

DUMAS
ALEXANDRE

NEITI DE
TAVERNEY

Александр Дюма

Neiti de Taverney

«Public Domain»

Дюма А.

Neiti de Taverney / А. Дюма — «Public Domain»,

Содержание

JOHDANTO	5
1. Tuntemattoman sanojen vaikutus	9
2. Salaseuran kokoushuone	14
3. Selostus	18
4. Ruumis ja sielu	25
5. Sielun olemus	33
6. Marat'n ovenvartijatar	39
7. Ihminen ja hänen työnsä	45
8. Rousseau'n pukeutuminen	50
9. Trianonin kulissit	53
10. Harjoitus	59
11. Lipas	63
12. Kuningas Ludvig XV: n pikku illallinen	67
13. Aavistelua	73
Конец ознакомительного фрагмента.	76

Alexandre Dumas

Neiti de Taverney / Historiallinen romaani Ludvig XV:n hovista

JOHDANTO

Nyt suomennettu romaani edellyttää Dumas'n aikaisemmista teoksista tunnetuiksi muutamia seikkoja, jotka sopii tässä kerrata:

Josef Balsamo on historian ihmeellisimpiä seikkailijoita, esiintyen hyvin vaikuttavana tekijänä eräässä vallankumouksen aiheessa, kansainvälisessä haaveiluvirtauksessa, joka uudelleen elvyttelee uskonnollista mystiikkaa ja keskiaikaisia salais-oppeja, tahtoen perustaa ihmiskunnan yleisen veljeyden pohjaksi kaikkiihteisen kansainvallan, jonka suojassa erityisesti syvennyttäisiin henkimaailman ilmiöihin. Se liike siis suuntautuu yksinvaltiutta ja kirkkohallintoa vastaan niinkuin toisaalla vapaamieliset järkeilijätkin – n.s. valistusfilosoofit, kuten *Jean Jacques Rousseau* ja tälle vastenmielinen pilkanhenki *Voltaire* – omilla perusteillaan muokkaavat maaperää noiden kahden mahdin kukistamiseksi.

Italialaisen Balsamon ristiriitaisessa luonteessa yhdistyy keinottelu ja aatteellisuus. Hän on matkoillaan tutustunut itämaisen mystiikan uskonnolliseen ajatteluun ja saanut opetustemstarikseen lähes satavuotiaan *Althotaan*, joka luonnontieteellisissä tutkimuksissaan ja keksinnöissään puolittain esiintyy viimeisenä keskiaikaisena alkemistina, puolittain kuuluu nykyajan tiedemiesten varhaisimpiin edelläkävijöihin, Althotas uskoo saavansa valmistetuksi elämääpitentävän voimanesteen, eliksiirin, jonka aineksista muka vain lopulta puuttuu lapsen kolme viimeistä veripisaraa, niin että hän kammoksuvalta ja epäuskoiselta oppilaaltaan karttelee ihmisuhria. Balsamon omana edullisena erikoisuutena on harvinaiset hypnotisoitsijan lahjat, ja hänen on onnistunut saada täten lumoustilaan saatettuna vaimokseen *Lorenza Feliciani*, joka hypnoottisessa tilassaan rakastaa häntä tulisesti, mutta valheilla pelkää "taikuria" sielunsa vaaran tähden, ollen harras katolilainen. Lorenza on niitä harvinaisia olentoja, joihin hypnotismi tehoaa erittäin voimakkaasti, aiheuttaen täten nukutetussa n.s. kaukonäkemyksen. Tämä meidän päiviimme asti vain osittain selitetyksi saatu ilmiö merkitsee sitä, että nukutettu horrostilassaan aistii tapahtumia ihmisten sielussa yhtä hyvin kuin etäisillä paikkakunnillakin, kyeten kertomaan havaintojansa, joista hän ei herätessään muista mitään. Balsamo rakastaa vaimoansa ja on siinä käsityksessä, että kaukonäkemyksen kyky vaatii neitsyyden säilymistä.

Yksinvaltaa ja kirkollista ahdasmielisyyttä vastaan on Balsamo perustanut n.s. egyptiläisen vapaamuurari-osaston, itse ollen sen päällikkönä eli "suurkoptina". Järjestö ryhtyy tekemään salassa työtä yleisen vallankumouksen hyväksi, alottaen sivistysmaailman keskuksesta Pariisista, tunnuksenaan L.P.D, jolla tarkoitetaan lausetta: *Lilia pedibus destrue*, tallaa liljat (Ranskan kuningassuvun vaakuna) jalkoihisi, Balsamo matkustaa Saksasta Pariisiin, heikontaakseen kaikin keinoin kuningasvallan jo horjuvaa asemaa. Matkalla hän menettää tärkeän tukensa: Lorenza Feliciani pääsee karkaamaan valveillaolonsa tavanmukaisen kammon kannustamana. Onnekseen tuo omituinen "loitsija", joka vaikuttelee ympäristöönsä m.m. puheilla elämisestään yhä uusissa ihmismuodoissa jo parintuhannen vuoden aikana, yöpyy Taverneyn rappeutuneeseen herraskartanoon, missä hän saa solmituksi uuden vaikutussuhteen.

Vanha parooni *de Taverney*, joka toisen kartanonsa rippeiden mukaan voi liittää nimeensä vielä *Maison-Rougen* kreiviuden, on entinen hovimies, ajattelemattomalla elämällään köyhtynyt periaatteeton ylimys, jonka ainoana toivona nyt on, että hänen poikansa *Filip* – kruununprinssin santarmirykmentin luutnantti Strassburgissa – ja kuusitoista-vuotias tyttärensä *Andrée* voisivat

palauttaa sukuun varallisuutta sellaisilla tempuilla kuin silloisessa turmeltuneessa hienostopiirissä oli mahdollista. Kehno isä on kuitenkin saanut vastuksikseen lujaluontoista kuntoa harrastavat lapset. Balsamo panee merkille neiti Andréen ylevän henkevyuden ja tulee koetelleeksi häneen hypnoottista kykyään sillä tuloksella, että aatelisneidillä ilmenee taipumusta kaukonäköisyyden horrostilaan. Yöllä hän saa tytön siten kutsutuksi huoneeseensa ja muiden tärkeiden tietojen ohella kysellyksi tältä vaimonsa pakorekistä, niin että hänen onnistuu myöhemmin tavoittaa karkulainen.

Horroksesta herättyään ei Andrée tiedä mitään ilmoituksistansa, mutta kun Balsamolle on tärkeitä saada hänet lähettyvilleen, käyttää hän keinojansa, toimittaakseen ohimatkustavan *Marie Antoinetten* kiintymään tyttöön; Itävallan keisarinna nuori tytär on nimittäin matkalla vihittäväksi Versaillesissa Ranskan kruununprinssin kanssa, Andrée joutuukin prinsessan hovineidoksi sitä helpommin, kun matkaseurueessa jo on hänen veljensä Filip; nuori luutnantti on ollut ensimmäinen Itävallan herkkämielistä arkkiherttuatarta vastaan Ranskan alueella tullut ranskalainen upseeri, ja Marie Antoinette on päättänyt tämän seikan muistoksi luoda hänelle hyvän uran. Taverneyt muuttavat siten aluksi kaikkiin Coq-Héron-kadun varrelle Pariisiin.

Balsamo järjestää asuntonsa ja kemiallisen työpajansa Saint-Claude-kadun varrelle Marais'n kaupunginosaan ja alottaa vehkeilynsä kuningasvallan rappeuduttamiseksi; hänen ovenvartijanaan on taattu saksalainen kamaripalvelija *Fritz*. Ranskan vanha kuningas *Ludvig XV* on mitätön elostelija, suopealuontoinen kyllä, mutta läpeensä itsekäs. Hänen rakastajattarensa on kreivitär *Jeanne Dubarry*, alhaisyyntyinen ja maineeltaan huono nainen, jolle kuitenkin ulkonainen viehkeys ja jonkunlainen rattoisa olemus on tuottanut siksi paljon vaikutusvaltaa, että huikenteleva hallitsija on antanut houkutellessaan julistamaan kreivittären maaseutuhuvilan, Luciennesin, kuninkaalliseksi linnaksi, jonka kuvernöörinä on kreivittären kaksitoista-vuotias neekeripalvelija *Zamore*, jopa viimein suo hänelle virallisen hovi-esittelynsä, jolla tavoin Jeanne saavuttaa tunnustetun aseman. Tässä tilaisuudessa on Balsamo saapuvilla Preussin kuninkaan lähettiläänä, esiintyen nimellä *kreivi de Fenix*: Lorenzan ja Alhotaan seurassa hänellä muuten on erityisenä itämaalaisena tutkijanimenään *Akharat*. Jeanne Dubarry tuntee hänet erääksi mieheksi, joka on ennustanut hänen pääsevän Ranskan kuningattareksi silloin kun hän vielä ansaitsi elantonsa kaduilla, ja tajuten saavansa kreiviltä kannatusta hän lupaa tehdä tälle puolestaan minkä palveluksen hyvänsä.

Balsamo liittyykin Dubarryn puolueeseen, käsittäen tätä tukemalla rappeuduttavansa kuningasvaltaa. Pääministeri *de Choiseul* johtaa vastapuoluetta, joka näkee Dubarryssä arveluttavan vaikutusvallan nousun ja pitää paremmin arvossa ulkonaista säädyllisyyttä; mutta kuninkaan toinen läheinen mies, jokseenkin sisäministerin asemassa oleva poliisipäällikkö *de Sartines*, katsoo omille asioilleen turvallisemmaksi säilytellä hyviä välejä Joannen ja tämän langon, varakreivi *Jean Dubarryn* kanssa. Dubarryn puolueeseen siirtyy vastapuolueesta vanha itsekäs hovimies, sotamarski ja herttua *de Richelieu*, siten kyeten viime hetkessä pelastamaan kreivittärelle edellämäinitun esittelytilaisuuden, joka oli raukeamaisillaan vastustajain vehkeellä. Viekas sotamarski jää toivomaan paljon hyvää epävirallisen kuningattaren kiitollisuudesta. Mutta kun nämä kaksi sitte Balsamon käytettävissä olevan vakoilun ja kaukonäkemysantamien tietojen avulla saavat Choiseulin kukistetuksi, ei kreivitär pidäkään tärkeänä toimittaa Richelieuille ministerinsalkkua, koska kuningas ei ole siihen oikein taipuvainen; kreivitär Dubarry päinvastoin alkaa erityisesti suosia enon kustannuksella sisarenpoikaa, herttua *d'Aiguillonia*, jonka Richelieu on itse kutsunut Pariisiin avukseen ja suojaukseen, Aiguillonin herttua ja kreivitär Dubarry solmiutuvat ihan likeiseen suhteeseen, ja kuningas on tyytyväinen saadessaan rakastajattarensa vaatimaan vain tämän yhden suosikin ylenemistä, – tietämättä ollenkaan, että d'Aiguillon on hänen oma kilparakastelijansa kreivittären kammioissa.

Juonitteleva vanha herttua hautoo koston nolon pettymyksensä jälkeen. Hän huomaa ensiksikin levittää liikkeelle sen tiedon, että hänelle oli tarjottu ministerinsalkkua, mutta siitä hän muka kieltäytyi rouva Dubarryn arvottoman vaikutusvallan paheksujana Sitte hän toisaalta lietsoo parlamentin kiivautta d'Aiguillonia vastaan, joka on parlamentin puoltaman Choiseulin vanhoja vastustajia, ja

toisaalta hän pyrkii suoranaisesti syöksemään kreivitärtä syrjään. Kuningas on nimittäin mielihyvällä huomannut neiti de Taverneyn ylvään kauneuden, ja marski de Richelieu ryhtyy kehittelemään tätä huomaavaisuutta, saadakseen kuninkaan vaihtamaan rakastajatarta. Parooni de Taverney on marskin vanhoja sotakumppaneita; ensin tarjottuaan hänelle suosiollisuuttansa on marski tylysti työntänyt hänet luotansa sitte kun oli liittynyt kreivittäreen, joka oli koko Taverney-suvulle yrmeä. Mutta nyt häikäilemätön vanha hovimies jälleen lähentelee sydämetöntä paroonia, joka olisi valmis saavuttamaan rikkautta tyttärensä lankeemuksesta.

Andrée-neiti on tällävälin jo muuttanut Marie Antoinetten seuranaiseksi Pikku Trianoniin, Versaillesin hovialueelle rakennettuun loistopaviljonkiin, missä nuori kruununprinsessa asustaa erillään varsinaisesta palatsista ja vanhan kuninkaan asumasta Isosta Trianonista. Nuori kruununperillis-pari on vihitty hirveän rajuilman keskeyttämin juhlallisuuksin; avioliitto on alkanut monilla onnettomilla ulkonaisilla enteillä, eikä aviopuolisoidenkaan suhde ole kehittynyt muodollista arvonantoa pitemmälle, niin että ujo ja tieteellisiin tutkimuksiin syventynyt kruununprinssi eli *dauphin* ja Ranskan uusi kruununprinsessa eli *dauphine* yhä jäävät vain seurustelukannalle keskenään. Herttua de Richelieu on tullut tuntemaan Andréen kamarineidon *Nicolen*, joka on jätetty Pariisiin: hovimies havaitsee hänessä tarpeellisen välikappaleen mahdollisuuksia ja parooni de Taverneyn avulla toimittaa hänet Andréen luokse Versaillesiin, ensin annettuaan yksityissihteerinsä *Raflén* muuttaa muutamilla toilettikeinoilla Nicolen ulkonäköä, joka liiaksi muistutti Marie Antoinettea; tämä yhdennäköisyys kävi sitte kohtalokkaaksi sen turmiollisen, historiasta tunnetun häväistysvehkeen yhteydessä, jota Dumas kuvailee "Kuningattaren kaulanauhassa".

Tämä Nicole Legay on Taverneyn kartanosta tullut älykäs maalaiskeimailijatar, jolla on ollut ensin lemmensuhde valtiattarensa imettäjän pojan, seitsentoista-vuotiaan *Gilbertin* kanssa. Gilbert on elellyt kartanossa jokseenkin jouten ja laiminlyötynä. Hänellä on luontaista ylpeyttä ja suuria pyrkimyksiä asemansa yläpuolelle; hän on itsekseen lueskellut Rousseau'n teoksia ihmisten tasa-arvoisuuden mahdollisuuksista ja kansanvaltaisesta yhteiskunta-järjestelmästä, ja hän on päättänyt raivata tiensä korkeammille tiedon aloille, itsenäiseen asemaan. Nuorukaisella on tavattomasti sisua ja tarmoa, ja ylimysmielisen isäntäväkensä halveksimana hän on paatunut yhä yksinomaisemmin ajattelemaan vain itseänsä, edistystään: sentähden hän onkin purkanut tuon lemmensuhteensa, kun se on alkanut tuntua hänestä lapselliselta ja tulevaisuudenunelmilleen haitalliselta. Onpa Gilbert rohjennut kohottaa katseensa juuri valtiattarensa, siirtäen rakkaudenkaipuunsa ylvääseen aatelisneitiin, joka ei ole hänestä tietääkseenkään.

Syrjäytetty Nicole on huomannut tämän salaisen kiintymyksen, joka saa hänet väliin epäilemään neiti Andréetakin ja senvuoksi kylmenemään tälle sekä paatumaan hyljätyn rakkautensa rauettua seikkailijattareksi, niin että Nicole pian joutuukin suhteisiin erään aliupseeri *Beausiren* kanssa Pariisissa, jatkaen samoja välejä Versaillesissa. Gilbert on tahtonut pysytellä Andrée-neidin lähetyvillä ja saapunut omin neuvoin etsimään onneansa pääkaupungista. Hänen on sattumalta onnistunut päästä nuottien kopioitsijaksi itse Rousseau'n luo Rue Plâtrièren varrelle ja talon ullakkokamarista hän on saanut pidetyksi silmällä Taverneyn kaupunkiasunnon puutarha-paviljonkia, jossa hänen rakastettunsa on oleksanut ennen kuin muutti Trianoniin. Kaikkiällä vaaniessaan rakastamansa olennon läheisyydessä on Gilbert kerran räystästä myöten ja köyden avulla laskeutunut puutarhaankin ja hiipinyt Andréen huoneisiin, missä Nicole hänet yllättää; mutta kun Gilbert on vakoillut selville hänen suhtautumisensa Beausireen, ei kumpikaan rohkene paljastaa toistansa, ja keskinäinen vihamielisyys painostaa heitä vain pelkona, että he ovat tavallaan toinen toisensa vallassa. Sitten pääsee Gilbertkin Versaillesiin, puutarha-apuriksi Trianoniin, Rousseau'n tuttavien, kasvientutkija de Jussieun välityksellä.

Andrée de Taverney ei omista tälle sisukkaalle haaveksijalle mitään huomiota eikä edes tiedä olevansa hänelle kiitollisuuden velassa hengestänsä. Toukok. 30. ja 31. p: n välisenä yönä kruununprinssin häiden kunniaksi toimeenpannussa ilotulituksessa on muuan onnettomuudentapaus aiheuttanut pariisilaisessa katsojajoukossa Ludvig XV: n torilla hirveän pakokauhun, jossa paljon

ihmisiä on murskautunut kuoliaaksi. Gilbert on kannatellut pyörtynyttä Andréeta, ehtien hänen avukseen viime hetkessä, ja ojentanut hänet tungoksesta Balsamolle erääseen ikkunaan, itse sortuen tallatuksi. Rousseau, joka sivistymättömän ja riidanhaluisen vaimonsa *Teresian* vastarinnasta huolimatta on hellinyt Gilbertiä kuin omaa poikaansa, on löytänyt hänet jälkeinpäin torilta ja toimittanut hänelle ensi avun nuorelta lääkäriltä, joka vallankumouksellisia oppeja haastellen on rientänyt torille sitomaan yksinomaan köyhälistön vahingoittuneita: tämä lääkäri on *Marat*, sittemmin kuuluisa vallankumouksen melskeistä. Neiti Andréen on Balsamo vienyt markiisitar de Savignyn luo ja sieltä Taverneyn asuntoon, hieman herättäen huolehtivan Filip-veljen epäluuloja viipymisestä.

"Neiti de Taverney" – romaanin toiminnan alkaessa on kuningas Dubarry-puolueen kehoituksesta viimeksi saatu panemaan toimeen n.s. *lit de justice*, muuan valtio-oikeudellinen voimatempu. parlamentin alottaman jarrutuksen lopettamiseksi lainlaadinnassa ja oikeudenkäytössä.

V. H. – A.

1. Tuntemattoman sanojen vaikutus

Hallitsijan johtama parlamentinistunto [kts. Johdannon loppukappale. Suom.] ilmeni välittömästi edulliseksi kuninkaan asialle. Mutta usein voimakas isku vain huumaa, ja on huomattava, että huumausten jälkeen veri kiertää virkeämpänä ja puhtaampana.

Näin ainakin mielti kuninkaan ja hänen loistavan saattueensa lähtöä katsellessaan pikku ryhmä vaatimattomasti puettuja henkilöitä, jotka olivat asettuneet tätä tarkkaamaan Fleursin rantakadun ja Rue de la Barillerien kulmaan.

Näitä henkilöitä oli kolme... Sattuma oli heidät yhdyttänyt tähän kulmaukseen, josta he näkyivät huomaavaisina pitäneen silmällä ihmisjoukon vaikutelmia. Ja tuntematta toisiaan he olivat muutaman sanan vaihtamalla joutuneet juttusille ja toisilleen selostaneet istunnon merkitystä ennenkuin se vielä oli päättynytkään.

– Siinäpä kypseneitä intohimoja, – virkkoi eräs heistä, kirkassilmäinen vanhus, jolla oli lempeät ja rehelliset piirteet. – Tuollainen *lit de justice* on suurenmoinen temppu.

– Kyllä, – vastasi vieressä seisova nuori mies katkerasti hymyillen, – niin, jos temppu tositeossa täsmälleen vastaisi nimitystensä, oikeuden perustaa.

– Monsieur, – lausui vanhus kääntyen, – minusta näyttää, että tunnen teidät... Luulen teidät ennen tavanneeni?

– Toukokuun 31. päivän yönä. Ette erehdy, hra Rousseau.

– Ah, te olette se nuori kirurgi, maanmieheni, hra Marat?

– Niin, monsieur, palvelukseksenne. Miehet kumarsivat toisilleen.

Kolmas mies ei vielä ollut puuttunut puheeseen. Hänkin oli nuori, ylevämuotoinen, ja koko juhlallisen toimituksen aikana hän oli tyytynyt vain tarkkaamaan kansanjoukon mielialaa.

Nuori kirurgi lähti pois ensimmäisenä, uskaltautuen keskelle parvea, joka vähemmän kiitollisena kuin Rousseau oli hänet jo unohtanut, mutta jolle hän kerran aikoi itsestään muistuttaa. Toinen nuori mies odotti kunnes edellinen oli lähtenyt ja kääntyi sitte Rousseauta kohti.

– Te ette lähde mukana, monsieur? – sanoi hän.

– Oh, olen liian vanha tunkeutuakseni tuohon ahdinkoon.

– Siinä tapauksessa, – virkkoi tuntematon hiljempaa, – tänä iltana Plâtrière-kadulle, hra Rousseau... Älkää jääkö pois!

Filosofi säpsähti kuin olisi haamu kohonnut hänen edessään. Hänen kasvojensa tavallisesti kalpea väri muuttui lyijynharmaaksi. Hän tahtoi vastata miehelle, mutta tämä oli jo hävinnyt.

Kuultuaan nämä tuntemattoman puhuttelijansa omituisella äänenpainolla lausumat sanat J. J. Rousseau raivasi vapisevana ja onnettomana itselleen tien ihmisryhmien läpi, muistamatta olevansa vanha ja pelkäävänsä väkijoukkoa. Pian oli hän saapunut Notre-Damen sillalle; sitten kulki hän yhä haaveillen ja tehden kysymyksiä itselleen la Grèven kaupunginosan halki, jonka kautta hän lyhyintä tietä pääsi kotiinsa.

"Näin", ajatteli hän, "tämä salaisuus, jota jokainen asiaan vihitty säilyttää henkensä uhalla, on siis jokaisen vastaantulijan omaisuutta. Se on siis hyöty siitä että salaisten seurojen hommat joutuvat rahvaan seulottaviksi... Minut tuntee mies, joka tietää, että olen siellä hänen liittolaisensa ja ehkä rikostoverinsa Sellainen asiointi on mahdoton ja sietämätön."

Näitä miettiessään Rousseau astui hyvin nopeasti, vaikka hän tavallisesti oli niin perin varovainen, varsinkin Ménilmontant-kadulla sattuneen tapauksen jälkeen.

"Täten", jatkoi filosofi, "olen tahtonut perin pohjin tutustua niihin suunnitelmiin ihmiskunnan uudestaanluomiseksi, joita muutamat itseään valistuneiksi kehuvat sielut ehdottavat. Olen ollut kyllin hupsu uskomaan, että voi tulla joitakin hyviä aatteita Saksasta, tuosta oluen ja usvien maasta. Olen vaarantanut nimeni muutamien hupsujen tai juonittelijain matkaan, jotka käyttävät sitä esirippuna

oman mielettömyytensä peittelemiseksi. Oh, niin ei saa käydä; ei, salaman välähdys on minulle osoittanut kuilun, ja sinne en mene ehdoin tahdoin heittäytymään!"

Ja hengähtääkseen Rousseau seiso i hetkisen keppiinsä nojaten liikkumatta keskellä katua.

"Se oli kuitenkin", mietti filosofi edelleen, "kaunis haave: vapaus orjuudessa, kahakoitta ja melutta voitettu tulevaisuus, salaperäisesti, maan tyranniien nukkuessa viritetty verkko... Se oli liian kaunista, minä petyin siihen uskoessani... En siedä pelkoa, epäluuloja, varjoja; ne eivät ole vapaan sielun ja itsenäisen ruumiin arvoiset."

Juuri näitä sanoja mielessään lausuessaan ja ryhdyttyään jatkamaan matkaansa näki hän muutamia hra de Sartines'n muljottelevin silmin vaaniskelevia kätyreitä, ja siitä vapaa sielu niin peljästy i ja se antoi itsenäiselle ruumiille sellaisen sysäyksen, että hän riensi kätkeytymään niiden pylväiden syvimpään hämärään, joiden alla hän käveli.

Pylväskäytävältä ei ollut pitkälti Plâtrière-kadulle. Rousseau kulki sen matkan nopeasti, nousi asuntoonsa läähättäen kuin vainottu peura ja heittäyty i tuolille huoneessansa, kykenemättä vastaamaan sanallakaan kaikkiin Teresian kysymyksiin.

Lopuksi hän kuitenkin selosti tälle liiketuksensa syitä: sen oli aiheuttanut ripeä kävely, kuumuus, uutinen kuninkaan kiukusta parlamentinistunnossa, kauhusta järkkyyneen kansan mieltenkuuhu, tapahtuman takaisinkimmahtava jälkivaikutus.

Teresia-emäntä vastasi toruen, että se ei ollut mikään syy jäähdyttää päivällistä, ja että mies ei saisikaan olla sellainen raukka, joka pienimmästäkin melusta säikähtyi.

Rousseauilla ei ollut mitään vastattavaa tähän viimeiseen väitteeseen, jota hän itse oli niin monet kerrat toisin sanoin julistanut.

Hänen nyrpeä puolisonsa lisäsi, että ajattelijat, mielikuvituksen ihmiset olivat kaikki samanlaisia... kirjoituksissaan he lakkaamatta päristivät rumpua, eivät sanoneet pelkäävänsä mitään, Jumala ja ihmiset eivät heille muka paljoa merkinneet; mutta vähäpätöisimmänkin rakin haukahtaessa he huusivat apua ja lievimmässäkin kuumekohtauksessa he voivottelivat: "Hyvä Jumala, minä kuolen!"

Tämä oli Teresian mielialaiheita, siinä sai hän kaunopuheisuutensa parhaiten loistamaan, ja luonnostaan arka Rousseau keksi siihen kehnoimmat vastaukset. Tämän äkeän musiikin tahtiin filosofi tuudittelikin vain omia ajatuksiaan, jotka varmaan olivat Teresian ajatusten arvoiset kaikesta moitteesta huolimatta, mitä tämä sivistymätön nainen hänelle syyti.

– Onni on kokoonpantu sulotuoksuista ja sävelistä, – sanoi hän; – mutta ääni ja haju ovat sovinnaisia käsitteitä. Kuka voi todistaa, että sipuli lemahtelee vähemmän hyvältä kuin ruusu ja että riikinkukko ei laula yhtä kauniisti kuin satakieli?

Tämän selviön jälkeen, joka olisi voinut käydä kauniista ja älykkäästä paradoksista, asetuttiin pöytään ja syötiin päivällinen. Mutta päivällisen jälkeen Rousseau ei mennyt istumaan klaveerinsa ääreen, kuten hänen tapansa oli. Hän kiersi pariinkymmeneen kertaan huoneensa ja vilkaisi vähintään sata kertaa ikkunasta tutkiakseen, miltä Plâtrière-kadulla näytti.

Silloin valtasi Teresian sellainen mustasukkaisuuden puuska, joita vastustushalusta toisinaan saavat hännäilevät henkilöt, – ne henkilöt, jotka todellisuudessa ovat kaikkein vähimmin mustasukkaisia. Ja jos teeskentely on vastenmielistä, on sitä varsinkin vikojen teeskentely; hyvien ominaisuuksien uskottelua vielä voi sietää.

Teresia, joka syvästi halveksui Rousseau'n miehuuttomuutta, hänen älyään, sielunelämäänsä ja tapojaan, – Teresia, jonka mielestä hän oli vanha, sairaloinen ja ruma, ei peljännyt, että kukaan häneltä viettelisi hänen puolisonsa; hän ei aavistanut, että muut naiset voisivat tätä katsella toisilla silmillä kuin hän itse. Mutta koska mustasukkaisuuden tuska on naiselle herkullisimpia kidutuksia, soi Teresiakin itselleen toisinaan tämän nautinnon.

Kun hän siis näki Rousseau'n niin usein haaveillen ja kärsimättömänä lähestyvän ikkunaa, virkkoi hän:

– Kah, käsitätän kyllä levottomuutesi... Olet juuri lähtenyt jonkun parista.

Rousseau katsahti häneen säikähtyneenä, ja tästä hän sai lisätodistuksen.

– Jonkun parista, jonka haluat jälleen tavata, – jatkoi vaimo.

– Mitä sanot? – virkkoi Rousseau.

– Nähtävästi on hankkeissa kohtaus?

– Oh, – huudahti Rousseau, käsittäen, että hänelle puhuttiin mustasukkaisuudesta, – kohtaus!

Hulluutta, Teresia!

– Tiedän hyvin, että se olisi hulluutta, – vastasi tämä; – mutta sinä kykenet kaikkeen. Mene, mene, pahvinaama, sydämentykytyksinesi ja kuivine köhinesi, mene valloituksille: se on hyvä keino päästäksesi eteenpäin.

– Mutta, Teresia, tiedäthän hyvin, ettei siinä mitään perää ole, – ärähti Rousseau; – anna minun mietiskellä rauhassa.

– Sinä olet irstailija, – sanoi Teresia mitä vakavimpana. Rousseau punastui kuin olisi hänelle lausuttu totuus tai joku imartelu.

Silloin Teresia luuli olevansa oikeutettu näyttämään kauheata muotoa, kääntämään talon ylösalaisin, paiskelemaan ovia ja leikkimään Rousseauun tyyneydellä niinkuin lapset leikkivät rasioihin suljetuilla metallirenkailla, joita helistelemällä he aiheuttavat suurta melua.

Filosofi pakeni työhuoneeseensa. Tuo meteli oli hiukan hämmentänyt hänen ajatuksiaan. Hän mietti, että epäilemättä olisi vaarallista jäädä pois salaperäisestä toimituksesta, josta muukalainen oli rantakadun kulmassa hänelle maininnut.

"Jos on säädetty rangaistuksia ilmiantajille, täytyy sellaisia olla myöskin penseitä tai laiminlyöjiä varten", ajatteli hän. "Mutta olen aina huomannut, että suuret vaarat eivät merkitse mitään, enempää kuin suuret uhkauksetkaan. On perin harvinaista sellaisissa tapauksissa, että rangaistuksia pannaan täytäntöön. Sensijaan on varottava pikkumaisia kostotoimenpiteitä, salakavalia iskuja, luihua narripeliä ja muuta sellaista vaihtorahaa. Jonakuna päivänä muurariveljekset maksavat halveksumiseni pingoittamalla köyden portaisiin, ja siihen kompastumalla taitan jalkani ja murskaan ne kahdeksan tai kymmenen hammasta, jotka minulla vielä on jäljellä... tai myöskin on heillä kalkkikivi varattuna, jonka pudottavat päähäni kulkiessani joskus rakennustelineitten ohitse... Vielä parempaa, heidän vapaamuurarikunnassaan saattaa olla joku lähelläni, kenties oman kerrokseni tasalla asuva häväistyskirjailija, joka ikkunoistaan tähystelee huoneeseeni. Se ei ole mahdotonta, koska kokoukset tapahtuvat juuri Plâtrière-kadun varrella... No niin, se lurjus sepittää minusta äitelyyksiä, jotka tekevät minut naurunalaiseksi koko Pariisissa... Eikö minulla ole vihollisia kaikkialla?"

Hetkestä myöhemmin Rousseau muutti mieltään.

"Ka", sanoi hän itsekseen, "missä on rohkeus, missä kunniantunto? Kavahdanko jo omaa itseäni? Enkö näe kuvastimessani muuta kuin pelkurin ja viheliäisen raukan kasvot? Ei, niin ei saa olla... Vaikka koko maailma liittoutuisi syöstäkseen minut onnettomuuteen, vaikka siellä kellarin holvi luhistuisi päälleni, minä menen... Kauniita mietiskelyjä pelko synnyttääkin! Palattuani yllätän itseni yhä typerien ajatusten piiristä, siksi että kohtasin tuon miehen. Kah, minähän epäilen kaikkia, itseänikin! Se ei ole järkevää: minä tunnen itseni, en ole mikään intoilija: jos olen suunnitellussa yhdistyksessä nähnyt jotakin ihmeellistä, niin siinä on ihmeellistä. Kuka voi väittää, ettei juuri minusta tule ihmiskunnan uudistajaa, minusta, jota on etsitty, minusta, jolta salaperäisen, rajattoman voiman asiamiehet ovat käyneet kyselemässä kirjoitusteni tarkoitusta? Peräytyisinkö, kun tulee kysymykseen työni jatkaminen, oppijärjestelmäni soveltaminen käytäntöön!"

Rousseau innostui.

"Mikä on kauniimpaa! Aikakaudet kuluvat... kansat kehittyvät pois raakuuden tilasta, askel seuraa askelta pimeydessä, käsi liittyy käteen hämärässä; suunnattoman suuri pyramiidi kohoaa, ja sen harjalle tulevat vuosisadat asettavat kruunuksi Rousseauun, Geneven kansalaisen muistopatsaan, koska hän seuratakseen oppiaan teossa on vaarantanut vapautensa ja elämänsä, se on, ollut uskollinen tunnuslauseelleen: *Vitam impendere vero.*"

Tässä Rousseau haltioittuneena asettui klaveerinsa ääreen ja kohotti lopuksi mielikuvitustaan pauhaavimmilla sävelillä, laajimmilla ja sotaisimmilla, mitä hän kykeni soinnukkaasta soittokoneestaan loihtimaan.

Yö saapui. Väsyneenä vankinsa turhaan kiusaamiseen Teresia nukkui tuolillaan. Rousseau, jonka sydän löi rajusti, puki ylleen, uuden takkinsa kuin mennäkseen lemmen etsintään; hän tarkkasi hetkisen kuvastimesta mustien silmiensä välkettä, huomasi ne vilkkaiksi ja puhuviksi, ja siitä hän oli mielissään.

Ruokokeppiinsä nojaten ja herättämättä Teresiaa hän hiipi huoneesta. Mutta portaitten alipäähän saavuttuaan ja väännettyään kadulle johtavan oven salaisen lukkojoustimen auki Rousseau alkoi katsella ympärilleen varmentuakseen asemasta.

Ei kulkenut minkäänlaisia ajopelejä; tavallisuuden mukaan vilisi katu vetelehtijöitä, joista jotkut katselivat toisiaan, mikä vieläkin on tavallista, sillävälän kun monet pysähtyivät puotien ikkunain taakse tähystelläkseen sieviä myyjättäriä.

Yksi mies enemmän ei siis ollenkaan tullut huomatuksi tässä väenvilinässä. Rousseau syöksyi joukkoon; hänellä ei ollut pitkältä kuljettavaa.

Kiertävä laulaja räikeä-äänisine viuluineen oli asettunut Rousseulle osoitetun portin edustalle. Tämä soitto, jolle jokaisen todellisen pariisilaisen korvat ovat herkäät, täytti kadun kai'uilla, mitkä haihtuen toistelivat laulajan tai viulun kertosäkeiden viimeisiä poljentoja. Mikään siis ei ollut liikenteelle haitallisempaa kuin tälle kohtaa kasaantunut kuulijakehä. Oli välttämätöntä, että jokainen ohikulkija kääntyi ryhmästä oikealle tai vasemmalle; vasemmalle kääntyvät kulkivat kadun puolelta, ne, jotka kääntyivät oikealle, taas mainitun talon seinustaa pitkin, ja päinvastoin.

Rousseau huomasi, että useat näistä ohikulkijoista hävisivät tiellä ikäänkuin olisivat pudonneet johonkin satimeen. Hän arvasi viimemainittujen tulleen samassa tarkoituksessa kuin hänkin ja päätti matkia heidän liikkeitään, ja helppoa se olikin.

Kuljettuaan täten mainitun kuulijaryhmän taakse muka pysähtyäkseen hänkin, filosofi vaani ensimmäistä henkilöä, minkä näki astuvan avonaiseen porttikäytävään. Pelokkaampana kuin nuo toiset, koska hänellä kaiketi oli enemmän menetettävää, hän jäi odottamaan, kunnes tulisi kymmenin verroin otollinen tilaisuus.

Hänen ei tarvinnut kauan vuottaa. Kadun päästä saapuvat kääsit leikkasivat kehän kahtia, pakoittaen eri puoliskot työntymään talojen seinustoille. Rousseau oli silloin ihan käytävän suulla; hänen tarvitsi vain astua eteenpäin... Filosofimme huomasi kaikkien utelioiden kääntyvän ajopelejä kohti ja selin taloon. Hän käytti hyväkseen tätä eristymistään ja katosi pimeään käytävän sisään.

Muutamien sekuntien päästä hän näki valon, jonka alla mies rauhallisesti istui, kuten kauppias myyntipäivänsä jälkeen, lukien tai ollen lukevinaan sanomalehteä.

Rousseau askeleet kuullessaan tämä mies kohotti päätänsä ja painoi sormellaan näkyvästi rintaansa, jota lamppu täydellisesti valaisi. Rousseau vastasi tähän tunnusmerkkiin asettamalla sormen huulilleen.

Mies nousi heti ja työntäen oikeallaan sijaitsevaa ovea, joka oli niin taiteellisesti leikattu seinän laudoitukseen, että se oli näkymätön, hän näytti Rousseauille hyvin jyrkät, maan alle johtavat portaat.

Rousseau astui sisään; ovi sulkeutui meluttomasti, mutta nopeasti.

Tukien itseään kävelykepillään Rousseau laskeutui askelmia alas; hänestä oli vastenmielistä, että liittolaiset ensi koetukseksi saattoivat hänet vaaraan taittaa niskansa ja säärensä.

Mutta vaikka portaat olivat jyrkät, ne eivät olleet pitkät. Rousseau laski seitsemäntoista askelmaa, ja sitten häntä vastaan löyhähti heti suuri kuumuus, joka tuntui hänen silmissään ja kasvoillaan. Tämän kostean lämmön aiheutti holviin kokoontuneen ihmisjoukon hengitys.

Rousseau huomasi, että seinät olivat verhotut punaisilla ja valkoisilla kankailla, joille oli kuvattu erilaisia työkaluja, kaiketikin pikemmin vertauskuvallisia kuin todellisia. Yksi ainoa lamppu riippui holvissa heittäen kaamean heijastuksen puupenkeillä istuvien ja hiljaisella äänellä toistensa kanssa

juttelevien miesten sentään varsin rehellisille kasvoille. Ei huoneessa ollut lattiaa eikä mattoja, mutta maahan levitetty kaisloista punottu verho vaimensi askeleet.

Sisälle tullessaan Rousseau ei siis herättänyt mitään erityisempää mielenkiintoa. Kukaan ei näkynyt hänen saliin astu mistään huomanneenkaan.

Viittä minuuttia aikaisemmin Rousseau oli ennen kaikkea toivonut sellaista sisäänpääsyä, mutta kuitenkin hän nyt oli pahoillaan, että oli niin hyvin onnistunut.

Hän näki tyhjän paikan eräällä viimeisistä penkeistä ja istahti sille mahdollisimman kainosti ja vaatimattomasti kaikkien muiden taakse. Hän laski kokouksen osanottajia olevan kolmeneljättä henkeä. Korokkeelle asetettu pöytä odotti puheenjohtajaa.

2. Salaseuran kokoushuone

Rousseau huomasi, että läsnäolevien keskustelut olivat hyvin varovaisia ja rajoitettuja. Monet eivät liikkuneet huuliansakaan. Tuskin kolme tai neljä pikkuryhmää vaihtoi sanoja keskenään.

Ne, jotka eivät puhuneet, koettivat kätkeä kasvonsakin, mikä nyt puhemiestä odottavasta lavasta lankeevan varjon vuoksi ei ollutkaan vaikeata. Nämä, nähtävästi arimmat, olivat etsineet turvapaikkansa mainitun lavan takaa.

Mutta sensijaan pari kolme yhdistyksen jäsentä oli ahkerasti liikkeessä tarkataksaan tovereitaan. He tulivat, menivät, juttelijat keskenään ja usein katosivat vuorotellen punajuovaisella mustalla verholla naamioidusta ovesta.

Pian kuului kellon soitto. Muutta mutkitta nousi mies penkin päästä, missä hän vastikään oli kyyröttänyt muihin vapaamuurareihin sekaantuneena, ja astui puhujalavalle.

Tehtyään kädellään ja sormillaan muutamia merkkejä, jotka kaikki läsnäolijat toistivat, ja joihin hän lisäsi viimeisen, edellisiä selvemmän, hän julisti kokouksen avatuksi.

Tämä mies oli Rousseaulle aivan tuntematon. Vauraan käsityöläisen pinnan alla hän kätki paljon mielenmaltaa ja omisti samalla niin sujuvan lausuntatavan kuin puhujalta saattoi toivoa.

Hänen esityksensä oli selväsanainen ja lyhyt. Hän julisti, että yhdistys oli kokoontunut vastaanottaakseen uuden veljen.

– Älkää ihmetelkö, – virkkoi hän, – että olemme teidät kutsuneet koolle huoneustoon, missä tavanmukaisia kokeita ei voida toimeenpanna; kokeet ovat päälliköistä näyttäneet tarpeettomilta. Vastaanotettava veli on nykyaikaisen filosofian soihtuja, syvä sielu, joka uhrautuu asiallemme vakaumuksesta eikä pelosta.

– Henkilöön, joka on tutkinut kaikki luonnon ja ihmissydämen salaisuudet, ei voisi vaikuttaa samalla tavoin kuin tavalliseen kuolevaiseen, jolta pyydämme käsivarsiansa, tahtonsa ja kultansa apua. Saadaksemme tämän etevän hengen, tämän rehellisen ja tarmokkaan luonteen myötävaikutuksen, riittää meille hänen lupauksensa, hänen suostumuksensa.

Näin lopetti puhuja esityksensä ja katsahti ympärilleen tarkataksaan sen tekemää vaikutusta.

Filosofiin vaikutti tämä kuin taikaisku. Geneveläinen tunsipa vapaamuurarien valmistusmysteeriä. Hän oli niitä katsellut jonkinlaisella valistuneille hengille hyvin luonnollisella vastenmielisyysellä. Nämä hyödyttömyytensä vuoksi aivan järjettömät myöntymykset, joita päälliköt vaativat jäsenhakkailta pelon teeskentelemiseksi, vaikka tiedettiin, että ei ollut mitään peljättävää, näyttivät hänestä äärimmäisen lapsellisilta ja joutavan taikauskaisilta.

Sitäpaitsi arka filosofi, joka vihasi kaikkea mieskohtaista esiintymistä, oli tuntenut itsensä onnettomaksi, jos hänen olisi täytyntä alistua maalitauluksi outojen ihmisten katseille, jotka ihmiset, sehän oli varmaa, hänestä enemmän tai vähemmän hyväntahtoisesti ilvehtisivät. Tästä johtui, että hän nähdessään säästyvänsä noilta kokeilta oli hyvin mielissään. Hän tunsipa, miten jyrkästi vapaamuurarien periaatteet vaativat yhdenvertaisuuden noudattamista, joten hänen hyväkseen tehty poikkeus merkitsi voittoa.

Hän valmistautui nyt muutamalla sanalla vastaamaan puheenjohtajan kohteliaaseen sanatulvaan, mutta silloin korotti joku kuulijakunnasta äänensä.

– Ainakin, – virkkoi tämä terävästi värähtävä ääni, – koska luulette, että teidän on ruhtinaana kohdeltava miestä, joka on ihminen kuten mekin; koska te säästätte hänet ruumiilliselta ahdistukselta, ikäänkuin ei vapauden etsintä ruumiin kärsimysten kautta olisi vertauskuviamme, toivomme, että ette aio lahjoittaa kallisarvoista nimitystä tuntemattomalle toki tutkimatta häntä veljeskuntamme menojen mukaan ja saamatta häneltä uskontunnustustaan.

Rousseau kääntyi nähdäkseen henkilön kasvot, joka niin rajusti hyökäten iski voittajan riemuvaunuihin, tuntien silloin mitä suurimmaksi kummastukseksi nuoren kirurgin, jonka hän

samana aamuna oli tavannut Quai aux Fleursilla. Oman arvonsa tunto, ehkäpä halveksimisen tunne *kallisarvoista nimitystä* kohtaan esti hänet vastaamasta.

– Oletteko kuullut? – kysyi puheenjohtaja kääntyen Rousseauin puoleen.

– Täydellisesti, – vastasi ajattelija, jota oma, synkän kellarin holvin alla kajahtava äänensä hiukan väritytti. – Ja minua kummastuttavat nämä välikyselyt sitäkin enemmän, kun näen, kuka ne tekee. Mitä, mieskö, jonka virkana on taistella niin sanottuja ruumiillisia kärsimyksiä vastaan ja rientää kanssaveljiensä avuksi, olkootpa nämä sitten tavallisia ihmisiä tai vapaamuurareja... mitä, sellainenko mies tulee tänne saarnaamaan ruumiillisten kärsimysten tarpeellisuutta!.. Hän käy omiutista tietä viedäkseen ihmisen onneen, hankkiakseen sairaalle terveyttä.

– Tässä ei ole kysymys henkilöstä tai toisesta, – vastasi nuori mies innokkaasti. – Minä olen pyrkijälle tuntematon niinkuin hän on minulle. Olen johdonmukainen väitteessäni, että arvoisa presidentti on tehnyt väärin henkilöön katsoessaan. Minä en hänessä – (ja hän osoitti Rousseautta) – näe filosofia; suvaitkoon hän minun suhteeni ummistaa silmänsä lääkärille. Täten meidän ehkä on kuljettava vieretysten kaiken elinikämmme silmäyksenkään, liikkeenkään koskaan ilmaisematta harrasta suhdettamme, joka järjestömmme siteen solmimana kuitenkin on kaikkia jokapäiväisiä ystävyys-suhteita kiinteämpi. Toistan siis, että jos on katsottu sopivaksi säästää tulokkaalta koetukset, ovat ainakin kysymykset hänelle esitettävät. Rousseau ei vastannut mitään. Puheenjohtaja luki hänen kasvoillaan vastenmielisyyttä keskusteluun ja katumusta siitä, että oli tähän yritykseen antautunut.

– Veli, – sanoi hän käskävästi nuorelle miehelle, – teidän tulee olla ääneti, kun mestari puhuu, ettekä saa kevytmielisesti moittia hänen tekojaan, jotka ovat eittämättömiä.

– Minulla on oikeus tehdä välikysymyksiä, – vastasi nuori mies säveämmin.

– Oikeus välikysymyksiin kyllä, vaan ei moitiskeluun. Yhdistykseemme astuva veli on kyllin tunnettu, jotta emme liittäisi vapaamuurari-suhteisiimme naurettavaa ja tarpeetonta salaperäisyyttä. Kaikki saapuvilla olevat veljet tietävät hänen nimensä, ja hänen nimensä on takuu. Mutta koska olen varma, että hän itse rakastaa yhdenvertaisuutta, pyydän häntä antamaan kantaansa selvittävän vastauksen kysymykseen, jonka teen hänelle yksinomaan muodon vuoksi:

– Mitä etsitte yhdistyksestä?

Rousseau eteni kaksi askelta ja eroittuen joukosta silmäili kokoontuneita haaveellisesti ja surumielisesti.

– Minä etsin sieltä, – virkkoi hän, – mitä en sieltä löydä. Totuuksia, enkä saivarteluja. Miksi ympäröitsitte minut tikareilla, jotka eivät pistä, myrkyillä, jotka ovat kirkasta vettä, laskuluukuilla, joiden alle on asetettu patjoja? Minä tunnen inhimillisten voimien apuneuvot. Minä tunnen ruumiillisen joustavuuteni tarmon. Jos sen taitatte, ei maksaisi vaivaa valita minua veljeksenne; kuolleena en voisi teitä palvella. Siis ette tahdo minua surmata, enempeä kuin haavoittaakaan; eivätkä kaikki maailman lääkärit voisi vakuuttaa minua vihkimisen oivallisuudesta, jos siinä olisi minulta murskattu joku jäsen.

– Olen suuremmissa määrässä kuin te kaikki läpikäynyt tuskien oppiajan; olen tutkinut ruumista ja tunnustellut sieluakin. Kun olen suostunut tulemaan luoksenne, koska minua on siihen kehoitettu, – ja hän korosti tätä sanaa, – tein sen siksi, että luulin voivani olla hyödyllinen. Minä siis annan, enkä ota.

– Ah, ennenkuin te voisitte tehdä mitään minun puolustuksekseni, ennenkuin omin neuvoinne antaisitte minulle vapauden, jos minut vangitaan, leipää, jos minua nälkään, lohdutusta, jos minulle tuotetaan murhetta, ennenkuin, sanon, olette vielä saaneet merkitystä, tämä veli, jonka tänään otatte yhdistykseenne, jos monsieur sen sallii, – lisäsi hän kääntyen Marat'n puoleen, – tämä veli on maksanut veronsa luonnolle, sillä edistys käy ontumalla, valaistus on hidasta, ja paikasta, mihin hän sortuu, kukaan teistä ei häntä pelasta...

– Te petytte, mainehikas veli, – virkkoi lempeä ja läpitunkeva ääni, jonka pehmeä sävy miellytti Rousseautta; – yhdistyksessä, johon suvaitsette liittyä, on enemmän kuin luulette. Siinä sykähtelee maailman koko tulevaisuus, – tiedättehän, että tulevaisuus merkitsee toivoa ja tietoa. Tulevaisuus

on Jumala, joka on antava valonsa maailmalle, koska hän on luvannut sen antaa. Ja Jumala ei voi valehdella.

Tästä ylevästä kielestä kummastuneena Rousseau katsahti sinnepäin ja tunsi puhujan samaksi, vielä nuoreksi mieheksi, joka oli hänelle haastellut aamulla parlamentinistunnon aikana. Tämä verraten huolehditusti ja varsinkin hyvin arvokkaasti mustiin puettu mies seiso i lavan toista sivua vasten, ja hänen pehmeän valon kirkastamat kasvonsa säteilivät kaikessa luontaisessa kauneudessaan, viehättävyydessään ja ilmeikkyydessään.

– Ah, – sanoi Rousseau, – tieto, pohjaton kuilu! *Te* puhutte minulle tiedosta, lohdusta, tulevaisuudesta, lupauksista! Joku toinen puhuu aineesta, ankaruudesta ja väkivallasta. Ketä uskoa? Veljeskunnassa käy siis kuin maailman ahnaassa susilaumassa, joka liikkuu yläpuolellamme? Susia ja lampaita! Kuunnelkaa siis uskontunnustustani, koska ette ole sitä kirjoistani lukeneet.

– Kirjanne, – huudahti Marat, – ovat yleviä, sen myönnän; mutta ne ovat haaveita. te olette hyödyllinen samassa määrässä kuin Pythagoras, Solon ja viisastelija Cicero. Te osoitate onnen, mutta keinotekois en, tavoittamattoman, saavuttamattoman hyvän; te muistutate sellaista henkilöä, joka tahtoisi elättää nälkiintynyttä joukkoa auringon enemmän tai vähemmän sateenkaaren värisiksi kirjavoittamilla saippuakuplilla.

– Oletteko nähnyt, – sanoi Rousseau rypistäen kulmiaan, – suurten luonnonmullistusten tapahtuvan valmistuksitta? Oletteko nähnyt ihmisen syntymisen, tuon jokapäiväisen ja kuitenkin suurenmoisen tapahtuman? Oletteko nähnyt hänen syntyvän keräämättä yhdeksän kuukauden aikana ainetta, voimaa ja elämää äitinsä kupeista? Oh, te tahdotte, että teoilla synnyttäis in maailman uudestaan?.. Se ei olisi uudestisyntymistä, monsieur, vaan kumousta!

– Siis, – vastasi nuori kirurgi kiivaasti, – siis ette tahdo riippumattomuutta, ette tahdo vapautta?

– Päinvastoin, – väitti Rousseau, – sillä riippumattomuus on ihanteeni, vapaus on jumalattareni. Mutta minä haluan lempeätä ja säteilevää vapautta, mikä lämmittää ja elähyttää. Minä tahdon yhdenvertaisuutta, mikä lähentää ihmiset ystävyydellä eikä pelolla. Minä tahdon valistusta, jokaisen yhteiskuntaruumiin aineksen kasvattamista, niinkuin käsityöläinen pyrkii sopusuhtaisuuteen, niinkuin taidepuuseppä tavoittelee kokonaisuutta, se on täydellistä yhteisvaikutusta, valmisteensa jokaisen yksityiskohdan ehdotonta liittymistä toisiin. Minä toistan tahtovani, mitä olen kirjoittanut: edistystä, sovintoa, uhrautuva a uskollisuutta.

Marat antoi halveksivan hymyn värähtää huulillaan.

– Niin, maitoa ja mettä tulvivia puroja, – virkkoi hän, – Vergiliuksen laulam at Elysiumin kentät, runoilijan haaveiluja, jotka filosofia tahtoisi todellistuttaa.

Rousseau ei vastannut mitään. Hänestä tuntui liian katkeralta, että hänen täytyi puolustaa kohtuullisuuttaan, hänen, jota koko Euroopassa oli nimitetty rajuksi uudistajaksi.

Hän istahti uudestaan äänettömänä, sitten kun hän yksinkertaisen ja aran sydämensä tyydytykseksi oli vastauksena kysyvään katseeseensa saanut häntä vast'ikään puolustaneen henkilön mykän hyväksymisen.

Puheenjohtaja nousi.

– Oletteko kuulleet? – kysyi hän kokoontuneilta.

– Olemme, – vastasivat läsnäolijat.

– Näyttääkö vastaanotettava veli teistä kelvolliselta seuraamme yhtymään? Käsittääkö hän sen velvollisuudet?

– Kyllä, – myönsi kokous, mutta niin hillitysti, että vastaus ei osoittanut suurta yksimielisyyttä.

– Tehkää sitten vala, – sanoi puheenjohtaja Rousseaulle.

– Minulle olisi ikävää, – vastasi filosoo fi tavallaan ylpeästi, – tuottaa mielipahaa eräille tämän yhdistyksen jäsenille, ja minun on vielä toistettava äskeiset sanani; ne ovat vakaumukseni ilmaisu, jos olisin puhuja, pukisin ne mieltäkiehtovaan asuun; mutta kieleni on uppiniskainen ja pettää aina ajatukseni, kun vaadin siltä välitöntä tulkintaa.

– Tahdon lausua, että syrjässä tästä yhdistyksestä teen enemmän maailmalle ja teille kuin tekisin utterasti noudattamalla teidän tapojanne. Jättäkää minut siis töihini, heikkouteeni, yksinäisyyteeni. Olen sanonut, että kallistun hautaa kohti: huolet, sairaus, kurjuus työntävät minua sinne tehokkaasti. Te ette voi hidastuttaa tätä luonnon suurta työtä; jättäkää minut, minä en sovellu kulkemaan ihmisten parissa, minä vihaan ja pakenen heitä. Kuitenkin palvelen heitä, koska itsekkin olen ihminen ja koska heitä palvellessani kuvittelen heidät paremmiksi kuin ovat. Nyt olette kuulleet koko ajatukseni; en enää virka sanaakaan.

– Kieltäydytte siis valasta? – kysyi Marat hiukan liikuttuna.

– Kieltäydyn varmasti; en tahdo liittyä yhdistykseen, liian monet todistukset osoittavat minulle, että olisin siinä hyödytön.

– Veli, – sanoi tuntematon sovittavalla äänellä, – sallikaa minun nimittää teitä siksi, sillä olemme todellakin veljiä kaiken ihmishengen laskelmoimisen ulkopuolella. Veli, älkää antako hetkellisen, joskin hyvin luonnollisen närkästyksen pidättää itseänne; uhratkaa hiukan oikeutetusta ylpeydestänne; tehkää meidän tähtemme, mikä teille on vastenmielistä. Teidän neuvonne, teidän mielipiteenne, teidän läsnäolonne tietää valoa! Älkää työntäkö meitä poissaolonne ja kieltämyksenne kaksinkertaiseen yöhön.

– Te erehdytte, – virkkoi Rousseau, – minä en riistä teiltä mitään, koska en teille milloinkaan antaisi enempää kuin olen antanut koko maailmalle, ensimmäiselle kirjojani avaavalle lukijalle, sanomalehtien ensimmäiselle tulkinnalle. Jos tahdotte Rousseau nimen ja olemuksen...

– Me tahdomme! – huudahtivat useammat äänet kohteliaasti.

– Ottakaa silloin kokoelma teoksiani, asettakaa ne puheenjohtajanne pöydälle, ja kun vetoatte mielipiteisiin ja minun vuoroni tulee lausua omani, avatkaa kirjani, niin löydätte sieltä ajatukseni, mielipiteeni.

Rousseau astahti lähteäkseen.

– Hetkinen! – virkkoi kirurgi; – tahto on vapaa, kuuluisan ajattelijan yhtä hyvin kuin kaikkien muidenkin; mutta olisi kaiketi säännötöntä laskea pyhäkköömme maallikko, joka minkään, edes äänettömän lupauksen sitomatta voisi, silti olematta epärehellinen mies, ilmaista mysteeriomme.

Rousseau maksoi takaisin hänen äskeisen säälinhymynsä.

– Vaaditte minulta siis vaiteliaisuusvalaa? – virkkoi hän.

– Niin juuri.

– Olen valmis.

– Olkaa hyvä ja lukekaa kaava, veli esimies, – kehoitti Marat.

Esimies lukikin seuraavan kaavan:

"Minä vannon suuren, ikuisen Jumalan, maailman kaikkeuden luojan ja ylempiä sekä minua ympäröivän kunnioitettavan seuran edessä, etten koskaan ilmaise, tee tunnetuksi tai kirjoita mitään siitä, mitä silmieni nähden tapahtui, tuomiten itseni varomattomasti menetellessäni rangaistavaksi suuren perustajan ja ylempiä lakien mukaan sekä isieni vihan ansainneeksi."

Rousseau kohotti jo kättänsä, kun tuntematon, joka oli kuunnellut ja seurannut väittelyä jonkinlaisella kenenkään häneltä kiistämättömällä arvovallalla, vaikka hän itse oli ollut joukkoon sekaantuneena, lähestyi puheenjohtajaa, kuiskaten hänen korvaansa muutaman sanan.

– Se on totta, – vastasi esimies.

Ja hän lisäsi;

– Te olette ihminen ettekä veljeskunnan jäsen, olette kunniallinen mies, joka olette saapunut seuraamme vain lähimäisenämme. Luovumme tässä senvuoksi ominaisuudestamme pyytääksemme teitä ainoastaan kunniasanallanne vakuuttamaan unohtavanne kaiken, mitä on välillämme tapahtunut.

– Niinkuin aamuhetken unelman; vannon sen kautta kunniani, – vastasi Rousseau liikuttuna.

Tämän lausuttuaan hän lähti, ja monet jäsenistä hänen jälkeensä.

3. Selostus

Toisen ja kolmannen arvoluokan jäsenten poistuttua jäi looshiin vain seitsemän veljeä. Nämä olivat seitsemän päämiestä. He tunsivat toisensa merkkien avulla, jotka todistivat, että heidät oli vihitty korkeimpaan luokkaan.

Heidän ensimmäisenä huolenaan oli sulkea ovet; ja kun ovet olivat suljetut, heidän puheenjohtajansa ilmaisi itsensä, näyttämällä sormusta, johon oli kaiverrettu salaperäiset kirjaimet L.P.D.

Tämän presidentin toimenä oli veljeskunnan ylin kirjeenvaihto.

Hän oli kosketuksissa kuuden muun mestarin kanssa, jotka asuivat Sveitsissä, Venäjällä, Ameriikassa, Ruotsissa, Espanjassa ja Italiassa.

Hän toi muutamia tärkeimpiä virkatovereiltansa saamia asiakirjoja esittääkseen ne arvokkaampien vihittyjen piirille, johon kuuluvat olivat muiden yläpuolella ja häntä itseään alempana.

Olemme tunteneet tämän päällikön Balsamoksi.

Tärkein näistä kirjeistä sisälsi uhkaavan uutisen. Se saapui Ruotsista ja oli Svedenborgin kirjoittama.

"Valvokaa etelässä, veljet!" sanoi hän. "Sen hehkuva vaikutus on synnyttänyt kavaltajan. Tuo kavaltaja on saattava teidät turmioon.

"Valvokaa Pariisissa, veljet! Kavaltaja oleskelee siellä; veljeskunnan salaisuudet ovat hänen käsissään, häntä yllyttää vihan tunne.

"Minä kuulen ilmiannon kumeasta siipien suhinasta, kuiskailevasta äänestä. Näen kauhean koston, mutta ehkä se saapuu liian myöhään. Sillävälin, veljet, valvokaa, valvokaa! Toisinaan riittää kavaltava kieli, vaikka sen tiedot olisivat kuinkakin epätäydellisiä, perinpohjaisesti rikkomaan varsin taitavasti rakennetut suunnitelmamme."

Veljet katselivat toisiaan myykinä kummastuksesta. Juron illuminaatin [kts. "Lääkärin muistelmia", 33. siv. Suom.] kieli, hänen ennalta näkemisensä, jolle monet sattuvat esimerkit antoivat mahtavan vaikutusvoiman, synkistivät melkoisesti Balsamon johtamaa neuvostoa.

Hän itsekään, uskoen Svedenborgin selvänäköisyyteen, ei voinut välttää vakavaa ja tuskallista vaikutusta, jonka hän kirjeen luettuansa sai.

– Veljet, – lausui hän, – tuo haltioitunut profeetta erehtyy harvoin. Valvokaa siis, kuten hän teitä kehoittaa. Nyt tiedätte yhtä hyvin kuin minäkin, että taistelu alkaa. Älkäämme antako noiden naurettavien vihollisten voittaa itseämme, vihollisten, joiden vallan perustuksia me täydessä turvassa kaivamme. Heidän käytettävänä on, älkää unohtako sitä, rahalla ostettuja puoluelaisia. Se on voimakas ase tässä maailmassa niiden sielujen keskuudessa, jotka eivät näe ajallisen elämän rajoja kauemmaksi. Veljet, kavahtakaamme palkattuja, kavaltajia.

– Tuo pelko näyttää minusta lapselliselta, – virkkoi eräs ääni; – päivä päivältä kasvaa voimamme, ja meitä johtavat loistavat nerot ja tarmokkaat kädet.

Balsamo kumarsi imartelijaa ylistyksestä.

– Niin, mutta, kuten mainehikas presidenttimme sanoi, petos hiipii kaikkialle, – vastasi eräs veljistä, joka ei ollut kukaan muu kuin haavalääkäri Marat. Nuoruudestaan huolimatta oli hänet ylennetty korkeampaan arvoon, jonka vuoksi hän nyt ensi kertaa oli saapuvilla neuvoskunnan istunnossa. – Muistakaa, veljet, että laittamalla syötin kaksinkertaiseksi voi kaapata suuremman saaliin. Jos hra de Sartines kukkarollisella kultarahoja kykenee ostamaan salaisuuden joltakulta vähäpätöiseltä veljeltämme, voi ministeri miljoonalla tai arvonimen lupauksella ostaa sen joltakulta ylemmistämme. Ja eiväthän meillä alempiarvoiset veljet mitään tiedä.

– He tietävät korkeintaan muutamia toveriensa nimiä, ja nämä nimet eivät mitään tähdellistä ilmaise. Perussääntömme ovat ihmeellisesti laaditut, mutta niiden luonne on ilmeisen ylimysvaltainen;

alemmat eivät tiedä mitään, eivät voi mitään; heidät kutsutaan kuulemaan tai puhumaan turhanpäiväisiä asioita; ja kuitenkin he aikaansa ja rahojansa uhraamalla lujittavat rakennustamme. Ajatelkaahan, nuo temput hankkivat meille ainoastaan kiveä ja muurisavea; mutta voisitteko tiileittä ja laastitta rakentaa taloa? Ka, tuosta työstä suoritetaan pieni palkka, ja kuitenkin pidän minä sen tekijöitä samanarvoisina kuin arkkitehtiä, jonka suunnitelma luo ja elävöittää koko homman; ja minä pidän heitä hänen arvoisinaan siksi, että he ovat ihmisiä, ja koska ajattelijan silmissä jokainen ihminen on toisensa vertainen, hän kun kantaa osansa kurjuudesta ja kohtalon kohluista yhtä hyvin kuin toinenkin ja hän kun on vielä suuremmassakin vaarassa saada surmansa putoavasta kivistä tai murskautua särkyvien telineitten alle.

– Minä keskeytän teidät, veli, – virkkoi Balsamo. – Te siirrytte pois kysymyksestä, jonka pitäisi olla huomiomme ainoana esineenä. Teidän vikanne on innostua liiaksi ja yleistää keskustelut. Tänään ei ole selviteltävä, onko perussääntömme hyvä vai huono, vaan ylläpidettävä tuon perussäännön lujutta ja eheyttä. Jos tahtoisin väitellä kanssanne, niin vastaisin: Ei, ohjauksen mukaan liikkuva työkalu ei ole luovan neron vertainen; työntekijää ei voi verrata arkkitehtiin; käsivarsi ei ole aivojen arvoinen.

– Jos herra de Sartines vangitsee jonkun alimmista veljistämme, – huudahti Marat kiihtyneenä, – eikö hän yhtä hyvin lähetä häntä Bastiljiin nääntymään kuin teidät tai minut?

– Sen myönnän; mutta siitä koituu vahinkoa vain yksilölle eikä veljeskunnalle, jonka menestyksen täytyy meille olla kaikkea muuta kallimpaa. Mutta jos ylimestariimme vangitaan, niin salaliitto pysähtyy; sillä kenraalin puutteessa sotajoukko menettää taistelun. Veljet, huolehtikaa siis päällikköjenne turvallisuudesta!

– Kyllä, mutta huolehtikoot he myöskin meidän turvallisuudestamme.

– Se on heidän velvollisuutensa.

– Ja rangaistakoon heidän virheensä kaksinkertaisesti.

– Vielä kerran, veljeni, te siirrytte veljeskuntamme perussäännöistä. Ettekö tiedä, että vala, joka sitoo yhdistyksemme jäsenet, on sama, ja että kaikkiin sovelletaan samat rangaistukset?

– Suuret ne aina välttävät.

– Se ei ole mestariemme mielipide, veljet; kuunnelkaa, mitä ennustajamme Svedenborg, joka on etevimpiä joukossamme, sanoo kirjeensä lopulla; näin hän lisää:

"Onnettomuuden aiheuttaa eräs korkea-arvoinen jäsen, jolla on hyvin tärkeä asema veljeskunnassa, tai ellei hän täsmälleen sitä aiheutakaan, hän ei silti ole vähemmän syyppää. Muistakaa, että tuli ja vesi voivat liittoutua: toinen antaa valon, toinen saattaa salat ilmi. Valvokaa, veljet! Varokaa kaikkea ja kaikkia! Valvokaa!"

– Toistakaamme siis, – virkkoi Marat, takertuen Balsamon puheessa ja Svedenborgin kirjeessä siihen puoleen, mitä hän tahtoi painostaa, – toistakaamme siis meitä sitova vala ja päättäkäämme noudattaa sitä kaikessa ankaruudessaan, olkoon pettäjä tai petoksen aiheuttaja ken tahansa.

Balsamo mietti hetkisen ja nousten istuimeltaan lausui sitten hitaalla, juhlallisella ja peloittavalla äänellä sanat, jotka lukijamme jo kerran ovat nähneet:

"Ristiinnaulitun Pojan nimessä vannon murtavani lihalliset siteet, mitkä kiinnittävät minut isään, äitiin, veljiin, sisariin, vaimoon, sukulaisiin, ystäviin, rakastajattareen, kuninkaihin, päälliköihin, hyväntekijöihin ja jokaiseen, kuka se olkoonkin, jolle olen luvannut uskollisuutta, kuuliaisuutta, kiitollisuutta tai palvelustani.

"Vannon ilmoittavani päällikölle, jonka veljeskunnan sääntöjen mukaan tunnustan, kaiken, mitä olen nähnyt, tehnyt, havainnut, lukenut tai kuullut, oppinut tai arvannut, vieläpä tutkivani ja urkkivani sitäkin, mitä en ole saanut silmin nähdäkseen.

"Kunnioitan myrkyä, rautaa ja tulta välikappaleina maapallon puhdistamiseen kuolemalla tai hitaalla lamauksella totuuden ja vapauden vihollisista.

"Minä alistun vaikenemisen lakiin: suostun kuolemaan kuin ukkosen iskemänä, sinä päivänä kuin olen rangaistuksen ansainnut, ja odotan valittamatta veitsen iskua, joka on tavoittava minut, missä maailman kolkassa lienenkin."

Silloin nuo seitsemän miestä, jotka muodostivat tämän synkän seuran, toistivat valan sanasta sanaan ja avopäin.

Sittekun nuo juhlalliset sanat olivat lausutut, virkkoi Balsamo;

– Olemme siis turvatut; älkäämme enää sekoittako sivuseikkoja keskusteluamme. Minun on selostettava komitealle vuosikauden tärkeimmät tapaukset.

– Asiat, joiden johto Ranskassa on ollut minun huolenani, tarjoavat mielenkiintoa teidänlaisillenne valistuneille ja innokkaille hengille.

– Minä alotan.

– Ranska sijaitsee Euroopan keskellä niinkuin sydän sijaitsee ruumiin keskessä; se elää, se elähdyttää. Sen vavahteluista on etsittävä syy kaikkeen häiriöön ja sairauteen koko elimistössä.

– Olen siis saapunut Ranskaan ja ryhtynyt tutkimaan Pariisia kuten lääkäri tutkii sydäntä: olen kuunnellut, olen tunnustellut, olen kokeillut. Kun vuosi sitten tulin tänne, oli kuningaskunta vaipumassa; nykyisin tappavat sen paheet. Minun on täytynyt jouduttaa tämän kuolettavan mässäilyn ja irstailun vaikutusta ja siksi olen niitä suosinut.

– Yksi este oli tielläni; se este oli mies, joka, vaikka hän ei ollut ensimmäinen kuninkaasta, kuitenkin oli kuninkaan jälkeen valtakunnan mahtavin.

– Hänellä oli muutamia niitä ominaisuuksia, jotka miellyttävät muita ihmisiä. Tosin oli hän liian ylpeä, mutta hän käytti ylpeytensä töittensä hyväksi; hän osasi lieventää kansan orjuutta uskottelemalla sille, jopa toisinaan näyttämälläkin sille, että se oli osana valtiosta. Ja silloin tällöin neuvottelemalla sen kanssa sen omasta kurjuudesta hän kohotti lipun, kansallisen hengen lipun, jonka ympärille joukot aina kerääntyvät.

– Hän vihasi englantilaisia, Ranskan luonnollisia vihollisia; hän vihasi hallitsijan lemmittyjä työtätekevien luokkien luontaisina vihollisina. Ka, jos tuo mies olisi ollut vallantavoittelija, jos hän olisi kuulunut meihin, jos hän olisi astunut meidän teitämme, toiminut tarkoituspäätämme varten, olisin häntä säästänyt, olisin kannattanut hänen valtaansa, olisin tukenut häntä kaikin keinoin, jotka voin suojattajani avustaakseni luoda; sillä madonsyömän kuningasvallan paikkailemisen asemesta olisi hän sen meidän kanssamme määrättyä päivänä kukistanut. Mutta hän kuului ylimysluokkaan, hänellä oli synnynnäinen kunnioitus ensimmäistä arvoastetta kohtaan, jota hän ei tahtonut tavoitella, monarkiaa kohtaan, jonka kimppuun hän ei uskaltanut hyökätä. Kuningasta halveksiessaan hän silti säästi kuningasvaltaa, tekipä enemmänkin, hän asettui kilveksi tuolle kuningasvallalle, jota vastaan meidän iskumme kohdistuvat. Parlamentti ja kansa, jotka suuresti kunnioittivat tätä elävää salpaa kuninkaallisia etuoikeuksia laajentavan anastushalun edessä, pysyivät itsekin kohtuullisina vastustuksessaan, ollen varmoja voimakkaasta avusta, kun hetki tulisi.

– Käsitin tilanteen. Ryhdyin kukistamaan hra de Choiseulia.

– Tämän mahtavan työn, johon kymmenen vuoden aikana oli liittynyt niin paljon vihaa ja harrastuksia, aloitin ja lopetin muutamassa kuukaudessa keinoilla, joita on tarpeetonta teille mainita. Salaseikalla, joka on osana voimastani, sitä suuremmasta, kun se voima pysyy iäti kätkettynä kaikkien silmiltä ja ilmenee ainoastaan vaikutuksissaan, olen kukistanut, karkoittanut hra de Choiseulin ja sen seurauksena aikaansaanut pitkän sarjan mielipahaa, pettymyksiä, voivotuksia ja suuttumusta.

– Ja nyt kantaa työ hedelmiänsä; nyt koko Ranska vaatii Choiseulia takaisin ja nousee palauttaakseen hänet, kuten orvot kohottavat katseensa taivaan puoleen, kun Jumala on temmannut heiltä isän.

– Parlamentit käyttävät ainoata oikeutta, mikä niillä on, elottomuutta. Ne lakkaavat toimimasta. Hyvin järjestetyssä ruumiissa, jollainen ensiluokkaisen valtion pitää pila, yhden tärkeimmän elimen halvautuminen tietää kuolemaa; ja parlamentti on yhteiskuntaruumiille, mitä vatsa on ihmiselle; kun

säädetyt eivät enää toimi, niin kansa, valtion sisukset, ei enää tee työtä eikä siis enää suorita maksuja; kulta, valtioruumiin veri, tyrehtyy.

– Tahdotaan tietenkin taistella, mutta kuka voi taistella kansaa vastaan? Sitä ei tee armeija, tämä kansakunnan tytär, joka syö maalaisen leipää, joka juo viinitarhurin viiniä. On jällellä vain kuninkaan talous-, etuoikeutetut osastot, henkivartijat, sveitsiläiset, muskettisoturit, kaikkiaan tuskin viisi- tai kuusituhatta miestä! Mitä voi tuo kourallinen kääpiöitä, kun kansa jättiläisenä nousee?

– Nouskoon se siis, nouskoon! – huusivat useat äänet.

– Niin, niin, työhön! – innostui Marat.

– Nuori mies, en ole vielä kysynyt teidän mielipidettänne, – virkkoi Balsamo kylmästi.

– Tämä joukkojen kapinallinen kiihtymys, – jatkoi hän, – tämä heikkojen, mutta lukumääränsä vuoksi voimakkaaksi käyneiden kapina eristettyä mahtajaa vastaan, voisi vähemmän perinpohjaisten, puolikypsyneiden, vähän kokeneiden toimesta heti alottaa vaikutuksensa ja saavuttaisi vauhtiakin niin helposti, että se minua peloittaa. Mutta minä olen miettinyt, minä olen tutkinut. Minä olen astunut itse kansan keskuuteen ja sen asuun puettuna, sen kärsivällisyydellä varustettuna, sen muokkaamattoman karkeuden itselleni lainaten olen katsellut sitä niin läheltä, että olen sulautunut kansaan. Minä tunnen sen siis tänään. En siis enää sen suhteen erehdy. Se on voimakas, mutta se on tietämätön; se on ärtyisä, mutta se ei kanna kaunaa; sanalla sanoen se ei vielä ole kypsä kapinaan, siihen, mitä minä kapinalla ymmärrän ja sellaiseen, jota minä tahdon. Siltä puuttuu oppia, joka näyttää sille tapahtumat esimerkin ja hyödyllisyyden kaksoisvalossa; siltä puuttuu omien kokemustensa muisto.

– Se muistuttaa niitä rohkeita nuorukaisia, joiden olen nähnyt kansanjuhlissa Saksassa kilvoitellen nousevan laivan mastoon, minkä huippuun maavouti oli ripustuttanut sianliikkiön tai hopeapikarin. He hyökkäsivät kuumina kiihkosta ja kiipesivät ihmeteltävällä nopeudella; mutta perille päästessään, kun enää vain oli käsivarsi ojennettava palkintoa tavoittamaan, heidän voimansa uupuivat ja he laskeutuivat alas kansajoukon ilkkuessa.

– Se tapahtui heille ensi kerralla, kuten teille juuri sanoin; toisella kertaa he säästivät voimiaan ja hengitystään, mutta ottamalla liiaksi aikaa he tappasivat hitaudesta, niinkuin ennen olivat tehneet liiallisen kiireen vuoksi. Kolmannella kerralla he vihdoinkin valitsivat keskittien kiirehtimisen ja hitauden välillä ja tällä kertaa he onnistuivat. Kas siinä suunnitelma, jota olen miettinyt. Yrityksiä, yhä uusia yrityksiä, jotka lakkaamatta lähentävät meitä päämaaliin, kunnes tulee päivä, jolloin pettämätön menestys sallii meidän sen saavuttaa.

Balsamo lakkasi puhumasta, ja lakatessaan puhumasta hän katsahti kuulijoihinsa, joita kuohuttivat kaikki nuoruuden ja kokemattomuuden intohimot.

– Puhukaa, veli, – virkkoi hän Marat'lle, joka oli kaikkia muita kiihkeämpi.

– Esitän sanottavani lyhyesti, – lausui Marat; – yritykset nukuttavat kansoja, milloin eivät lannista niiden rohkeutta. Kokeileminen on Geneven kansalaisen hra Rousseau'n oppia, tuon suuren runoilijan, mutta hitaan ja arkailevan neron, hyödyttömän kansalaisen, jonka Plato olisi karkoittanut tasavallastansa! Odottaa, yhä odottaa! Maalaisväestön vapauttamisesta, Pariisin nuijakapinasta asti [Kaarlo VI: n aikana, jolloin kapinaan nousseet pariisilaiset käyttivät nuijia aseinaan, Suom.] olette te jo odottaneet neljäsataa vuotta! Laskekaa odottaessa kuolleet sukupolvet ja rohjetkaa vieläkin ottaa tulevaisuuden tunnuslauseeksi tuo turmiollinen sana: *odottakaamme!* Rousseau puhuu meille siitä vastustuksesta, jollaista tehtiin suurella vuosisadalla, kuten vastustivat markiisien edessä ja kuninkaan jalkojen juuressa Molière huvinäytelmissään, Boileau satiireissaan ja la Fontaine saduissaan.

– Vaivaista ja heikkoa vastustusta, joka ei ole vaaksan vertaa edistänyt ihmisyyden asiaa. Pienet lapset toistelevat noita verhottuja opinkappaleita niitä ymmärtämättä ja nukahtavat niitä kertaillessaan. Myös Rabelais on teidän mielestänne politikoinut; mutta sille valtioviisaudelle nauretaan, eikä kukaan siitä paranna tapojansa. Ka, oletteko kolmeensataan vuoteen nähneet ainoatakaan väärinkäytöstä poistettavan? Kylliksi runoilijoita, kylliksi teoretikkoja! Töitä, toimintaa! Olemme jo kolmen vuosisadan kuluessa Ranskaa lääkinneet, mutta nyt on aika kirurgin vuorostaan esiintyä leikkelyveitsi ja saha kädessä. Yhteiskunta potee kuolemanvihoja,

pysäyttäkäämme mädännys raudalla. Odottakoon ken nousee pöydästä levähtääkseen pehmeillä nurmilla, joiden ruusunlehdet hän orjillaan puhalluttaa pois; sillä tyydytetty vatsa synnyttää aivoissa kutkuttavia höyryjä, jotka niitä elvyttävät ja saattavat tuntemaan onnea. Mutta nälkä, kurjuus, epätoivo eivät tule ravituiksi eivätkä löydä lohtua säkeistöistä, mietelauseista ja kertomarunoista. Ne kohottavat äänekkäitä huutoja suurissa kärsimyksissään. Kuuro, ken ei noita valituksia kuule; kirottu, ken ei niihin vastaa. Kapina, vaikka sen täytyisi tukehtuakin, valaisee mieliä enemmän kuin kymmenen vuosisadan ohjeet, enemmän kuin kolmen vuosisadan esimerkit; se valaisee kuninkaat, elleipä heitä kukistakaan. Ja siinä on paljon, siinä on kylliksi!

Imarteleva sorina purkautui muutamien huuilta.

– Missä ovat vihollisemme? – jatkoi Marat. – Meidän yläpuolellamme: he vartioivat palatsin porttia, he ympäröivät valtaistuimen askelmia. Tällä valtaistuimella on palladiumi, jota he suojelevat huolellisemmin ja pelokkaammin kuin troijalaiset Pallaan kuvapatsasta. Tämä palladiumi, joka tekee heidät kaikkivaltiaiksi, rikkaiksi ja röyhkeiksi, on kuningasvalta. Tähän kuninkuuteen ei pääse käsiksi muuta kuin kulkemalla sen vartijain ruumiiden yli, samaten kuin ei voi päästä koskemaan kenraaliin lyömättä häntä suojelevia pataljoonia. No niin, paljon pataljoonia on historian kertoman mukaan kukistettu, paljon kenraaleja on vangittu Dareioksesta kuningas Jeaniin, Reguluksesta Duguescliniin asti.

– Kukistakaamme henkivartijasto, niin pääsemme käsiksi epäjumalaan; lyökäämme ensin vartijat, niin sitten lyömme päällikön. Hovilaisiin, aatelisiin, ylimystöön kohdistettakoon ensimmäinen hyökkäys, vasta viimein kuninkaaseen. Laskekaa etuoikeutetut päät: niitä on tuskin kahtasataatuhatta. Käyskennelkää terävä raippa kädessä siinä puutarhassa, jota nimitetään Ranskaksi, ja katkokaa nuo kaksisataatuhatta päätä kuten Tarquinius katkoi Latiumin unikat, niin tekonne on tehty. Silloin teillä on ainoastaan kaksi mahtia toisiaan vastassa: kansa ja kuninkuus. Koettakoon silloin kuninkuus, tuo vertauskuva, taistella kansan jättiläistä vastaan, niin saatte nähdä. Kun kääpiöt tahtovat kukistaa kolossin, ne alkavat jalustasta; kun puunhakkaajat haluavat kaataa tammen, he käyvät sen kimppuun tyvestä. Puunhakkaajat, puunhakkaajat, tarttukaamme kirveeseen, iskekäämme tammen juuriin, niin vanha, ylväslatvainen puu suutelee tuotapikaa hiekkaa!

– Ja murskaa teidät kuin kääpiöt kaatuessaan päällenne, te onnettomat! – huudahti Balsamo jyrisevällä äänellä. – Ah, te raivoatte runoilijoita vastaan ja itse käytätte puheessanne kuvikkaampia vertauksia kuin heidän! Veli, veli, – jatkoi hän kääntyen Marat'n puoleen, – kulkaahan, te olette lainannut nuo lauseet jostakin ullakkokamarissanne valmistelemastanne romaanista.

Marat punehtui.

– Tiedättekö, mitä vallankumous on? – jatkoi Balsamo. – Minä niitä olen nähnyt kaksisataa, joten voin sen teille sanoa. Olen nähnyt muinaisen Egyptin, Assyrian, Kreikan, Rooman sekä aikaisemmat että keisarikunnan taantumisen vaiheissa tapahtuneet vallankumoukset. Olen nähnyt vallankumoukset keskiajalla, jolloin kansakunnat vyöryivät toistensa päälle, itämaat länsimaita, länsimaat itäkaita vastaan, ja toisiaan ymmärtämättä teurastivat toisiansa. Paimentolaiskuninkaista meidän päiviimme saakka on tehty kenties sata vallankumousta. Ja vielä tällä hetkellä valitatte orjuuttanne. Vallankumouksista ei siis ole mitään hyötyä. Miksi niin? Siksi, että niitä, jotka vallankumouksia valmistelivat, kaikkia vaivasi sama huimaus: he kiirehtivät liiksi.

– Kiirehtiikö Jumala, kiirehtiikö Hän, joka johtaa maailman kumoukset? – lisäsi Balsamo.

– Kaatakaa, kaatakaa tammi! – huudatte te, – ettekä ota huomioon, että tammi, joka tarvitsee sekunnin kaatumiseensa, kukistuessaan peittää niin suuren maa-alan, että täyteen laukkaan kannustettu hevonen tarvitsee kolmekymmentä sekuntia sen poikitse juostakseen. Ja kun niillä, jotka kaatavat tammen, ei olisi aikaa väistää odottamatonta romahdusta, he yllättyvät, murskautuvat ja menehtyvät sen suunnattomasti haarautuvien oksien alle. Tätäkö te tahdotte? Minulta ette sitä saa. Jumalan tavoin olen osannut elää kaksikymmentä, kolmekymmentä, neljäkymmentä ihmisikää. Kuin Jumala olen ikuinen. Kuin Jumala olen osoittautuva pitkämieliseksi. Minulla on omani, teidän, maailman kohtalo tämän käteni kämmenessä. Kukaan ei saa minua avaamaan tätä jylisevillä

totuuksilla täytettyä kouraa, ellen suostu sitä avaamaan. Se sisältää salaman, sen tiedän; niin, mutta salama säilyy siellä kuin Jumalan kaikkivaltiaassa oikeassa kädessä.

– Messieurs, messieurs, jättäkäämme nämä liian ylhät korkeudet ja astukaamme takaisin maahan.

– Hyvät herrat, sanon sen teille yksinkertaisesti ja vakaumuksella, aika ei ole vielä tullut. Hallitseva kuningas on viimeinen heijastus suuresta kuninkaasta, jota kansa yhä kunnioittaa, ja tässä himmenevässä majesteetissa on vielä jotakin kylliksi häikäisevää teidän pienten närkästysten salamain vastapainoksi. Hän on kuningas, ja hän kuolee kuninkaana; hänen sukunsa on uhmaista, mutta puhdasta. Hänen alkuperänsä voitte lukea hänen otsastansa, liikkeistänsä, äänestänsä. Tämä kuningas on aina pysyvä kuninkaana. Jos hänet kukistatte, niin tapahtuu mitä tapahtui Kaarlo I: lle; hänen pyövelinsä lankeavat kasvoilleen hänen eteensä, ja hänen onnettomuutensa harrastajat suutelevat loordi Capelin tapaan pyövelin kirvestä, joka on katkaissut heidän herransa pään.

– No niin, hyvät herrat, te kaikki tiedätte, että Englanti kiirehti liiaksi. Kuningas Kaarlo I tosin kuoli mestauslavalla; mutta Kaarlo II, hänen poikansa, kuoli valtaistuimella.

– Odottakaa, odottakaa, messieurs; sillä ajat alkavatkin jo käydä otollisiksi.

– Te tahdotte hävittää liljat. Meidän kaikkien kilpikirjoituksenamme on *lilia pedibus destrue*, mutta on välttämätöntä, ettei ainoakaan juuri säily jättämään Ludvig Hurskaan kukkaselle uudelleenpuhkeamisen toivoa. Te tahdotte hävittää kuningasvallan? Jotta kuningasvalta iäksi kukistuisi, on välttämätöntä, että sen lumousvoima ja olemus heikkenevät. Te tahdotte hävittää kuningasvallan? Odottakaa, kunnes kuninkuus ei enää ole pappisvirka, vaan pelkkä maallinen toimi, kunnes sitä ei enää harjoiteta temppelissä, vaan kauppakojussa. Sillä se mikä kuninkuudessa on pyhintä, Jumalan ja kansojen kautta vuosisatojen säätämä laillinen kruununperimys, on ainaiseksi katkeava! Odottakaa, odottakaa! Tämä voittamaton, tuo ylipääsemätön este, joka on asetettu meidän, mitättömien ihmisten, ja noiden melkein jumalallisten olentojen välille, tuo laillisuudeksi nimitetty raja, jonka yli kansat eivät ole uskaltaneet astua, majakan tavoin välkkyvä sana, joka tähän asti on kuningasvallan suojellut haaksirikolta, tuo sana on sammumassa sallimuksen salaperäisestä henkäyksestä.

– Niin, *dauphine*, joka on kutsuttu Ranskaan jatkamaan keisarillisen veren sekoituksella kuningasten sukua, prinsessa, joka jo vuosikauden on ollut naimisissa Ranskan valtaistuimen perijän kanssa... Tulkaa lähemmäksi, messieurs, sillä minä pelkään, että sanani kaikuisivat teidän piirinne ulkopuolelle.

– No sitten? – kysyivät nuo kuusi päällikköä levottomina.

– Niin, hyvät herrat, kruununprinsessa on vielä neitsyt! Kaamea sorina, joka olisi karkoittanut pakosalle maailman kaikki kuninkaas, sillä niin paljon kiukkuista iloa ja kostonriemua siihen sisältyi, purkautui kuolettavana usvana näiden kuuden melkein toisiaan koskettavan henkilön muodostamasta ahtaasta ryhmästä, jonka yli kumartui puhujalavallaan seisovan Balsamon pää.

– Asiain näin ollen, – jatkoi Balsamo, – voimme olettaa kaksi mahdollisuutta, jotka kumpikin ovat pyrkimyksillemme yhtä edulliset.

– Ensimmäinen on, että *dauphine* jää hedelmättömäksi, ja silloin suku sammuu, eikä tulevaisuus tuota ystävillemme taisteluja, vaikeuksia eikä huolia. Tälle kuoleman jo edeltäkäsimerkitsemälle suvulle tapahtuu niinkuin Ranskassa aina, kun kolme saman suvun kuningasta on seurannut toisiaan valtaistuimella. Niin tapahtui Filip Kauniin pojille: Ludvig Toraisalle, Filip Pitkälle ja Kaarlo IV: lle, jotka kuolivat jälkeläisittä, oltuaan kaikki kolme vallassa. Samoin tapahtui Henrik II: n pojille: Frans II: lle, Kaarlo IX: lle ja Henrik III: lle, jotka myöskin kuolivat jälkeläisittä, sitten kun kaikki kolme olivat hallinneet. Heidän tavallaan nykyinen *dauphin* sekä Provencen kreivi ja Artois'n kreivi hallitsevat kaikki kolme, ja kaikki kolme kuolevat lapsettomina, kuten edellämainitut ovat kuolleet; se on kohtalon laki.

– Sitten, niinkuin Kaarlo IV: n, Capet suvun viimeisen edustajan jälkeen tuli edellisten kuninkaitten syrjäskulainen Valois'n Filip VI, niinkuin Henrik III: n jälkeen, joka oli viimeinen

Valois'n suvusta, tuli edellisen suvun sivuhaarasta Bourbonin Henrik IV, samaten Artois'n kreivin jälkeen, joka on kohtalon kirjaan merkitty viimeisenä vanhemman sukuhaaran kuninkaana, seuraa ehkä joku Cromwell tai Wilhelm Oranialainen, ollen vieras joko suvulle tai luonnolliselle vallanperimys-järjestykselle.

– Tätä lupaa meille ensimmäinen otaksuma.

– Toinen mahdollisuus on, että kruununprinsessa ei jää hedelmättömäksi. Siinä juuri onkin sadin, johon vihollisemme suin päin syöksyvät, luullen meidät siihen pyydystävänsä. Oh, jos tämä ruhtinatar ei jää hedelmättömäksi, jos dauphine tulee äidiksi, silloin kaikkien riemuitessa hovissa – luullessaan Ranskan kuningasvallan lujittuneen – voimme mekin riemuita; sillä meidän hallussamme on niin hirveä salaisuus, että mikään tenhovoima, mikään mahti, mitkään ponnistukset eivät voi vaimentaa rikoksia, jotka tämä salaisuus kätkee, eivätkä kykene lieventämään onnettomuutta, joka tulevalle kuningattarelle tästä raskaudesta koituu. Sillä perillisen, jonka hän lahjoittaa valtaistuimelle, todistamme me helposti äpäräksi, tuon raskauden julistamme aviorikoksesta johtuneeksi. Tässä onnistumme siihen määrin, että verrattuna keinotekoiseen onneen, jonka taivas näyttää heille suoneen, hedelmättömyys olisi ollut Jumalan lahja. Senvuoksi minä pidätyin, hyvät herrat; senvuoksi minä odotan, arvoisat veljet; senvuoksi katson hyödyttömäksi tällä hetkellä päästää valloilleen kansan intohimoja, joita käytän vaikuttavasti, kun aika on tullut.

– Nyt, hyvät herrat, tunnette tämänvuotisen työn; näette miinojen edistymisen. Varmistukaa siis, että onnistumme vain niiden nerolla ja rohkeudella, jotka toimivat silminä ja aivoina, niiden uupumattomuudella ja työllä, jotka, edustavat käsivarsien voimaa, ja vihdoin niiden uskolla ja hartaudella, joiden povessa sykkii liikkeemme sydän.

– Käsittäkää ennen kaikkea se sokean kuuliaisuuden välttämättömyys, joka saa ylimestarinnekin uhraamaan henkensä veljeskunnan säännöille niin pian kuin säännöt sitä vaativat.

– Nyt arvoisat herrat ja rakastetut veljet, päättäisin istunnon, ellei olisi vielä eräs viittaus lausuttavana virheen johdosta.

– Suuri kirjailija, joka saapui tänään luoksemme ja joka olisi yhtynyt meihin, ellei erään veljemme ajaton into olisi peloittanut tuota arkaa sielua, se suuri kirjailija, sanon, oli oikeassa kokousta vastaan, ja minä pahoittelen onnettomuutena, että vieras siten ojentele veljiemme erästä osaa, joka tuntee huonosti säädöksemme eikä ollenkaan tunne päämääräämme.

– Rousseau, joka kirjojensa viisasteluilla on vienyt voiton yhdistyksemme totuuksista, osoitti erään vian, jonka raivaisin pois tulella ja miekalla, ellen vielä toivoisi voivani sitä vakuuttamisella parantaa. Erään veljemme itserakkaus ilmeni meille turmiolliseen suuntaan. Hän saattoi meidät haastelussa alakynteeseen; mitään sellaista ei toivoakseni enää tapahdu, muutoin minun on ryhdyttävä kuritoimenpiteisiin.

– Nyt, hyvät herrat, levittäkää uskoa lempeydellä ja vakuuttamisella; kylväkää sitä vihjaamalla älkääkää tyrkyttämällä; älkää työntäkö sitä vastahakoisiin sieluihin nuijan ja kirveen iskuilla kuin inkvisiittorit pyövelin vaajoja. Muistakaa, että me tulemme suuriksi vasta sitten, kun meidät on tunnustettu hyviksi, ja että meidät tunnustetaan hyviksi vain silloin, kun osoittaudumme kaikkea meitä ympäröivää paremmiksi. Muistakaa vielä, että meidän keskuudessamme hyvät ja parhaat eivät ole mitään ilman tietoa, taitoa ja uskoa, eivätkä todellakaan mitään niiden edessä, jotka Jumala on erityisellä sinetillä leimannut ihmisten käskijöiksi ja valtakunnan hallitsijoiksi.

– Hyvät herrat, istunto on päättynyt.

Nämä sanat lausuttuaan Balsamo peitti päänsä ja kääriytyi viittaansa. Jokainen vihityistä läksi silloin vuoronsa jälkeen yksinään ja äänettömänä, jotta ei herättäisi epäluuloja.

4. Ruumis ja sielu

Viimeinen, joka jäi mestarin pariin, oli kirurgi Marat. Hän lähestyi nöyrästi ja hyvin kalpeana peloittavaa puhujaa, jonka mahti oli rajaton.

– Mestari, – kysyi hän, – olenko siis todellakin tehnyt virheen?

– Hyvin suuren, monsieur, – vastasi Balsamo; – ja pahinta on, että te ette usko sellaista tehneenne.

– Niinpä kyllä, sen tunnustan; en ainoastaan ole uskomatta, että olen tehnyt virheen, vaan uskon puhuneeni niinkuin pitää.

– Ylpeyttä, ylpeyttä! – mutisi Balsamo. – Ylpeyden paholaisen tuhoisaa kuiskailua! Ihmiset tahtovat taistella sairaan suonissa hehkuvaa kuumetta vastaan, ruttoa vastaan vedessä ja ilmassa; mutta he antavat ylpeyden juurtua niin syvälle sydämeensä, että he eivät kykene sitä kitkemään pois.

– Oi, mestari, – virkkoi Marat, – teillä on minusta hyvin surkea käsitys. Olenko siis todellakin niin vähäpätöinen, että minua ei voi laskea minkään arvoiseksi lähimäisten joukossa? Olenko niin huonosti poiminut töitteni hedelmän, että en kykene lausumaan sanaakaan saamatta osakseni syytöstä tietämättömydestä? Olenko niin penseä opetuslapsi, että minun vakaumustani epäillään? Ellei minulla muuta olisikaan, riittää se toki elääkseni uskollisena kansan pyhälle asialle.

– Monsieur, – vastasi Balsamo, – siksi että hyvän periaate vielä taistelee teissä pahan periaatetta vastaan, jonka mielestäni täytyy jonakuna päivänä saada voitto, tahdon yrittää oikaista teidän vikaanne. Jos siinä olen onnistuva, jos ylpeys ei teissä vielä ole saanut voittoa kaikista muista tunteista, onnistun siinä yhdessä tunnissa.

– Yhdessä tunnissa? – toisti Marat.

– Niin. Tahdotteko suoda minulle sen tunnin?

– Kernaasti.

– Missä teidät tapaan?

– Mestari, minun asiani on käydä teitä tapaamassa paikalla, jonka palvelijallenne määrääte.

– No, – virkkoi Balsamo, – minä tulen teidän kotiin.

– Tarkastakaahan tekemäanne sopimusta, mestari; minä asun ullakkokamarissa Cordelierskadulla. Ullakkokamarissa, kuuletteko, – toisti Marat ylpeän vaatimattomuuden tavoittelulla, kurjuuden kerskailulla, joka ei suinkaan jäänyt Balsamolta huomaamatta, – kun sitävastoin te...

– Kun sitävastoin minä?

– Kuulutte asuvan palatsissa.

Tämä kohautti olkapäitään, kuten tekisi kookas jättiläinen, joka korkeudestaan katselee kääpiön äkää.

– Vaikka niin, monsieur, – vastasi hän; – minä tulen luoksenne ullakkokamariinne.

– Milloin, monsieur?

– Huomenna.

– Mihin aikaan?

– Aamulla.

– Päivän koittaessa minä vain menen luennoilleni amfiteatteriin ja sieltä sairaalaan.

– Juuri sopivasti. Olisin pyytänyt teitä saattamaan minut sinne, elleite olisi sitä itse ehdottanut.

– Muistakaa siis, aamulla varhain. Minä nukun vähän, – sanoi Marat.

– Ja minä en nuku ollenkaan, – vastasi Balsamo. – Siis päivän koitteessa.

– Olen teitä odottava. Tässä he erkanivat, sillä he olivat saapuneet ulkoportille.

Katu oli heidän lähtiessään yhtä synkkä ja yksinäinen kuin se heidän tullessaan oli ollut väkirikas ja meluisa.

Balsamo kääntyi vasemmalle ja hävisi nopeasti. Marat seurasi hänen esimerkkiään, astuen pitkillä ja hintelillä säärillään.

Balsamo oli täsmällinen: tarkalleen kello kuudelta aamulla hän saapui ovelle tasanteella, joka pitkän kuusiovisen käytävän keskuksena välitti pääsyä ylimmän kerroksen suojiin vanhassa talossa Cordeliers-kadun varrella.

Näki hyvin, että Marat oli valmistautunut ottamaan ylhäisen vieraansa arvokkaasti vastaan. Vaatimaton pähkinäpuinen sänky ja lipasto puisine päälliskoristeineen kiilsivät puhtaina emännöitsijän villarätin kosketuksesta, tämä kun jäntevin käsivarsin laahasi noita toukansyömiä huonekaluja.

Marat itse antoi tehokasta apua naiselle, virkistelemällä kalvenneita ja kuihtuneita kukkia pienessä sinisessä fajanssiruukussa, joka oli ullakkokamarin pääasiallinen kaunistus. Hänellä oli käsivarrellaan vielä palttinainen pyyhinriepu, mistä näkyi, että hän ennen kukkasiin koskemistaan oli siistinyt huonekaluja.

Kun avain oli ovelta ja Balsamo oli astunut sisään kolkuttamatta, hän yllätti Marat'n tässä hommassa. Mestarin nähdessään toinen punehtui paljoa enemmän kuin oikealle stoalaiselle oli sopivaa.

– Näette, monsieur, – virkkoi hän, viskaten kielittelevän pyyhinrievun salavihkaa erään verhon taakse, – minä olen käytännöllinen mies ja autan tätä kunnon naista. Minä pidänkin työstä, joka ehkä oikein sopimatta kelpo plebeijille ei silti myöskään kokonaan ole herrasmiehen tointa.

– Se sopii köyhälle, siisteyttä harrastavalle nuorelle miehelle, – vastasi Balsamo kylmästi, – siinä kaikki. Oletteko pian valmis, monsieur? Tiedätte, että minuuttini ovat lasketut.

– Puen takin ylleni, monsieur... Rouva Grivette, takkini!?!.. Hän on ovenvartijani, monsieur, hän on myöskin kamaripalvelijani, keittäjäjäntärensä, taloudenhoitajattarensä, ja maksan siitä vain écun kuukaudelta.

– Ylistän säästäväisyyttä, – sanoi Balsamo; – se on köyhien rikkaus ja rikkaiden viisaus.

– Hattuni, keppini, – käskei Marat.

– Ojentakaa kätenne, – neuvoi Balsamo: – tuolla on hattunne, ja keppi tuossa hattunne vieressä on varmaan teidän.

– Oh, anteeksi, monsieur, olen aivan hämmentynyt.

– Oletteko valmis?

– Olen, monsieur. Kelloni, rouva Grivette.

Grivette hyöri edestakaisin, mutta ei vastannut mitään

– Ette tarvitse kelloa, monsieur, oppisalissa ja sairaalassa käydessänne; sen etsiminen voisi viedä aikaa ja hidastuttaa lähtöämme.

– Kuitenkin, monsieur, pidän paljon kellostani, joka on oivallinen ja suurella säästäväisyydellä hankkimani kapine.

– Poissaollessanne rouva Grivette etsii sitä, – vastasi Balsamo hymyillen; – ja jos hän uutterasti etsii, on hän palatessanne sen löytänyt.

– Oh, tietysti se löytyy, – vakuutti Grivette, – ellei herra vain ole unohtanut sitä muualle; täällä ei mitään huku.

– Siinä näette, – sanoi Balsamo. – Lähtekäämme, monsieur, lähtekäämme.

Marat ei uskaltanut väittää vastaan ja seurasi jupisten Balsamo.

He saapuivat portille.

– Mihin ensin menemme? – kysyi Balsamo.

– Luentosaliin, jos suvaitsette, mestari; minä olen määrännyt sinne vietäväksi potilaan, jonka tänä yönä on täytyntä kuolla akuutiseen aivokalvon tulehdukseen; minun on tehtävä huomioita hänen aivoistaan, enkä tahtoisi, että toverini riistäisivät hänet minulta.

– Lähtekäämme siis amfiteatteriinne, hra Marat.

– Sitä mieluummin, kun sinne on täältä ainoastaan pari askelta; sitäpaitsi on se aivan sairaalan vieressä, ja meidän tarvitsee vain astua sisälle ja ulos. Te voittekkin odottaa minua portilla.

– En suinkaan, minä haluan tulla mukaanne, niin sanotte minulle mielipiteenne tuosta olennosta.

– Kun hänestä tuli ruumis, niinkö, monsieur? Ei, vaan siitä asti kun hän on raato.

– Kah, olkaa varuillanne, – virkkoi Marat hymyillen; – minä saattaisin voittaa teiltä pisteen, sillä minä tunnen tämän ammattini alan, ja sanovat minun olevan taitavan anatomian tuntija.

– Ylpeyttä, ylpeyttä, yhä ylpeyttä! – mutisi Balsamo.

– Mitä sanotte? – kysyi Marat.

– Sanon, että saamme nähdä, monsieur, – vastasi Balsamo. – Astukaamme sisään.

Marat kääntyi ensimmäisenä ahtaaseen kujaan, joka vei tähän Hautefeuille-kadun päässä sijaitsevaan oppisuojaamaan. Balsamo seurasi häntä empimättä pitkään ja kapeaan saliin asti, jossa nähtiin marmoripöydälle ojennettuina kaksi kuollutta ruumista, toinen naisen, toinen miehen.

Nainen oli kuollut nuorena. Mies oli vanha ja kaljupää; kurja hikiliina verhosi heidän ruumiinsa, jättäen puolet kasvoista paljaisiksi. Molemmat lepäsivät vieretysten tällä kylmällä vuoteella, nuo kaksi, jotka ehkä eivät koskaan olleet nähneet toisiansa tässä maailmassa ja joiden nyt iäisyydessä vaeltavat sielut epäilemättä hyvin kummastelivat tällaista maallisten jäännösten naapuruuutta.

Yhdellä ainoalla liikkeellä Marat kohotti ja viskasi syrjään karkean liinan noiden kahden onnettoman päältä, jotka kuolema oli tehnyt yhdenvertaisiksi haavurin leikkausveitsen edessä.

Molemmat ruumiit olivat alasti.

– Eikö kuolleiden näkeminen tunnu teistä vastenmieliseltä? – kysyi Marat tavallisella kerskailullaan.

– Se tekee minut surulliseksi, – vastasi Balsamo.

– Tottumuksen puutetta, – sanoi Marat. – Minussa, joka näen tällaista joka päivä, ei se herätä murheellisuutta eikä vastenmielisyyttä. Me lääkärit, näettekös, elämme kuolleiden parissa emmekä niiden tähden keskeytä mitään jokapäiväisistä toimistamme.

– Se on teidän ammattinne surullinen etuoikeus, monsieur.

– Ja sitäpaitsi, – lisäsi Marat, – miksi kävisin murheelliseksi tai miksi tuntisin inhoa? Edellisessä tapauksessa minulla on harkintakyky, toisessa tottumus.

– Selittäkähän minulle ajatuksenne, – kehoitti Balsamo; – minä käsitän ne huonosti. Ensiksikin harkintakyky.

– Niin, miksi säikähtyisin? Miksi pelkäisin elotonta ruumista, kuvapatsasta, joka kiven, marmorin tai graniitin asemasta on lihaa?

– Todellakin, eihän raadossa ole mitään?

– Ei mitään, ei yhtään mitään.

– Uskotteko niin?

– Olen siitä varma.

– Entä elävässä ruumiissa?

– Siinä on liikuntakyky, – sanoi Marat ylpeästi.

– Entä sielu, siitä ette puhu mitään, monsieur.

– En ole sitä koskaan nähnyt niissä ruumiissa, joita olen väliskärinveitselläni tutkinut.

– Se johtuu siitä, että olette tutkinut vain raatoja.

– Oh, monsieur, kyllä olen tehnyt paljon leikkauksia elävissäkin.

– Ettekä ole löytänyt niissä mitään sen enempää kuin kuolleissakaan?

– Olen kyllä, olen tavannut tuskaa. Tuskaako te nimitätte sieluksi?

– Siis ette usko siihen?

– Mihin?

– Sieluun.

– Uskon toki, sillä olenhan vanaa nimittämään liikuntoa siksi, jos tahdon.

– Se on oikein hyvin, te uskotte sieluun, enkä teiltä muuta pyydäkään; minulle tekee hyvää, että siihen uskotte.

– Hetkinen, mestarini, käsittäkäämme toisemme ja varokaamme kaikin mokomin liioittelua, – virkkoi Marat kyykäärmeinen hymynsä huulillaan. – Me lääkärit olemme hiukan materialistisia.

– Nämä ruumiit ovat hyvin kylmät, – virkkoi Balsamo haaveillen, – ja tuo nainen oli hyvin kaunis.

– Niin oli.

– Kaunis sielu olisi varmaan asunut tässä kauniissa ruumiissa.

– Ah, siinäpä hänen luojansa tekikin erehdyksen. Kaunis huotra, ruma terä. Tämä ruumis, mestarini, oli porton, joka Pyhän Latsaruksen työvankilasta päästyään kuoli aivokalvon tulehdukseen Hôtel-Dieun köyhäinsairaalassa. Hänen elämäntarinansa on pitkä ja varsin häpeällinen. Jos nimitätte sieluksi liikuntoa, joka aiheutti tämän olennon toimet, niin teette suurta vääryyttä meidän sieluillemme, joiden täytyy olla samaa ainesta.

– Sielu, joka olisi pitänyt parantaa, – sanoi Balsamo, – ja joka on joutunut turmioon ainoan välttämättömän lääkärin, sielun lääkitsijän puutteessa.

– Ah, ah, mestarini, tuokin on teidän opinkappaleitanne! On olemassa ainoastaan ruumiin lääkäreitä, – virkkoi Marat katkerasti nauraen. – Ja kah, mestarini, teillä on tällä hetkellä huulillanne sana, jota Molière on usein käyttänyt huvinäytelmissään, ja se sana hymyilyttää teitä.

– Ei, – vastasi Balsamo, – te erehdytte; ette voi tietää mille minä hymyilen. Tällä hetkellä me päättelemme, että nämä raadot ovat tyhjä, eikö niin?

– Ja tunnottomat, – lisäsi Marat, kohottaen nuoren naisen päätä ja pudottaen sen rajusti marmorista vasten ruumiin edes liikahtamatta tai vahahtamatta.

– Hyvä on, – sanoi Balsamo; – menkäämme nyt sairaalaan.

– Hetkinen, mestarini, ei ennen, pyydän, kuin olen irroitannut vartalosta tämän haluamani kallon, jossa on asunut hyvin merkillinen sairaus. Sallitteko?

– Tottahan toki, – sanoi Balsamo.

Marat avasi haavurinlippaansa, otti sieltä operatsiooniveitsen ja sieppasi eräästä nurkasta suuren ylt'yleensä veripilkuilla tahratun puuvasaran. Sitten hän tottuneella kädellä viilsi rengasmaisen haavan, joka katkoi kaiken lihan ja kaikki jänteet kaulasta; luuhun päästyään hän sujahdutti aseensa selkärangan liitosten väliin ja iski vasaralla tarmokkaasti ja kumeasti hamaraan.

Pää vierähti pöydälle ja siitä lattialle. Marat'n täytyi jälleen tarttua siihen kosteilla käsillään. Balsamo kääntyi pois päin, jotta ei liiaksi riemastuttaisi pöyhkeilijää.

– Jonakuna päivänä, – puhui Marat, luullen yllättävänsä mestarin heikkoudesta, – joku ihmisystävä on käsittelevä kuolemaa, kuten toiset käsittelevät elämää, ja keksivä koneen, joka näin irrottaa pään yhdellä ainoalla iskulla ja silmänräpäyksessä karkoittaa elonkipunan, mihin mikään muu kuolemanlaatu ei kykene. Teloituspyörä, neljällä hevosella palasiksi repiminen ja hirttäminen ovat raakalaisten eikä sivistyskansain rangaistuksia. Valistuneen kansan, kuten Ranskan, on rangaistava eikä kostettava. Yhteiskunta, joka teila pyörällä, hirttää tai revittää palasiksi, kostaa rikoksentekijälle kärsimyksellä ennenkuin hänet kuolemalla rankaisee, ja se on minun mielestäni liian keskinkertaista.

– Niin minunkin mielestäni, monsieur. Mutta millaiseksi tuon koneen ajattelette?

– Ajattelen sen kylmäksi ja tunteettomaksi niinkuin laki itse. Rangaistusta toimeenpanevaan ihmiseen vaikuttaa hänen lähimäisensä näkeminen, ja toisinaan hän iskee harhaan, kuten tapahtui Chalais'n kreivin ja Monmouthin herttuan mestauksessa. Näin ei kävisi koneelle, jonka kaksi tammileukaa panisivat liikkumaan esimerkiksi suuren teurastajan puukon.

– Ja luuletteko, monsieur, että tuo lyömäveitsi, kun se salaman nopeudella iskeytyy takaraivon ja niskalihaksien väliin, aiheuttaa kuoleman silmänräpäyksessä ja melkein tuskattomasti?

– Kuolema seuraisi eittämättä silmänräpäyksessä, koska terä yhdellä iskulla katkaisisi liikuntohermot. Tuska olisi perin lyhytaikainen, koska veitsi eroittaisi aivot, aistimusten keskuksen, sydäimestä, joka on elämän keskus.

– Monsieur, – virkkoi Balsamo, – kaulankatkaisu on rangaistuksena Saksassa.

– Niin, mutta se tapahtuu miekalla, ja sanoinhan teille, että ihmisen käsi voi vavista.

– Sellainen kone on käytännössä Italiassa; sitä liikuttaa tamminen laite, ja sitä nimitetään *mannajaksi*.

– No niin?

– Niin, monsieur, olen nähnyt pyövelin teloittamien pahantekijäin nousevan päättöminä tuoilta, jolle heidät oli asetettu istumaan, ja kävellä hoipertelevan kymmenkunnan askeleen päähän. Olen poiminut päitä, jotka vierähtelivät alas mannajan viereen niinkuin tämä tukasta kannattamanne pää vastikään kierähti marmoripöydältä, ja lausuessani pään korvaan sen kasteessa saaman nimen olen nähnyt silmien uudestaan aukenevan ja kääntyvän kuopissaan yrittäen nähdä, kuka niitä oli maan päältä kutsunut niiden matkalla ajasta ijäisyyteen.

– Hermoliikuntaa, ei muuta.

– Eivätkö hermot ole tuntemiskyvyn elimiä?

– Mitä siitä päätätte, monsieur?

– Päätän, että olisi parempi rangaistukseksi surmaavan koneen asemesta koettaa keksiä keino tappamatta rankaisemiseksi. Uskokaa minua, yhteiskunta, joka keksii sellaisen keinon, on kaikkein valistunein.

– Taas haaveita! Yhä haaveita! – virkkoi Marat.

– Tällä kerralla olette ehkä oikeassa, – myönsi Balsamo; – aika meille näyttää... Ettekö puhunut sairaalasta?.. Lähtekäämme sinne!

– Lähtekäämme!

Ja hän kääri nuoren naisen pään nenäliinaansa, sitoen huolellisesti sen neljä kulmaa yhteen.

– Nyt, – virkkoi Marat lähtiessään, – olen ainakin varma, että toverini eivät saa muuta kuin mitä minulta on jäänyt.

Kuljettiin köyhäinsairaalaa kohti; haaveilija ja käytännön mies astuivat vieretysten.

– Te katkaisitte tuon pään hyvin kylmäverisesti ja taitavasti, monsieur, – sanoi Balsamo. – Tunneteko yhtä vähän liikutusta eläviä kuin ruumiitakin käsitellessänne? Koskeeko kärsimys teihin enemmän kuin liikkumattomuus? Onko teillä enemmän sääliä eläviä ruumiita kuin hengettämiä raatoja kohtaan?

– Ei, sillä se olisi virhe, samaten kuin pyövelille olisi virhe antaa vaikuttaa itseensä. Ihmisen tappaa yhtä hyvin leikkaamalla huonosti hänen reitensä kuin leikkaamalla huonosti hänen päänsä. Hyvän kirurgin täytyy työskennellä kädellään eikä sydämellään, vaikka hän sydämessään hyvin tietää, että hän hetken kärsimyksellä aikaansaa vuosikausien elämän ja terveyden. Tämä on ammattimme kaunis puoli, hyvä mestari!

– Niin, monsieur; mutta elävissä toivoakseni tapaatte sielun?

– Kyllä, mikäli yhdytte mielipiteeseeni, että sielu on samaa kuin liikunta tai tunto. Niin, sen tosiaan tapaan, ja paljon kiusaa se aiheuttaa, sillä se tappaa useampia sairaita kuin leikkelyveitsi.

Oli saavuttu Hôtel Dieun kynnykselle. He astuivat hoitolaan Marat'n opastamana, joka ei vielä ollut luopunut kaameasta taakastaan, Balsamo sai pian astua leikkuusaliin, missä ylikirurgi oppilaineen työskenteli.

Sairaanhoitajat olivat tuoneet sinne nuoren miehen, joka edellisellä viikolla oli joutunut raskaitten ajopelien alle. Pyörä oli häneltä murskannut reiden. Tuskan turruttamassa jäsenessä kaikella kiireellä tehty ensimmäinen leikkaus oli osoittautunut riittämättömäksi; sairaus oli nopeasti kehittynyt, ja säären poikkileikkaaminen oli käynyt välttämättömäksi.

Tämä kärsimysvuoteellaan venyvä onneton katseli pelolla, joka olisi tiikerejäkin hellyttänyt, tuota nälkäistä laumaa, joka vaaniskellen odotteli hänen tuskansa, ehkä kuolinkamppailunsa hetkeä, tutkiakseen elämän tiedettä, tuota merkillistä ilmiötä, jonka taakse kätkeytyy kuoleman synkkä olemus.

Hän näkyi rukoilevan jokaiselta kirurgilta, oppilaalta ja sairaanhoitajalta lohdutusta, hymyä, hyväilevää sanaa; mutta hänen sydämensä tapasi kaikkialla vain välinpitämättömyyttä, hänen silmänsä kohtasivat vain terästä.

Miehuuden ja ylpeyden jäännös mykisti hänet. Hän säästi kaikki voimansa niihin huutoihin, mitkä tuska pian pakoittaisi hänen rinnastaan. Mutta kun hän tunsu olallaan vartijan raskaasti ystävällisen käden, kun hän tunsu apulaisten käsivarsien; kietoutuvan ympärilleen kuin Laokoonin käärmeiden, kun hän kuuli leikkauksen tekijän äänen sanovan: "Rohkeutta!" hän uskalsi, onneton, keskeyttää äänettömyyden kysymällä valittavalla äänellä:

– Saanko kärsiä paljon?

– Oh, ette, olkaa huoletta, – vastasi Marat valehymyllä, joka sairaasta tuntui hyväilevältä, mutta Balsamosta ivalliselta.

Marat näki, että Balsamo oli hänet käsittänyt; hän astui lähemmäksi ja kuiskasi:

– Se on hirvittävä operatsioni; luu on täynnä halkeamia ja säälittävän herkkä. Hän kuolee, ei vammasta vaan tuskasta. Se hyöty hänellä on sielustansa.

– Miksi sitten teette leikkauksen? Miksette anna hänen kuolla rauhassa?

– Siksi, että kirurgin velvollisuus on koettaa parantaa, silloinkin kun parantaminen hänestä näyttää mahdottomalta.

– Ja sanotte, että hän joutuu kärsimään?

– Kauheasti.

– Sielunsako tähden?

– Sielunsa tähden, kun se on liian hellä hänen ruumiilleen.

– Miksi ette sitten tee leikkausta sielussa? Sen tyyneys johtaisi ehkä ruumiin paranemiseen.

– Niin olen tehnytkin, – virkkoi Marat sillävälän kun potilasta vielä sidottiin.

– Oletteko valmistanut hänen sieluansa?

– Olen.

– Millä tavoin?

– Niinkuin sanoilla voi tehdä. Olen puhunut sielulle, järjelle, tunnolle, sille osalle, joka sai kreikkalaiset filosofit lausumaan: "Tuska, sinä olet paha!" Olen puhunut sille soveltuvaan kieltä. Minä sanoin hänelle: "Te ette ole kärsivä." Nyt on vain sielun asiana olla kärsimättä. Siinä on tähän asti tunnettu keino. Sielun kysymyksiin taasen vastaan: valhetta! Miksi onkaan se sielun pahus liitetty ruumiiseen? Kun vastikään katkaisin tämän pään, niin ruumis ei hiiskunut mitään. Ja kuitenkin oli operatsioni vakava. Mutta niinpä olikin liikuntakyky jo loppunut, tunto oli sammunut, sielu oli poistunut, kuten te spiritualistit sanotte. Senvuoksi tämä poikkileikkaamani pää ei virkkanut mitään, senvuoksi ruumis, josta sen irroitin, ei ponnistellut vastaan, jotavastoin tämä ruumis, missä sielu vielä asuu, kohta päästää hirvittäviä huutoja. Tukkikaa tiukasti korvanne, mestari! Tukkikaa ne, te kun olette herkkä tälle sielujen ja ruumiiden yhtenäisyydelle, joka yhä on kumoava opinkappalenne, kunnes se oppinne onnistuu eristämään ruumiin sielusta.

– Luuletteko, että koskaan ei voida sitä eristämistä toteuttaa?

– Yrittäkää, – virkkoi Marat, – tilaisuus on oivallinen.

– Niin kyllä, olette oikeassa, – myönsi Balsamo, – tilaisuus on oivallinen, ja minä yritän.

– Yritättekö?

– Yritän.

– Millä tavoin?

– En tahdo, että tuo nuori mies kärsii; hän on minusta mielenkiintoinen.

– Te olette mainehikas päällikkö, – sanoi Marat, – mutta ette ole isä Jumala, ettekä Jumalan poika, ja tuota veitikkaa ette voi estää kärsimästä.

– Ja uskotteko, että hän paranisi, jos hän ei kärsisi?

– Paraneminen olisi silloin luultavampaa, vaikka ei varmaa.

Balsamo loi lääkäriin kuvaamattoman, voitonriemuisen katseen ja asettui nuoren potilaan eteen, kohdaten katseellaan hänen peljästyneet ja kauhun tuskan jo sumentamat silmänsä.

– Nukkukaa, – käski hän ei ainoastaan suullaan, vaan katseellaankin, tahdollaan, verensä kaikella kuumuudella, ruumiinsa sähkön koko voimalla.

Tällä hetkellä ylikirurgi alkoi tunnustella kipeätä reittä ja osoittaa oppilaillensa vamman tavatonta vakavuutta. Mutta tästä Balsamon käskystä horjui istualleen kohonnut nuori mies hetkisen apulaisten käsivarsilla, pää vaipui, silmät sulkeutuivat.

– Hän voi pahoin, – virkkoi Marat.

– Ei, monsieur.

– Mutta ettekö näe, että hän menee tainnuksiin?

– Ei, hän nukkuu.

– Mitä, nukkuu?

– Niin.

Jokainen kääntyi omituiseen lääkäriin päin, pitäen häntä hulluna.

Epäilyksen hymy vilahti Marat'n huulilla.

– Onko tavallista, että ihminen puhuu tainnuksissa ollessaan? – kysyi Balsamo.

– Ei.

– No, kyselkää häneltä, niin hän vastaa.

– Hei, nuori mies! – huusi Marat.

– Oh, teidän ei tarvitse huutaa niin kovaa, – virkkoi Balsamo; – puhukaa tavallisella äänellänne.

– Sanokaahan meille, miltä teistä tuntuu.

– Minua on käsketty nukkumaan ja minä nukun, – vastasi potilas.

Ääni oli aivan rauhallinen ja omituinen vastakohta äänelle, jolla hänen oli kuultu puhuvan muutamia minuutteja aikaisemmin. Kaikki läsnäolevat katselivat toisiansa.

– Päästäkää hänet nyt irti, – kehoitti Balsamo.

– Mahdotonta, – vastasi ylikirurgi, – yksi ainoa liike voisi aiheuttaa leikkauksen epäonnistumisen.

– Hän ei liikahda.

– Kuka sen minulle takaa?

– Minä ja hän itsekin. Kysykääpä häneltä.

– Voidaanko teidät päästää vapaaksi, ystäväni?

– Voidaan.

– Ja lupaatteko olla liikahtamatta?

– Lupaan, jos minua siihen käskette.

– Minä käsken.

– Totisesti, – virkkoi ylikirurgi, – te puhutte niin varmana, monsieur, että minun tekisi mieli koettaa.

– Tehkää niin, älkää peljätkö mitään.

– Päästäkää hänet, – käski ylikirurgi. Apulaiset tottelivat.

Balsamo astui vuoteen pääpuolelle.

– Tästä hetkestä alkaen, – virkkoi hän, – älkää liikahtako ennenkuin teitä käsken.

Hautakummulla lepäävä muistomerkki ei olisi voinut olla liikkumattomampi kuin potilas tämän määräyksen jälkeen.

– Toimittakaa nyt leikkaus, monsieur, – sanoi Balsamo; – potilas on siihen täydellisesti altis.

Kirurgi tarttui operatsiooniveitsemiensä; mutta juuri kun oli ryhtymäisillään työhönsä, hän epäröitsi.

– Leikatkaa, sanon teille, – käski Balsamo haltioittuneen profeetan sävyllä.

Vaikutuksen alaisena, kuten Marat, kuten potilas; kuten kaikki muut, tämä lähensi terästä lihaan. Se kitisi veitsen viiltäessä, mutta sairas ei huokaissut, ei hievahtanutkaan.

- Mistä seudusta olette, ystäväni? – kysyi Balsamo.
- Olen bretneläinen, monsieur, – vastasi sairas hymyillen.
- Ja rakastatteko maataanne?
- Oi, monsieur, se on kovin kaunis!

Kirurgi teki tällävälän rengasmaiset haavat, joiden avulla leikkauksissa käydään paljastamaan luuta.

- Oletteko lähtenyt sieltä nuorena? – kysyi Balsamo.
- Kymmenvuotiaana, monsieur.

Liha oli viilletty, kirurgi lähensi sahaansa luuhun.

– Ystäväni, – virkkoi Balsamo, – laulakaahan minulle siis se sävel, jota Batzin suolankeittäjät kajahduttelevat iltasilla työstä palatessaan. Minä muistan siitä vain alkusäkeen:

Terve, suola vaahtopää.

Saha puri luuta.

Mutta Balsamon kehoituksen kuullessaan sairas hymyili ja alkoi laulaa soinnukkaasti, verkalleen, haltioittuneena kuin rakastaja tai runoilija:

Hei, terve, suola vaahtopää, ja lampi, taivaan kuvastin, ja turve, joka lämmittää kotoista takkaa iltasin!

Isälle laulan, vaimollein, ja muistan lapsiain, – jo äidin armaan multaan vein, tuon hälle kukkiain.

Oi terve teille! Kotihin on matka, päättyi työ, siellä olla mun on suloisin, kun levon hetki lyö!
Sääri putosi vuoteelle potilaan yhä laulaessa.

5. Sielun olemus

Jokainen katseli potilasta kummastellen, lääkäri ihailen. Joukossa oli niitäkin, jotka sanoivat, että molemmat olivat hulluja Marat välitti tämän otaksunan Balsamolle kuiskaamalla hänen korvaansa.

– Mies parka on pelosta menettänyt tajunsa, – virkkoi hän; – senvuoksi hän ei enää kärsi.

– Sitä en usko, – vastasi Balsamo, – ja kaukana siitä, että hän ei olisi täydessä tajussaan, olen varma, että hän kysyessäni ilmoittaisi meille kuolinpäivänsä, jos hänen on kuoltava, tai toipumiskautensa pituuden, jos hän jää henkiin.

Marat oli vähällä yhtyä yleiseen mielipiteeseen, – uskoa Balsamon yhtä vähämieliseksi kuin potilaankin.

Tällävälän kirurgi parhaillaan satoi valtimoja, joista virtasi tulvimalla verta.

Balsamo veti taskustaan pullon, tipahdutti liinannukka-tukkoon muutamia pisaroita sen sisältämää nestettä ja pyysi ylikirurgia painamaan täten kostutetun nöyhdän valtimoille. Lääkäri totteli hiukan uteliaana.

Hän oli ammatissaan aikansa kuuluisimpia, mies, joka todella rakasti tiedettä hylkimättä mitään sen salaisuuksia ja jolle sattuma oli vain epäilyksen pahin muunnos.

Hän sovitti pienen tukon valtimolle, joka vavahti, kuohahti, eikä päästänyt verta enää valumaan kuin pisaroittain. Sitten kykeni hän sitomaan suonen mitä helpoimmin.

Tällä otteellaan Balsamo hankki itselleen todella loistavan voiton, ja jokainen kysyi häneltä, missä hän oli opiskellut ja minkä koulun miehiä hän oli.

– Olen saksalainen lääkäri Göttingenin opistosta, – vastasi hän, – ja olen tehnyt keksinnön, jonka näette. Toivon kuitenkin, hyvät herrat ja rakkaat virkaveljet, että tämä keksintöni pysyy vielä salassa, sillä pelkään suuresti polttoroviota, ja Pariisin parlamentti ehkä vielä kerran päättäisi langettaa tuomion saadakseen ilon polttaa noidan.

Ylikirurgi kävi haaveilevaksi. Marat haaveili ja mielti. Kuitenkin hän ensimmäisenä ryhtyi jälleen puhumaan.

– Väititte vastikään, – virkkoi hän, – että jos kyselisitte mieheltä tämän leikkauksen tulosta, hän antaisi varman vastauksen, vaikka se tulos vielä on tulevaisuuteen kätkeyty?

– Väitän sitä vieläkin, – sanoi Balsamo.

– No, koettakaamme sitten.

– Mikä on tämän mies raukan nimi?

– Hänen nimensä on Havard, – vastasi Marat. Balsamo kääntyi potilaaseen, jonka suu vielä hyräili valittavan loppusäkeen viime säveliä.

– Ka, ystäväni, – kysyi hän sairaalta, – mitä ennustatte tämän Havard-poloisen tilasta?

– Mitäkö ennustan hänen tilastansa? – vastasi potilas. – Odottakaahan, minun täytyy palata Bretagnesta, jossa olin, hänen luokseen Hôtel-Dieun sairaalaan.

– Aivan; tulkaa sinne, katselkaa häntä ja sanokaa minulle hänestä totuus.

– Oh, hän on sairas, hyvin sairas! Häneltä on leikattu jalka.

– Todellako? – virkkoi Balsamo.

– Niin.

– Ja onnistuiko leikkaus?

– Erinomaisesti; mutta... Potilaan kasvot synkistyivät.

– Mutta?.. toisti Balsamo.

– Mutta, – jatkoi mies, – hänellä on hirvittävä koettelemus kestettävänä... kuume.

– Ja milloin se häntä kohtaa?

– Tänä iltana kello seitsemältä. Kaikki läsnäolijat katsahivat toisiinsa.

– Ja tuo kuume? – kysyi Balsamo.

- Oi, se tekee hänet hyvin sairaaksi! Kuitenkin hän voittaa ensimmäisen puuskan.
- Oletteko siitä varma?
- Oh, kyllä.
- Mutta pelastuuko hän sen ensimmäinen kohtauksen jälkeen?
- Ah, ei! – huokasi haavoitettu.
- Kuume siis palaa?
- Voi, niin, entistä kauheampana.
- Havard rukka, – jatkoi hän, – Havard-rukka, hänelle on vaimo ja lapsia! – Poloisen silmät täytyivät kyynelillä.
- Täytyykö hänen vaimonsa jäädä leskeksi ja hänen lastensa orvoiksi? – kysyi Balsamo.
- Odottakaa, odottakaa! – Hän pani kätensä ristiin. – Ei, ei. – virkkoi hän sitten. Hänen kasvonsa kirkastuivat ylevästä uskosta. – Ei, hänen vaimonsa ja lapsensa ovat niin paljon rukoilleet, että he ovat löytäneet armon Jumalan edessä.
- Hän siis paranee?
- Paranee.
- Te kuulette, messieurs, – sanoi Balsamo, – hän paranee.
- Kysykää häneltä, kuinka monessa päivässä, – virkkoi Marat.
- Kuinka monessa päivässä?
- Niin, tehän sanoitte, että hän itse ilmoittaisi toipumuksensa vaiheet ja ajan.
- En pyydä parempaa kuin häneltä sitä kysellä.
- Kysykää siis.
- Ja milloin luulette Havardin paranevan? – kysyi Balsamo.
- Oh, toipuminen kestää kauan; odottakaas: kuukauden, kuusi viikkoa, kaksi kuukautta; hänet tuotiin tänne viisi päivää sitten ja hän lähtee täältä kaksi kuukautta ja viisitoista päivää saapumisensa jälkeen.
- Ja lähteekö hän parantuneena?
- Kyllä.
- Mutta, – huomautti Marat, – työkyvyttömänä ja siis myöskin kykenemättömänä elättämään vaimonsa ja lapsensa.
- Oh, Jumala on armollinen, Jumala pitää huolen heistä.
- Ja millä tavalla Jumala pitää heistä huolen? – kysyi Marat. – Kun tänään nyt olen oppimassa, tahtoisin saada tietää senkin.
- Jumala on lähettänyt hänen vuoteensa viereen armeliaan miehen, jonka on käynyt häntä sääliksi ja joka on virkkanut hiljaa itsekseen: "Tahdon että Havard poloiselta ei mitään puutu."
- Kaikki läsnäolevat katsahivat toisiinsa; Balsamo hymyili.
- Olemme tosiaan merkillisen näytelmän todistajina, – virkkoi ylikirurgi, tarttuen samalla sairaan käteen, kuunnellen hänen rintaansa ja tunnustellen otsaa; – tämä mies näkee unta.
- Niinkö luulette? – virkkoi Balsamo, – ja tähdäten haavoitettuun käskevän ja tarmokkaan katseen hän sanoi: – Herätkää, Havard!
- Nuori mies avasi ponnistellen silmänsä ja katsahti raskaasti huoahhtaen läsnäoleviin, jotka olivat muuttuneet hänelle sävyisiksi ja vaarattomiksi, oltuaan äsken niin uhkaavia.
- Kah, – virkkoi hän surumielisesti, – eikö minua vielä olekaan leikattu? Tuotetaanko minulle siis vielä tuskaa?
- Balsamo puuttui vilkkaasti puheeseen. Hän pelkäsi sairaan mielenliikutusta. Mutta hänen ei ollut tarvis kiirehtiä. Kukaan ei olisi ennättänyt hänen edelleen; saapuvilla olevien hämmästyks oli liian suuri.
- Ystäväni, – sanoi hän, – rauhoittukaa; herra ylikirurgi on tehnyt sääressänne leikkauksen, joka tyydyttää tilanne kaikki vaatimukset. Näytätte olevan hiukan heikkoluontoinen, poikapoloiseni, sillä te menitte tainnuksiin heti ensi kivusta.

– Oh, sitä parempi, – virkkoi bretooni iloisesti, – minä en tuntenut mitään! Uneni oli leppoisa ja virkistäväkin. Olipa onni, että minulta ei katkaistakaan jalkaa.

Mutta tällä hetkellä onneton katsahti itseensä; hän näki vuoteen täynnä verta, näki silvotun reitensä. Hän parahti, ja tällä kertaa hän todella pyörtyi.

– Kyselkää häneltä nyt, – sanoi Balsamo kylmästi Marat'lle, – niin näette, vastaako hän.

Sitten hän vei ylikirurgin huoneen nurkkaan, sillä välin kun sairaanhoitajat nostivat onnettoman nuoren miehen takaisin vuoteeseensa.

– Monsieur, – virkkoi Balsamo, – te kuulitte, mitä potilas-raukkanne sanoi?

– Kyllä, monsieur, että hän tulee terveeksi.

– Hän sanoi muutakin; hän sanoi, että Jumala säälisi häntä ja toimittaisi hänelle, millä elättäisi vaimoan ja lapsiaan.

– Niin?

– Niin, monsieur, hän puhui totta tässä niinkuin muussakin. Mutta ryhtykää te armeliaisuuden välittäjäksi potilaanne ja Jumalan välillä. Tässä on noin kahdenkymmentuhannen livren arvoinen timantti; kun näette potilaanne parantuneeksi, te myytte sen ja annatte hänelle rahat. Mutta koska sielulla, niinkuin oppilaanne hra Marat varsin järkevästi sanoi, on suuri vaikutus; ruumiiseen, sanokaahan Havardille heti hänen toinnuttuaan, että hänen ja hänen lastensa tulevaisuus on turvattu.

– Mutta, monsieur, – sanoi ylikirurgi epäröiden ottaa Balsamon hänelle tarjoamaa sormusta, – ellei hän paranekaan?

– Hän paranee!

– On välttämätöntä, että annan teille siitä myös kuitin.

– Monsieur!..

– Ainoastaan sillä ehdolla otan vastaan niin kallisarvoisen jalokiven.

– Tehkää niinkuin tahdotte, monsieur.

– Nimenne, jos suvaitsette?

– Kreivi de Fenix.

Kirurgi meni viereiseen huoneeseen, kun Marat sitävastoin lyötynä, hämmentyneenä, mutta vielä taistellen todistusta vastaan lähestyi Balsamoa.

Viiden minuutin kuluttua lääkäri palasi kädessään paperi, jonka hän antoi Balsamolle. Siinä oli seuraava kirjoitus:

Olen vastaanottanut herra kreivi de Fenixiltä timantin, jonka hän itse on ilmoittanut kahdenkymmentuhannen livren arvoiseksi, jotta siitä saadut rahat annettaisiin Havard-nimiselle miehelle sinä päivänä kun hän lähtee Hôtel-Dieun sairaalasta.

Guillotin, D.M.

Tänä syyskuun 15. p: nä 1771.

Balsamo kumarsi tohtorille, otti kuitin ja lähti Marat'n seuraamana.

– Unohdatte pääanne, – virkkoi Balsamo, jolle nuoren kirurgianoppilaan hajamielisyys tuotti voitonriemua.

– Ah, se on totta, – sanoi tämä ja palasi ottamaan kaamean taakkansa.

Kadulle päästyään he molemmat astelivat hyvin rivakasti, virkkamatta toisilleen sanaakaan. Kun olivat tulleet Cordeliers-kadulle, he nousivat yhdessä ullakkokamariin johtavia jyrkkiä Portaita.

Ovenvartijattaren majan edessä, jos loukko, missä tämä asui, sellaista nimeä ansaitsikaan, Marat, joka ei ollut unohtanut kellonsa katoamista, oli pysähtynyt kysymään Grivette-matamia. Seitsen- tai kahdeksanvuotias laiha, hintelä ja näivettynyt poika oli vastannut kirahtavalla äänellään:

– Äiti on mennyt ulos; hän sanoi, että jos herra tulisi kotiin, niin antaisin teille tämän kirjeen.

– Ei, pikku ystäväni, – vastasi Marat, – käske häntä itseänsä se minulle tuomaan.

– Hyvä on, monsieur.

Marat ja Balsamo olivat astuneet edelleen.

– Ah, – virkkoi Marat osoittaen tuolia Balsamolle ja itse vaipuen jakkaralle, – näen mestarin tuntevan ihania salaisuuksia!

– Se johtuu siitä, että lienen tutkimuksissa tunkeutunut muita syvemmälle luonnon ja Jumalan arvoituksiin, – vastasi Balsamo.

– Oh, – huudahti Marat, – miten tiede todistaakaan ihmisen kaikkivallan ja miten ylpeä täytyy olla ihmisyydestään!

– Se on totta, ja siitä, että on lääkäri, olisi teidän lisättävä.

– Myöskin olen ylpeä teistä, mestari, – sanoi Marat.

– Ja kuitenkin, – vastasi Balsamo hymyillen, – minä olen ainoastaan sielujen lääkäri.

– Oh, älkäämme puhuko siitä, monsieur, aineellisilla keinoillahan te tyrehdytitte tuon haavoitetun miehen veren.

– Luulin, että kaunein lääkitykseni oli, kun estin hänet kärsimästä; mutta tehän vakuutittekin minulle hänen olleen hullu.

– Hetkisen hän kyllä sitä olikin.

– Ja mitä nimitätte hulluudeksi? Eikö se ole sielun irroittumista?

– Tai hengen, – oikaisi Marat.

– Älkäämme siitä väitelkö; "sielu" soveltuu sanaksi, jota ajatukseni ilmaisemiseksi etsin. Kun käsite on tiedossa, vähät siitä, millä sanalla sitä nimitämme.

– Ah, tässäpä mielipiteemme eroavat, monsieur; te väitätte löytäneenne käsitteen ja enää etsivänne vain sanaa, minusta te taasen etsitte yht'aikaa sekä sanaa että käsitettä.

– Me palaamme tähän hetimiten. Sanotte siis, että mielipuolisuus oli hetkellistä hengen irroittumista?

– Epäilemättä.

– Ei suinkaan tahallista?

– Ei... Näin Bicêtressä mielipuolen, joka pureskeli rautaristikkojaan kirkuen: "Kokki, fasaanisi ovat möyheitä, mutta huonosti höyrytettyjä."

– Mutta myönnätkö siis, että tuo mielipuolisuus häivähtää kuin pilvi hengen päälle ja että henki pilven ohimentyä saavuttaa entisen kirkkautensa?

– Sellaista tuskin koskaan tapahtuu.

– Kuitenkin näitte potilaamme, jolta jalka sahattiin, täydessä tajunnassaan mielipuolisen unensa jälkeen.

– Sen näin; mutta näkemääni en ollenkaan käsittänyt; tämä on poikkeuksellinen tapaus, niitä kummallisuuksia, joita heprealaiset nimittävät ihmeiksi.

– Ei, monsieur, – sanoi Balsamo; – se on yksinomaan sielun irroittumista, aineen ja hengen kaksinaista eristymistä: aineen, joka elottomana, tomuna muuttuu jälleen tomuksi; sielun, ruumiiksi nimitettyyn himmeään lyhtyyn hetkiseksi suljetun jumalaisen kipunan, joka ruumiin rauettua taivaan tyttärenä palaa alkukotiinsa.

– Siis olette hetkeksi irroittanut sielun ruumiista?

– Niin, monsieur, olen käsenyt sen jättää viheliäisen olinpaikkansa; tempasin sen kärsimyksen kuilusta, jossa tuska sitä pidätti, lähettääkseni sen matkustamaan vapaissa ja puhtaissa seuduissa. Mitä jäi silloin kirurgille? Vain se, mikä edellä jäi leikkelyveitsellenne, riistäessänne kuolleelta naiselta päin, joka teillä nyt on kädessänne; pelkkä eloton liha, aines, savi.

– Ja kenenkä nimessä te tuolla tavoin tämän sielun sijoititte?

– Hänen nimessään, joka yhdellä ainoalla henkäyksellä on luonut kaikki sielut: maailmojen sielut, ihmisten sielut; Jumalan nimessä.

– Kiellättekö siis vapaan tahdon? – kysyi Marat.

– Minäkö? – sanoi Balsamo. – Mutta mitä päinvastoin nyt tällä hetkellä teen? Minä osoitan teille toiselta puolen vapaan tahdon, toiselta sielun irroittumisen. Esitän teille kauneimpiin

kärsimyksiin tuomitun kuolevan miehen. Tuolla miehellä on mitä järkähtämättömin tahto, hän alistuu leikkaukseen, uhmaa sitä, sietää sen, mutta hän kärsii. Tämä koskien vapaata tahtoa. Mutta minä astun tuon kuolevan luo Jumalan lähettiläänä, profeettana, apostolina, ja jos säälien tätä miestä, tätä lähimmäistäni, Herran minulle antamalla voimalla poistan sielun hänen kärsivästä ruumiistaan, niin tuo sokea, eloton, tunnoton ruumis muuttuu sielulle näytelmäksi, jota se kirkkaan ilmapiirinsä korkeudesta katselee hartaasti ja armoitellen. Itsestään puhuessaan Havard (kuulittehan sen?) käytti sanoja: "Havard-rukka!" Hän ei enää sanonut "minä". Se johtui siitä, että tällä sielulla, joka jo oli puolitiessä taivaaseen, ei enää ollut mitään tekemistä ruumiin kanssa.

– Mutta silloinhan ihminen ei enää ole mitään, – huomautti Marat, – enkä voi enää sanoa tyranneille: "Ruumiini on teidän vallassanne, mutta ette voi mitään sielulleni."

– Ah, nyt taas siirrytte totuudesta viisasteluun! Se on teidän vikanne, monsieur, kuten olen teille sanonut. Jumala tosin lainaa ruumiille sielun; mutta silti on yhtä totta, että kaiken sen ajan kuin sielu omistaa tämän ruumiin, ne ovat yhtyneinä ja niiden välillä tapahtuu vuorovaikutus toisiinsa, aines saa vallan aatteen yli siinä määrin kuin Jumala meille tuntemattomissa tarkoituksissaan on sallinut ruumiin hallita kuninkaana tai sielun vallita kuningattarena; mutta siitä huolimatta on totta, että henkäys, joka elähyttää kerjäläisen, on yhtä puhdas kuin se, joka aiheuttaa hallitsijan kuoleman. Tämä on uskonkappale, jota teidän, yhdenvertaisuuden apostolin, on saarnattava. Todistakaa näiden kahden henkisen olemuksen yhdenvertaisuus, koska tämän yhdenvertaisuuden voitte osoittaa kaiken sen avulla, mitä maailmassa on pyhää: pyhien kirjojen ja perintätietojen, tieteen ja uskon avulla. Mitäpä merkitsee teille kahden aineen yhdenvertaisuus! Ruumiiden yhdenvertaisuudella ette voi lentää Jumalan eteen. Vast'ikään tämä poloinen ruhjottu, tietämätön kansanlapsi, ilmaisi teille sairaudestaan seikkoja, joita yksikään lääkäreistä ei olisi uskaltanut sanoa. Miksikä? Siksi että hänen hetkellisesti ruumiin siteistä vapautunut sielunsa leijaili maan yläpuolella ja sieltä korkealta näki salaisuuden, jonka läpikuultamattomuutemme kätki meidän silmiltämme.

Marat käänteli kuolleen päätä pöydällä, etsien vastausta, jota hän ei löytänyt.

– Niin, – jupisi hän vihdoinkin, – niin, siinä on jotakin ylikuonnollista.

– Päinvastoin luonnollista, monsieur; lakatkaa nimittämästä kaikkea sielunelämän toimintaa ylikuonnolliseksi. Nämä toiminnat ovat luonnollisia; ovatko ne tunnettuja, on toinen asia.

– Vaikka meille tuntemattomia, mestari, ne eivät voi olla salaisuuksia teille. Hevonen oli Perun alkuasukkaille tuntematon, mutta espanjalaiset, jotka sen kesyttivät, tunsivat sen hyvin.

– Minun olisi ylpeätä sanoa: "tiedän". Olen vaatimattomampi, monsieur, tyydyn sanomaan: "uskon".

– No, mitä te uskotte?

– Minä uskon, että maailman laki, ensimmäinen ja kaikkein voimakkain, on edistyksen laki. Uskon, että Jumala on luonut kaikki hyvinvointia eli siveellisyyttä varten. Mutta kun tämän maailman elämää ei ole laskettu eikä voida laskea, on edistys hidasta. Raamatun kertomusten mukaan planeettimme oli kuusikymmentä vuosisataa vanha, kun kirjapainotaito suuren majakan tavoin tuli menneisyyttä heijastamaan ja tulevaisuutta valaisemaan. Kirjapainon aikakaudella ei enää ole pimeyttä eikä unhoitusta; kirjapaino on maailman muisti. Niin, Gutenberg keksi kirjapainon, ja minä olen keksinyt luottamuksen.

– Kah, – sanoi Marat ivallisesti, – ehkäpä te vielä opitte lukemaan sydänten aivoituksetkin?

– Miksikä en?

– Teetätte siis ihmisrintaan sen pienen ikkunan, jota sinne muinaisajalla niin haluttiin?

– Sitä ei ole tarvis, monsieur. Minä eristän sielun ruumiista; ja sielu, Jumalan puhdas, tahraton tytär, sanoo minulle kaikki sen kuolevaisen kuoren riettaudet, jota se elävöittää.

– Paljastaisiko se teille aineellisia salaisuuksia?

– Miksikä ei?

– Sanoisitteko minulle esimerkiksi, kuka on varastanut kelloni?

– Te alennatte tieteen surkealle tasolle, monsieur. Mutta eipä sillä väliä! Jumalan suuruutta todistaa yhtä hyvin hiekkajyvänen kuin vuori, yhtä hyvin pieni itikka kuin norsu. Niin, minä sanon teille, kuka on varastanut kellonne.

Tällä hetkellä kolkutettiin arasti ovelle. Marat'n kotiin palannut emännöitsijä sieltä tuli, tuoden kirjeen nuoren kirurgin määräyksen mukaan.

6. Marat'n ovenvartijatar

Ovi avautui ja matami Grivette astui sisään.

Tätä vaimoa kuvaamaan emme ole tuhlanneet aikaa, koska hän ulkomuodoltaan kuului niihin, jotka maalari siirtää viimeiselle tasolle, mikäli hän heitä tarvitsee. Tämä nainen siirtyy nyt kertomuksemme liikkuvaan tauluun ja vaatii paikkansa äärettömässä panoraamassa, jonka olemme ottaneet kehittääksemme lukijaimme silmien eteen, panoraamassa, jonka puitteisiin sovittaisimme, jos neromme vastaisi tahtoaamme, kaikki kerjäläisestä kuninkaaseen, Kalibanista Arieliin, Arielista Jumalaan saakka.

Koetamme siis piirtää varjostaan irroittuvan ja meitä kohti etenevän emännöitsijän.

Hän oli pitkä ja kuiva, kahden- tai kolmenneljäntuotias, kellerväpintainen olento, jonka sinisiä silmiä reunustivat mustat juovat, ja esitti peloittavan esimerkin siitä riutumisesta, jonka uhriksi suurkaupungin kurjuuden majoissa, alituisessa tukehduttavassa ilmassa sekä ruumiillisessa ja siveellisessä alennustilassa joutuvat Jumalan kauniit luomat, mitkä olisivat kasvaneet uhkeiksi, jos olisivat saaneet puhjeta täyteen kukkaansa, niinkuin siinä tapauksessa ovat kaikki vapaan ilman, taivaan ja kedon lapset, milloin ihminen ei ole muuttanut heidän elämäänsä pitkäksi kärsimykseksi, se on, milloin heidän jalkaansa ei ole väsytetty kammitsalla ja vatsaansa kuihdutettu nälällä tai turmiollisuudeltaan melkein täydelliseen ravinnon puutteeseen verrattavalla ruualla.

Niinpä Marat'n ovenvartijatar olisi ollut komea nainen, ellei hän viidennestätoista ikävuodestaan asti olisi asunut kurjassa ilmattomassa ja valottomassa hökkelissä, ja jos hänen luontaiset vaistonsa, tämän uuninkuumuuden ärsyttämättä tai jäätävän kylmyyden hyytämättä, olisivat aina palaneet kohtalaisessa hehkussa. Hänellä oli pitkät ja laihat kädet, jotka ompelijattaren lanka oli uurtanut pieniin halkeamiin, pesutuvan suopa syövyttänyt ja pehmittänyt sekä keittiön lieska paahtanut ja parkinnut. Mutta kaikesta tästä huolimatta näki niiden muodosta, eli jumalaisten lihasten vielä säilyneestä hienopiirteisyydestä, että ne olivat kädet, joita olisi nimitetty kauneiksi, jos rakot eivät olisi johtuneet luodanvarren hankauksesta, vaan valtikan pitelemisestä.

Kaikki tämä todistaa, miten suuressa määrin poloinen ihmisruumis on ainoastaan toimintamme kyltti.

Tässä naisessa, jonka sielu oli ruumista voimakkaampi ja senvuoksi oli osoittautunut vastustuskykyisemmäksi, henki valvoi kuin lamppu; se niin sanoaksemme valaisi ruumiin läpikuultavalla heijastuksella, ja joskus välähti tylsistyneissä ja himmeissä silmissä älyn, kauneuden, nuoruuden ja rakkauden säde, välähti jotakin kaikesta siitä, mitä ihmisluonteessa on hienoutena.

Balsamo katseli kauan tätä vaimoa tai pikemminkin tarkkasi hänen omituista luonnettaan, joka muuten olikin heti ensi näkemällä kiinnittänyt hänen tutkivan silmänsä.

Ovenvartijatar astui siis huoneeseen kirje kädessä ja sanoi vanhan naisen (sillä kurjuuteen tuomitut naiset käyvät vanhoiksi jo kolmikymmenvuotiaina) muikealla äänellä:

– Hra Marat, tässä on pyytämäni kirje.

– Kirjettä en halunnut, vaan teitä minä tahdoin tavata, – vastasi Marat.

– Kah, tässä olen, hra Marat, valmiina palvelukseenne. – Matami Grivette kumarsi. – Mitä haluatte?

– Tahtoisin saada tietoja kellostani, – virkkoi Marat; – senhän arvaattekin.

– Kas, en totisesti voi sanoa, mihin se on joutunut! Koko eilisen päivän näin sen riippumassa naulassaan uunin luona.

– Te erehdytte. Kaiken päivää kannoin sitä liivintaskussani; vasta kello kuudelta iltasella ulos lähtiessäni laskin sen kynttilänjalan alle, koska olin menossa suureen ihmisjoukkoon ja pelkäsin, että se minulta varastettaisiin.

– Jos asetitte sen kynttilänjalan alle, täytyy sen vieläkin olla siellä.

Ja teeskennellyllä hyväntuulisuudella, jota hän ei aavistanut niin voimakkaan paljastavaksi, ovenvartijatar meni nostamaan uuninreunaa somistavista kynttilänjaloista juuri sitä, jonka alle Marat oli kellonsa piiloittanut.

– Niin, siinä on kyllä kynttilänjalka, – sanoi nuori mies – mutta kello?

– Ei, siellä ei sitä tosiaankaan ole. Ehkette ollut sitä sinne asettanut, hra Marat?

– No, niinhän teille juuri sanoin...

– Etsikää tarkoin.

– Oh, olen etsinyt, – virkkoi Marat vihaisin katsein.

– Sitten olette sen hukannut.

– Mutta sanonhan teille, että eilen sen itse panin tuonne kynttilänjalan alle.

– Joku on sitten käynyt täällä, – selitti nainen vain; – te otatte vastaan niin paljon ihmisiä, niin paljon tuntemattomia!

– Verukkeita, verukkeita! – huudahti Marat, kiivastuen yhä enemmän. – Tiedätte hyvin, että eilisestä täällä ei ole ketään käynyt. Ei, ei, kelloni on mennyt samaa tietä kuin viimeisen keppini hopeanuppi, samaa tietä kuin pieni hopealusikkani, tiedättehän, ja kuusiteräinen veitseni! Minulta varastetaan, rouva Grivette, minulta varastetaan. Olen sietänyt monta seikkaa, mutta en siedä tätä, muistakaa se!

– Mutta, monsieur, – kysyi matami Grivette, – syytättekö ehkä minua?

– Teidän on pidettävä huolta tavaroistani.

– Avain ei ole yksistään minun hallussani.

– Te olette ovenvartijatar.

– Maksatte minulle écun kuukaudelta ja tahtoisitte, että palvelisin teitä kymmenen edestä.

– Vähät välitän, palveletteko minua hyvin vai huonosti mutta varastamista en mitenkään siedä.

– Monsieur, minä olen kunniallinen nainen.

– Kunniallinen nainen, jonka jätän poliisikomisariuksen haltuun, ellei kelloani tästä tunnin päähän ole löytynyt.

– Poliisikomisariuksenko haltuun?

– Niin.

– Minunlaiseni rehellisen naisen poliisikomisariuksen haltuun?

– Rehellisen naisen, rehellisen naisen!..

– Niin, ja josta hänellä ei ole mitään pahaa sanottavaa, kuuletteko!

– Jo riittää, rouva Grivette.

– Ah, aavistin teidän epäilevän minua jo lähtiessänne.

– Minä olen epäillyt teitä siitä asti, kun keppini nuppi katosi.

– Kah, minä sanon vuorostani teille erään asian, hra Marat.

– Minkä?

– Että teidän poissaollessanne olen neuvotellut...

– Kenen kanssa?

– Naapurieni kanssa.

– Mistä asiasta?

– Siitä, josta minua epäilitte.

– Enhän teille siitä vielä ollut mitään virkkanut.

– Minä näin sen hyvin.

– Ja naapurit? Olen utelias tietämään, mitä ne teille sanoivat, ne naapurit.

– Ne sanoivat, että jos te minua epäilette ja onnettomuudeksenne ilmaisitte epäilyksenne jollekulle, niin oli kuljettava päähän asti.

– Häh?

– Oli nimittäin todistettava, että kello oli viety.

– Se on viety, koska se oli tuolla eikä sitä enää siellä ole.

– Niin, mutta että minä olisin sen ottanut, minä olisin sen ottanut, kuuletteko! Haa, oikeuden edessä vaaditaan todistuksia; teidän omaa sanaanne ei uskota, hra Marat; te, näettekös, ette ole meitä parempi, hra Marat.

Yhäti tyynenä Balsamo katseli tätä näytelmää. Hän huokasi, että vaikka Marat'n vakaumus ei suinkaan horjunut, tämä kuitenkin alensi ääntään.

– Vieläpä niin, – jatkoi ovenvartijatar, – että ellette ottamalla sanojanne takaisin tunnusta rehellisyyttäni, näettekös, ja anna minulle hyvitystä, niin minä menenkin komisariusta etsimään, kuten talonisäntämme minua juuri äsken neuvoi.

Marat puri huultansa. Hän tiesi, että tässä oli todellinen vaara. Isäntä oli vanha, liikeasioista yksityselämäänsä vetäytyneet rikas kauppias. Hän asui kolmannen kerroksen huoneustossa, ja korttelissa juoruiltiin, että hän kymmenkunnan vuotta aikaisemmin oli suuresti suosinut ovenvartijatarta, joka ennen oli ollut keittiötyttöä hänen vaimollaan.

Nyt oli kuitenkin asianlaita se, että Marat, jonka luona kävi salaperäisiä vierailijoita, Marat, joka ei ollut mikään vakavarainen nuori mies, Marat, joka eli ikäänkuin hiukan piilossa ja oli hiukan herättänyt poliisiviranomaisten epäluuloa, ei halunnut tulla tekemisiin komisariuksen kanssa, sillä siten hän olisi joutunut hra de Sartines'n käsiin, joka hyvin mielellään lueskeli Marat'n kaltaisten nuorten miesten papereita ja mielellään lähetti näiden kauniiden kirjoitelmien kyhääjät sellaisiin mietiskelykoteihin kuin Vincennes, la Bastille, Charenton ja Bicêtre.

Hän siis alensi ääntänsä; mutta samassa suhteessa ovenvartijatar korotti omaansa. Syytetystä hän oli muuttunut syyttäjäksi. Siitä oli seurauksena, että tämä hermostunut ja hysteerinen nainen kiihtyi kuin ilmapirran kohtaama lieska.

Uhkauksia, valoja, huutoja, kyyneleitä, kaikkea hän käytti. Siitä nousi todellinen myrsky.

Silloin oli Balsamon mielestä aika tulla väliin; hän astahi vaimoa kohti suorana ja uhkaavana keskelle huonetta ja katsahtaen häneen kaamea kiilto silmissä hän asetti kaksi sormeaa rinnallensa ja lausui, ei huulillaan, vaan silmillään, ajatuksellaan, kaiken tahtonsa voimalla sanan, jota Marat ei voinut kuulla.

Matami Grivette vaikenä heti, horjui ja menettäen tasapainonsa kulki takaperin silmät hirveästi laajenneina ja vaipui tämän magneettisen kipinän mahdin musertamana sanaa sanomatta vuoteelle.

Pian hänen silmänsä sulkeutuivat ja avantuivat terien kuitenkaan tällä kertaa näkymättä; hänen kielensä liikkui kouristuksentapaisesti, vartalo ei hievahtanut, ja kuitenkin kädet vapisivat kuin kuumeen puistattamina.

– Ohoo, – huudahti Marat, – aivan kuin se haavoittunut sairaalassa!

– Niin.

– Hän siis nukkuu?

– Hiljaa! – varoitti Balsamo. Sitten kääntyen Marat'n puoleen: – Monsieur, – virkkoi hän, – on tullut hetki, jolloin kaikki epäuskoisuutenne loppuu, kaikki epäröimisenne häipyvät. Ottakaa ylös tuo kirje, jonka tämä nainen toi ja jonka hän kaatuessaan pudotti.

Marat totteli.

– No? – kysyi hän.

– Malttakaas.

Ja ottaen kirjeen Marat'n käsistä:

– Tiedättekö, keltä tämä kirje on? – kysyi Balsamo näyttäen kirjettä magneettiseen uneen vaivutetulle.

– En, monsieur, – vastasi tämä.

Balsamo lähensi kirjettä aivan suljettuna vaimon kasvoja kohti.

– Lukekaa se hra Marat'lle, joka haluaa tietää sen sisällön.

– Hän ei osaa, – sanoi Marat.

– Eipä kyllä; mutta tehän osaatte lukea?

– Tietysti.

– No lukekaa se sitten itseksenne, niin hän lukee sen puolestaan sitä mukaa kuin sanat piirtyvät mieleenne.

Marat ryhtyi murtamaan ja lukemaan kirjettä, samalla kun rouva Grivette seisaaltaan ja väristen Balsamon kaikkivaltiaan tahdon voimasta toisteli, sitä mukaa kuin Marat ne silmillään luki, seuraavat sanat:

'Paras Hippokrateeni.

Apelles on saanut valmiiksi ensimmäisen muotokuvansa, hän on myynyt sen viidestäkymmenestä frangista. Tänään syödään ne viisikymmentä frangia Saint-Jacques'n ravintolassa. Tuetko mukaan?

Tietystikin osa niistä juodaan.

Ystäväsi *L. David*!

Tämä oli sananmukaisesti kirjeen sisältö.

Marat pudotti paperin.

– Ka, – sanoi Balsamo, – näette, että Grivette-rouvallakin on sielu ja että tämä sielu valvoo hänen nukkuessaan.

– Ja omituinen sielu, – virkkoi Marat, – sielu, joka osaa lukea, vaikka ruumis ei siihen kykene.

– Se johtuu siitä, että sielu tietää kaiken, sillä sielu voi jäljentää heijastusvaikutuksen avulla. Koettakaa luettaa hänellä tämä kirje, kun hän on herännyt, – kun ruumis on varjollansa verhonnut sielun, niin näette.

Marat jäi sanattomaksi; kaikki hänen materialistinen filosofiansa kapinoitsi hänessä, mutta ei löytänyt vastausta.

– Nyt, – jatkoi Balsamo, – siirrymme siihen, mikä teille on mielenkiintoisinta, nimittäin hankkimaan selkoa kellonne kohtalosta.

– Rouva Grivette, – sanoi hän sitten, – kuka on ottanut hra Marat'n kellon?

Haltioittunut teki hurjasti epäävän liikkeen.

– Minä en tiedä, – sanoi hän.

– Te tiedätte sen varsin hyvin, – väitti Balsamo, – ja olette sen sanovakin. – Sitten vielä voimakkaammalla tahdonponnistuksella: – Kuka on ottanut hra Marat'n kellon? Sanokaa.

– Matami Grivette ei ole varastanut hra Marat'n kelloa. Miksi hra Marat luulee, että matami Grivette on hänen kellonsa varastanut?

– Ellei sitä hän ole varastanut, niin sanokaa, kuka.

– Sitä en tiedä.

– Näette, – huomautti Marat, – itsetajunta on läpitunkematon turvapaikka.

– Kas, koska teillä enää on vain tämä viimeinen epäily, – sanoi Balsamo, – niin pian tulette vakuutetuksi. – Sitten kääntyen ovenvartijaan: – Sanokaa kuka, minä tahdon sen tietää!

– No, no, – hillitsi Marat, – älkää vaatikko mahdotonta.

– Te kuulitte, – tivasi Balsamo; – minä sanoin tahtovani. Silloin onneton vaimo tämän käskevän tahdon vaikutuksesta alkoi mielipuolen tavoin väänellä sormiaan ja käsivarsiaan Kaatuvatautia muistuttava puistatus alkoi nytkähdyttellä koko hänen ruumistaan; suu sai kamalan peljästyksen ja heikkouden ilmeen; hän kaatui taaksepäin, jäykistyi kuin tuskallisesta kouristuksesta ja putosi vuoteelle.

– Ei, ei, – sanoi hän, – mieluummin kuolisin!

– Niin, – huudahti Balsamo suuttumuksella, joka sai salaman leimahtamaan hänen silmistään, – sinä kuolet, jos siksi tulee, mutta puhua sinun täytyy. Vaikenemisesi ja itsepäisyytesi olisivat meille riittäviä ilmaisijoita; mutta epäilijälle tarvitaan mitä jääväämättömin todistus. Puhu, minä tahdon: kuka on ottanut kellon?

Hermostunut vimma oli kohonnut korkeimmilleen: turrutetun koko tarmo ja voima nousi Balsamon tahtoa vastustamaan; epäselviä huudahduksia kirposi hänen suustaan, punerva vaahto reunusti hänen huulensa.

– Hän saa kaatuvataudin kohtauksen, – virkkoi Marat.

– Älkää peljätkö mitään, valheen henki hänessä raivoo eikä tahdo lähteä.

Sitten kääntyi hän vaimoon päin, työntäen hänelle vasten kasvoja kaiken magneettisen virran, minkä hänen kätensä voi sisältää.

– Puhukaa, – sanoi hän, – puhukaa: kuka otti kellon?

– Matami Grivette, – vastasi hypnotisoitu tuskin kuuluvalla äänellä.

– Ja milloin hän sen otti?

– Eilen illalla.

– Missä se oli?

– Kynttilänjalan alla.

– Ja mihin hän sen pani?

– Hän vei sen Saint-Jacquesn kadulle. Ja mihin taloon sillä kadulla?

– Numeroon 29.

– Mihin huonekertaan?

– Viidenteen.

– Kenelle hän sen siellä antoi?

– Eräälle suutarinkisällille.

– Mikä hänen nimensä on?

– Simon.

– Kuka hän on?

Nukutettu oli vaihi.

– Kuka hän on? – toisti Balsamo.

Sama äänettömyys.

Balsamo ojensi häntä kohti magneettisella voimalla täytetyn kätensä, ja tämän hirveän hyökkäyksen musertamana onneton kykeni ainoastaan kuiskaamaan:

– Hänen rakastajansa. Marat' lta pääsi kummastuksen huudahdus.

– Hiljaa! – viittasi Balsamo. – Antakaa omantunnon puhua.

Sitten hän, taas kääntyen aivan vapisevaan ja hikeä valuvaan vaimoon, kysyi:

– Ja kuka neuvoi matami Grivetteä tähän varkauteen?

– Ei kukaan. Hän nosti sattumalta kynttilänjalkaa ja näki kellon.

Silloin paholainen kiusasi häntä.

– Tekikö matami Grivette sen puutteesta?

– Ei, sillä kelloa hän ei myynyt.

– Hän siis lahjoitti sen?

– Niin.

– Simonilleko?

Nukutettu ponnistausi.

– Simonille.

Sitten hän peitti kasvonsa molemmilla käsillään ja hyrähti hillittömään itkuun.

Balsamo loi katseensa kirurgiin, joka suu ammollaan, hiukset epäjärjestyksessä ja silmäluomet laajentuneina katseli tätä hirvittävää näytelmää.

– Niin, monsieur, – virkkoi hän, – näette vihdoin sielun taistelun ruumista vastaan. Näettekö, miten omatunto yllätettiin ikäänkuin umpivarustuksessa, jota se luuli valloittamattomaksi? Näettekö nyt, että Jumala ei ole tässä maailmassa mitään unohtanut, ja että kaikki on kaikessa? Älkää siis enää kieltäkö omaatuntoa, älkää enää kieltäkö sielua, älkää enää kieltäkö sitä, mikä on tuntematonta, nuori mies, ja kavahtakaa ennen kaikkea kieltämästä uskoa, joka on valtavin voima. Ja koska teillä

on yritteliäisyyttä ja kunnianhimoa, opiskelkaa ja tutkikaa, hra Marat; puhukaa vähän, ajatelkaa paljon, älkääkä enää antautuko kevytmielisesti arvostelemaan ylempiänne. Hyvästi, sanani ovat teille avanneet laajan kentän; tutkikaa tätä aarteita kätkevää kenttää. Hyvästi. Onnellinen, hyvin onnellinen olette, jos kykenette voittamaan epäuskonne paholaisen, kuten minä taltutin tässä naisessa asuvan valheen hengen.

Hän lähti lausuttuaan nämä sanat, jotka nostattivat häpeän punan nuoren miehen poskille.

Marat ei edes ajatellut sanoa hänelle hyvästi. Mutta ensimmäisen hämmästyksensä jälkeen hän huomasi, että Grivette yhä nukkui.

Tämä uni näytti hänestä peloittavalta. Marat olisi mieluummin tahtonut, että hänen vuoteellaan lepäisi ruumis, vaikkapa hra de Sartines tulkitsisi kuoleman omalla tavallaan. Hän katseli tätä hervottomuutta, noita nurin kääntyneitä silmiä, noita sydämen tykytyksiä, ja hän pelkäsi.

Hänen pelkonsa lisääntyi vielä, kun elävä ruumis nousi, astui hänen luokseen, tarttui häntä kädestä ja sanoi:

– Tulkaa kanssani, hra Marat.

– Mihin sitten?

– Saint-Jacques'n kadulle.

– Minkätähden?

– Tulkaa, tulkaa; hän kääntää minua viemään teidät sinne. Marat, joka oli vaipunut tuolille, nousi ylös.

Silloin matami Grivette, yhä unessa, avasi oven ja astui portaita alas kuin lintu tai kissa, sillä hänen jalkansa tuskin koskettivat askelmia.

Marat seurasi häntä, peljäten hänen kaatuvan ja kaatuessaan murskaavan päänsä.

Portaitten alipäähän päästyään nainen astui ulos kadulle nuoren miehen häntä yhä seuratessa. Täten hän johdatti Marat'n mainitsemansa talon ullakkokerrokseen asti.

Grivette kolkutti ovea; Marat tunsu sydämensä sykkivän niin rajusti, että hän arveli sen lyöntien täytyvän kuulua. Ullakkokamarissa oleva mies avasi oven. Tämän miehen Marat tunsu viisikolmatta, kukaties kolmikymmenvuotiaaksi työläiseksi, jonka hän joskus oli nähnyt ovenvartijattarensa kojussa. Huomatessaan Marat'n seuraavan matami Grivetteä mies peräytyi.

Mutta unissakävijä astui suoraapäätä sängyn luo, ja pistäen kätensä kuluneen poikkipieluksen alle hän veti sieltä esille kellon ja antoi sen Marat'lle, säikähdyksestä kalpean suutarinammattilaisen tohtimatta virkkaa sanaakaan. Viimemainittu seurasi harhailevin silmin naisen jokaista pienintäkin liikettä, luullen tätä mielipuoleksi.

Tuskin oli Grivette kelloa antaessaan koskettanut Marat'n kättä, kun hän työntäen raskaan huokauksen rinnastaan jupisi: – Hän herättää minut, hän herättää minut! Kaikki hänen hermonsä pääsivätkin vireestä kuin väkipyörästä kirvonnut touvi, silmät saivat takaisin elämän kipinän, ja seisessaan Marat'n edessä, käsi hänen kädessään ja vielä pidellen tätä kelloa, rikoksensa epäämätöntä todistusta, nainen kaatui pyörtyneenä ullakkohuoneen lattiapalkeille.

"Olisiko todellakin omatunto?" virkahti Marat itsekseen, lähtiessään kamarista epäily sydämessä ja haaveellinen ilme silmissä.

7. Ihminen ja hänen työnsä

Marat'n käyttäessä hetkensä näin toimeliaasti ja mietiskellessä omaatuntoa ja kaksoiselämää toinen, Rue Plâtrières varrella asuva filosofi puolestaan koetti pala palalta kokoon sommitella edellisen iltansa tapauksia ja tutkistellen kysellä itseltään, oliko hän vai eikö ollut suuri rikollinen. Nojaten käsivarsillaan veltosti pöytää vasten ja pää raskaasti painuneena vasemmalle olalle Rousseau mietiskeli.

Hänellä oli edessään selkoselälleen avattuina poliittiset ja filosofiset teoksensa *Émile* ja *Yhteiskunnallinen sopimus*. Silloin tällöin, kun ajatuksenjuoksu sitä vaati, hän kumartui selailemaan näitä kirjoja, jotka hän osasi ulkoa.

"Ah hyvä Jumala!" virkkoi hän lukien *Émilestä* omantunnon vapautta käsittelevän kohdan, "onpa siinä kiihoittavia lauseita! Millaista filosofiaa, vanhurskas taivas! Onko maailmassa koskaan esiintynyt minunlaistani palon syyttäjää!"

"Mitä!" lisäsi hän kohottaen kätensä pänsä yli. "Minä olen singahduttanut tuollaisia salamoita valtaistuinta, alttaria ja yhteiskuntaa vastaan..."

"En enää ihmettele, jos jotkut synkät ja umpimieliset intoilijat ovat käyttäneet hyväkseen viisastelujani ja eksyneet poluille, joille minä heidän eteensä olin sirotellut puhetaidon kukkasia. Olen ollut yhteiskunnan villitsijä..."

Hän nousi kiihtyneenä ja teki kolme kierrosta kamarissaan.

"Olen", sanoi hän, "parjannut vallassaolijoita, jotka sortavat kirjailijoita. Mioletön barbaari, mikä olinkin, nuo ihmiset ovat sata kertaa oikeassa.

"Mitä minä muuta olen kuin valtiolle vaarallinen mies? Sanat, jotka olen lingonnut muka joukkojen valistamiseksi (sehän minulla ainakin oli verukkeena), nuo sanat, se on selvää, ovat tulisoihitu, joka syyttää koko maailman.

"Olen kylvänyt esitelmia elinehtojen yhtäläisyydestä, yleisen veljeyden suunnitelmia, ehdotelmia kasvatuksesta, ja nyt korjaan satona niin rajuja ja ylpeitä intohimoja, että ne kääntävät yhteiskuntajärjestyksen nurin, sisällisiä sotia, jotka voivat tyhjentää maailman asukkaista, ja niin villiintyneitä tapoja, että ne siirtäisivät sivistyksen kymmenen vuosisataa taaksepäin... Oh, minä olen hyvin suuri rikoksenteijä!"

Hän luki vielä sivun *Savoijalaisesta pastoristaan*.

"Niin, tässä se on: 'Yhtykäämme onneamme valvomaan...' Minä olen sen kirjoittanut! 'Antakaamme hyveillemme se voima, jonka muut antavat paheillensa.' Senkin olen kirjoittanut."

Ja Rousseau kiihtyi yhä suurempaan epätoivoon.

"Minun syytani siis on", sanoi hän, "että nuo veljet yhtyvät veljiin; eräänä päivänä poliisit tunkeutuvat johonkuhun noista kellareista; sieltä siepataan koko pesye, vangitaan nuo ihmiset, jotka vannovat kavalluksen sattuessa syövänsä toisensa, ja joku muita hävyttömämpi heidän joukossaan vetää kirjani taskustaan ja lausuu:

"Mitä valittamisen syytä teillä on? Olemme Rousseau'n opetuslapsia; meillä on täällä filosofian kurssi."

"Oh, kylläpä Voltaire siitä saa aihetta ilvehdimiseen! Ei tarvitse peljätä, että se hovien liehittelijä pistäisi päätänsä mokomiin ampiepsesiin!"

Ajatus, että Voltaire tekisi hänestä pilaa, suututti hirveästi geneveläistä filosofia.

"Minäkö kapinanhankkija!" mutisi hän. "Kyllä minua todellakin lapsettaa; enkö olekin kaunis kapinoitsija?"

Hän oli mietteissään ehtinyt tähän, kun Teresia hänen huomaamattaan astui sisään tuoden aamiaista.

Hän näki Rousseau'n tarkkaavasti lukevan erästä kohtaa *Yksinäisen mietteistä*.

– Kas nyt, – sanoi vaimo asettaen kuuman maidon meluisasti aivan kirjan päälle, – siinä ylpeä herrani peilailee itseään kuvastimessaan. Monsieur lukee kirjojansa. Hra Rousseau ihailee itseään!

– No, Teresia, – virkkoi filosofi, – kärsivällisyyttä; jätä minut, en ole leikkituulella.

– Oi niin, se on suurenmoista, eikö olekin? – vastasi toinen ivallisesti. – Sinä haltioitunut! Mitenkä kirjailijoilla on niin paljon turhamaisuutta, niin paljon vikoja, ja kuitenkin sallivat niitä niin vähän meille nais-paroille? Jos minä rohkenen katsahtaa pieneen kuvastimeeni, niin monsieur toruu minua ja nimittää minua keimailijaksi.

Hän jatkoi tähän sävyyn, tehden mies-poloisen onnettomimmaksi ihmiseksi, ikäänkuin ei luonto siitä huolimatta olisi varustanut Rousseauta perin rikkailla lahjoilla.

Filosofi joi maitonsa, kastamatta leipää. Hän hautoi jotakin mielessään.

– Kah, sinä mietiskelet! – virkkoi Teresia. – Sinä aiot jälleen kyhätä jonkun kirjan, joka on täynnä häijyyksiä...

Rousseau värisi.

– Sinä haaveilet ihannenaistasi, – sanoi hänelle Teresia, – seipität taas kirjoja, joita nuoret tytöt eivät uskalla lukea... tai ehkä herjauksia, jotka joutuvat pyövelin käden poltettaviksi.

Marttyyria puistatti. Teresia oli osannut kipeään kohtaan.

– Ei, – vastasi filosofi. – Minä en enää kirjoita mitään pahennusta herättävää... Tahdon päinvastoin laatia kirjan, jonka kaikki kunnon ihmiset lukevat ilolla ja riemulla...

– Ohoh, – huudahti Teresia, vieden kupin pois. – Se on mahdotonta; sinun mielesi on täynnä pelkkiä rivouksia... Vielä jokunen päivä sitten kuulin sinun lukevan jotakin kohtaa, en tiedä mitä, ja puhuit jumaloimistasi naisista... Sinä olet satyyri, noita!

Sana *noita* oli Teresian sanavaraston kauheimpia solvauksia. Se aiheutti Rousseausa aina pöyristystä.

– No, no, hyvä ystäväni, – tyynnytteli hän; – saat nähdä, että tulet tyytyväiseksi... Tahdon kirjoittaa, että olen keksinyt keinon parantaa maailmaa siinä tapahtuvien muutosten tuottamatta kärsimystä ainoallekaan ihmiselle. Niin, niin, rupean kypsyttämään tätä tuumaa. Ei vallankumouksia, suuri Jumala! Ei vallankumouksia, hyvä Teresiani!

– Sittenpä hän nähdään, – sanoi hänen emäntänsä. – Kuule, kello soi!

Teresia palasi hetkisen päästä, seurassaan komea nuori mies, jota hän pyysi odottamaan etuhuoneessa.

Sitten hän saapuen jälleen Rousseauun luo, joka jo teki muistiinpanoja lyijykynällä, virkkoi:

– Kiirehdi korjaamaan pois nuo häpeälliset tekeleesi. Täällä on eräs, joka tahtoo sinua tavata.

– Kuka hän on?

– Eräs herra hovista.

– Eikö hän ole ilmoittanut sinulle nimeänsä?

– Heh, kyllä kai minä ottaisinkin tuntemattomia vastaan!

– Sano se sitten.

– Hra de Coigny.

– Hra de Coigny! – huudahti Rousseau; – hra de Coigny, hänen kuninkaallisen korkeutensa kruununprinssin hovimies?

– Epäilemättä hän on se; viehättävä nuorukainen, hyvin herttainen mies.

– Minä tulen, Teresia.

Rousseau kiirehti vilkaisemaan kuvastimeen, harjasi takkiansa, Pyyhki tohveleitaan, jotka olivat vain käyttämisestä kuluneet Pieksut, ja astui ruokasaliin, missä herrasmies häntä odotti.

Tämä ei ollut istuutunut. Hän katseli jonkinlaisella uteliaisuudella kuivia kasveja, jotka Rousseau oli liimannut paperille ja sovittanut mustiin puukehyksiin. Lasioven narahtaessa hän kääntyi ja virkkoi kohteliaasti tervehtien:

– Onko minulla kunnia puhua hra Rousseauun kanssa?

– Kyllä, monsieur, – vastasi filosofi yrmeäköllä äänensävyllä, joka silti ilmaisi ihailua puhujan erinomaisen kauneuden ja teeskentelemättömän hienouden johdosta.

Hra de Coigny oli todellakin Ranskan herttaisimpia ja komeimpia miehiä. Varmaan oli aikakauden vaatekuusi keksitty häntä varten. Se esitti oivallisesti hänen moitteettoman jalkansa siromuotoisuuden, näytti kaikessa somassa laajuudessaan leveät hartiat ja korkean rinnan, antoi majesteettillisen ilmeen hänen pystyryhtiselle päällensä ja häivähdytti norsunluun valkeuden hänen virheettömille käsilleen.

Tämä tarkastelu tyydytti Rousseauta, joka todellisena taiteilijana ihaili kaunista kaikkialla, missä hän sitä tapasi.

– Monsieur, – virkkoi hän, – millä voin teitä palvella?

– Teille on kaiketi ilmoitettu, monsieur, – vastasi aatelismies, – että olen Coignyn kreivi. Lisään siihen, että tulen madame la dauphinen puolesta.

Rousseau kumarsi punastuen korvia myöten; Teresia, joka seiso ruokasalin nurkassa kädet taskuissa, katseli mieltymyksellä Ranskan suurimman prinsessan pulskaa lähettä.

– Hänen kuninkaallinen korkeutensa antaa etsiä minua... minkätähden? – sanoi Rousseau. – Mutta tehkäähän toki hyvin ja istukaa, monsieur.

Rousseau istahti itse. Hra de Coigny otti korituolin ja seurasi esimerkkiä.

– Monsieur, asia on näin: tässä tuonnoin hänen majesteettinsa syödessään päivällistä Trianonissa ilmaisi jotakin myötätuntoa musiikkianne kohtaan, se kun on niin hurmaavaa. Madame la dauphine ajatteli, että kuningasta ilahduttaisi nähdä jonkun teidän koomillisen oopperanne esitystä Trianonin teatterissa...

Rousseau kumarsi syvään.

– Tulen siis, monsieur, madame la dauphinen puolesta pyytämään teitä... – Oh, monsieur, – keskeytti Rousseau, – minun suostumuksestani se ei ollenkaan riipu. Näytelmäkappaleeni ja niihin kuuluvat pikku aariani ovat niitä esittäneen teatterin omaisuutta. Lupa on siis pyydettävä näyttelijöiltä, ja heidän puoleltaan hänen kuninkaallinen korkeutensa ei suinkaan kohtaa enempiä esteitä kuin minunkaan. He tulevat hyvin iloisiksi saadessaan näytellä ja laulaa hänen majesteettinsa ja koko hovin edessä.

– Tehtävänäni ei ole pyytää teiltä ihan sitä, monsieur, – virkkoi hra de Coigny. – Hänen kuninkaallinen korkeutensa kruununprinsessa tahtoo tarjota kuninkaalle täydellisemmän ja harvinaisemman huvituksen. Hän osaa kaikki oopperanne, monsieur...

Rousseau kumarsi taas.

– Ja laulaa niitä varsin hyvin. Rousseau mytisti suutansa.

– Suuri kunnia minulle, – sopersi hän.

– Ja, – jatkoi hra de Coigny, – kun useat hovin naiset ovat mainioita soittajia ja laulavat hurmaavasti, ja kun myöskin monet herrasmiehistä hyvänlaisella menestyksellä harrastavat musiikkia, niin oopperan, jonka madame la dauphine valitsisi teostenne joukosta, esittäisi tämä herrojen ja naisten seura, ja pääosissa olisivat heidän kuninkaalliset korkeutensa.

Rousseau ponnahti tuolillaan.

– Vakuutan teille, monsieur, – että se on minulle tavaton kunnia, ja pyydän teitä tarjoamaan siitä hänen korkeudelleen nöyrimmät kiitokseni.

– Oh, siinä ei ole kaikki, monsieur, – virkkoi hra de Coigny hymyillen.

– Ah!

– Täten kokoonpantu näyttelijäseurue on kyllä muita loistavampi, mutta vähemmän harjaantunut. Mestarin valvova silmä ja neuvot ovat välttämättömiä. Esityksen tulee olla kuninkaallisessa aitiassa istuvan ylhäisen katsojan ja myöskin kuuluisan tekijän arvoinen.

Rousseau nousi kumartaakseen; tällä kertaa oli kehuminen häntä liikuttanut; hän kumarsi sievästi hra de Coignylle.

– Senvuoksi, monsieur, – sanoi aatelismies, – hänen kuninkaallinen korkeutensa pyytää teitä hyvántahtoisesti saapumaan Trianoniin kappaleen yleisharjoitusta ohjaamaan.

– Oh!.. – virkahti Rousseau. – Hänen kuninkaallinen korkeutensa ei ajattele... Minäkö Trianoniin?

– Miksikä ei?.. – lausui hra de Coigny mitä luonnollisimmalla sävyllä.

– Oh, monsieur, teillä on hyvä maku, te olette älykäs mies; te olette tahdikkaampi kuin monet muut; vastatkaahan nyt käsi sydämellänne: filosofi Rousseauko, henkipatto Rousseau, ihmisvihaaja Rousseau hovissa... eikö se saisi koko joukkiota naurusta läikähtymään?

– En käsitä, monsieur, – vastasi hra de Coigny kylmästi, – miten teitä vainoavan tuhman ryhmäkunnan nauru ja ilkkuminen voisi häiritä kunnan miehen unta, kirjailijan, jota voidaan pitää kuningaskunnan ensimmäisenä. Jos teillä on tuollainen heikkous, hra Rousseau, kätkekää se tarkoin; vain se voisi antaa ihmisille aihetta nauruun. Sen suhteen mitä sanotaan täytyy, kuten myöntänette, olla varuillaan, kun on kysymyksessä sellaisen henkilön huvi ja mielihalu kuin hänen kuninkaallisen korkeutensa dauphinen, Ranskan kruununperijättären.

– Tietysti, – myönsi Rousseau, – tietysti.

– Johtuisiko se, – sanoi hra de Coigny hymyillen, – aiheettoman häveliäisyyden jäännöksestä?.. Se olisi joutavaa. Siksikö, että olette ollut ankara kuninkaita kohtaan, varotte mukautumasta? Ah, hra Rousseau, te olette opettanut ihmiskuntaa; mutta toivoakseni ette sitä vihaa?.. Ja tehnettehän sitäpaitsi poikkeuksen naisten suhteen, jotka ovat kuninkaallista verta.

– Monsieur, te pakoitatte minua hyvin herttaisesti; mutta ajatelkaa asemaani... minä elän eristettynä, yksinäni... onnettomana.

Teresia irvisti.

"Vai onnettomana..." tuumi hän; "pitäisipä kelvata!"

– Kasvoilleni ja käytökseeni jää aina, vaikka mitä tekisin, kuninkaan ja prinsessojen silmille epämieluisen leima, he kun etsivät vain iloa ja tyydytystä. Mitä siellä sanoisin?.. Mitä tekisin?..

– Luulisi teidän epäilevän itseänne; mutta eikö sillä, joka on kirjoittanut *Uuden Heloisen* ja *Tunnustukset*, monsieur, ole enemmän älyä puhumaan ja toimimaan kuin meillä kaikilla yhteensä, niin monta kuin meitä onkin?

– Vakuutan teille, monsieur, että se on minulle mahdotonta...

– Tuo sana, monsieur, on ruhtinaille tuntematon.

– Juuri siksi, monsieur, jäänkin kotiin.

– Monsieur, ettehan tahdo tuottaa minulle, uhkarohkealle lähettiläälle, joka olen ottanut tehtäväkseni tyydyttää madame la dauphinea, ettehan tahdo tuottaa minulle kivistelevää tuskaa, pakoittamalla minua palaamaan Versaillesiin häpeissäni, voitettuna. Se aiheuttaisi minulle niin suuren mielipahan, että lähtisin paikalla maanpakoon. Katsokaahan, paras hra Rousseau, minun tähteni, jolla on syvä myötätunto kaikkia teoksianne kohtaan, tehkää minun tähteni, mitä teidän suuri sydämenne kieltäisi anovilta kuninkailta.

– Monsieur, teidän tavaton herttaisuutenne voittaa sydämeni, kaunopuheisuutenne on vastustamaton, ja teidän äänenne liikuttaa minua enemmän kuin voin sanoa. – Annatteko siis vaikuttaa itseenne?

– Ei, minä en voi... en tosiaan; terveyteni ei siedä matkaa.

– Matkaa? Oh, hra Rousseau, mitä ajattelette! Viiden neljännestunnin ajelu.

– Niin teille, virmoilla hevosillanne.

– Mutta kaikki hovin hevosethan ovat käytettävissänne, hra Rousseau. Madame la dauphine on pyytänyt minua teille sanomaan, että teille on valmistettu asunto Trianonissa, sillä ei tahdota, että niin myöhään palaisitte Pariisiin. Sitäpaitsi sanoi monsieur le dauphin, joka osaa kaikki teoksenne ulkoa, hovinsa kuullen, että hän haluaisi palatsissaan näytellä huonetta, missä hra de Rousseau on asunut.

Teresialta pääsi ihastuksen huudahdus, ei Rousseaulle, vaan ystävälliselle prinssille.

Tätä viimeistä hyvántahtoisuuden osoitusta Rousseau ei voinut vastustaa.

– Täytyy siis suostua, – virkkoi hän, – sillä minua ei koskaan ole näin taitavasti ahdistettu.
– Teidät voittaa sydämeen vetoamalla, monsieur, – vastasi hra de Coigny; – järjeltänne te olisitte valloittamaton.

– Minä siis tulen, monsieur, täyttääkseni hänen kuninkaallisen korkeutensa toivomuksen.

– Oi, monsieur, ottakaa vastaan kaikki mieskohtaiset kiitokseni. Sallikaa, että pidätyn kiittämästä madame la dauphinen puolesta: hän olisi minulle pahoillaan, jos ennakolta esittäisin kiitokset, jotka hän itse tahtoo teille lausua. Ja tiedättehän muuten, monsieur, että miehen tuleekin kiittää nuorta ja hurmaavaa naista, joka suvaitsee tarjota hänelle suosiotaan.

– Se on totta, monsieur, – vastasi Rousseau hymyillen, – mutta vanhuksilla on etuoikeus kauniitten naistenkin rinnalla: heitä rukoillaan.

– Hra Rousseau, suvaitkaa siis ilmoittaa minulle teille sopiva aika; minä lähetän teille vaununi tai paremminkin tulen itse teitä noutamaan opastaakseni teidät.

– Ei, monsieur, siitä minä teidät pidätän, – sanoi Rousseau. – Minä saavun Trianoniin, olkoon menneeksi; mutta jättäkää minulle vapaus tulla sinne oman mieleni mukaisesti, omalla tavallani; älkää tästä hetkestä lähtien minusta enää huolehtiko. Minä tulen, siinä kaikki; ilmoittakaa minulle tunti.

– Mitä, monsieur, ettekö salli minun olla esittelijänä! Tosin olenkin siihen arvoton, ja teidänlaisenne nimi ilmoittaa kyllä itse itsensä.

– Monsieur, tiedän teidän merkitsevän hovissa enemmän kuin minä missään paikassa maailmassa... En teidän osaltanne kieltäydy tarjouksestanne, mutta minä rakastan omaa mukavuuttani; tahdon lähteä sinne kuin lähtisin kävelyille, ja tämä onkin... ehdoton sanani.

– Kunnioittava kumarrukseni, monsieur, ja minä varon missään suhteessa teitä kiusoittamasta. Harjoitus alkaa tänä iltana kello kuusi.

– Hyvä on; neljännestä vailla kuusi olen Trianonissa.

– Mutta sittenkin, millä keinoin matkustatte?

– Se on minun asiani; kas tässä kulkuneuvoni.

Hän näytti varsin joustavana säilynyttä säärtänsä, joka hänen oli tapana pukea tavallaan vaativasti.

– Viisi penikulmaa! [ranskal. penikulma (lieue) oli 4444 metriä. Suom.] – huudahti hra de Coigny hämmästyneenä. – Mutta tehän aivan murtuisitte; illasta tulee väsyttävä; olkaa varuillanne!

– Sitten on minulla ajopelini ja hevosenikin, veljellinen kansanomaisen kulkuneuvo, joka kuuluu naapurilleni yhtä hyvin kuin minullekin, niinkuin ilma, päiväpaiste ja vesi, ja ne vaunut maksavat vain viisitoista souta.

– Ah, Jumalani, kyytikärryt! Minua aivan hirvittää.

– Penkit, jotka teistä ovat niin kovat, tuntuvat minusta pehmeiltä kuin hekumoitsijan patjat. Minusta ne ovat kuin untuvilla tai ruusunlehdillä täytetyt. Siis iltaan, monsieur, iltaan.

Nähdessään itsensä näin hyvästellyksi hra de Coigny lähti ja moneen kertaan kiiteltyään, annettuaan enemmän tai vähemmän täsmällisiä ohjeita ja suositeltuaan palveluksiaan hän Rousseauun saattamana sillakkeelle ja Teresian seuraamana kerroksen puoliväliin astui pimeitä portaita alas.

Hra de Coigny nousi vaunuihinsa ja palasi, hiljaa itsekseen hymyillen, Versaillesiin.

Teresia tuli takaisin, sulki oven myrskyä uhkaavana, ja Rousseau tiesi, että ukonilma oli puhkeamassa.

8. Rousseauun pukeutuminen

Kun hra de Coigny oli poistunut, niin Rousseau, jonka ajatuksille tämä vierailu oli antanut uuden suunnan, istahti syvään huokaisten pieneen nojatuoliin ja virkkoi raukealla äänellä:

– Voi, niin tuskastuttavaa! Kylläpä ne ihmiset minua väsyttävät ahdistelullaan!

Huoneeseen astuvan Teresian korvaan sattuiivat nämä sanat, ja hän asettui Rousseauun eteen virkkaen:

– Olet sinä aika pöyhkeilijä!

– Minäkö? – kysyi Rousseau kummastuneena.

– Niin, sinä olet turhamielinen, tekopyhä!

– Minäkö?

– Sama mies... Olet kovin mielissäsi, kun pääset hoviin, ja salaat ilosi välinpitämättömyyttä teeskennellen.

– Oi, hyvä Jumala! – vastasi Rousseau olkapäitensä kohauttaen ja nöyryytettynä, kun hänen ajatuksensa oli niin hyvin arvattu.

– Etkö aio uskotella minulle, että sinulle muka ei ole suuri kunnia saada kuningas kuuntelemaan sävelmiä, joita kuin mikäkin tyhjäntoimittaja täällä rimputtelet spinetilläsi?

Rousseau katsahti ärtyneesti vaimoonsa.

– Sinä olet hupsu, – sanoi hän; – minunlaiselleni miehelle ei kuninkaan edessä esiintyminen tuota kunniaa. Mistä ansiosta tuo mies on päässyt valtaistuimelle? Luonnonoikusta, joka synnytti hänet kuningattaresta. Mutta minä ansaitseen tulla kutsutuksi kuninkaan luo häntä elähdyttämään. Sen olen ansainnut työlläni ja työn luomalla nerollani.

Teresia ei ollut niitä naisia, jotka näin antoivat itsensä lyödä.

– Toivoisinpa, että hra de Sartines kuulisi sinun moisia juttelevan.

Silloin saisit asuaksesi kopin Bicêtren hulluinhuoneessa tai komeron Charentonissa.

– Siksi, – virkkoi Rousseau, – että hra de Sartines on tyrannin palkkaama tyranni, ja mies ei voi pelkällä nerollaan puolustautua tyranneja vastaan; mutta jos hra de Sartines minua vainoisi...

– Niin sitten? – tutkaisi Teresia.

– Ah, niin, – huokasi Rousseau, – tiedän, että viholliseni olisivat kovin mielissään; niin!..

– Miksi sinulla on vihollisia? – tivasi Teresia. – Siksi että olet häijy ja että olet hyökännyt koko maailman kimppuun. Oh, hra de Voltairella on ystäviä, sen arvaa!

– Se on totta, – vastasi Rousseau hymyillen enkelin ilmeellä.

– Mutta, *dame*, Voltaire käyttäytyykin herrasmiehen lailla! Preussin kuningas on hänellä sydämellisenä ystävänä; hänellä on hevosia, hän on rikas, hänellä on Ferneyn linna... Ja kaiken tämän on hän ansiollaan saavuttanut... Mutta hänpä ei ymseilekään hovissa käydessään, vaan on siellä kuin kotonaan.

– Luuletko, – huomautti Rousseau, – etten minä ole siellä kuin kotonani? Luuletko, etten tiedä, mistä kaikki siellä tuhlatus rahat saadaan, ja että minut petetään kunnianosoituksilla, joita siellä valtiaalle suitsutetaan? Heh, vaimo-kulta, joka arvostelet kaiken takaperoisin, ajattele toki, että jos minä ynseilen, johtuu se ylenkatseestani; ajattele toki, että halveksiessani noiden hovilaisten ylellisyyttä ja loistoa teen sen siksi, että he ovat tuon loistonsa varastaneet.

– Varastaneet! – kivahti Teresia sanomattoman suuttuneena.

– Niin, varastaneet... sinulta, minulta ja koko maailmalta! Kaikki kulta, millä heidän vaatteensa ovat kirjaillut, olisi jaettava onnettomille, joilta puuttuu leipää. Senvuoksi minä, joka mietiskelen kaikkea tätä, menen hyvin vastenmielisesti hoviin.

– En väitä, että kansa on onnellinen, – myönsi Teresia; – mutta kuningas on sentään kuningas.

– No niin, minä tottelen häntä; mitä hän muuta tahtoo?

– Oh, sinä tottelet häntä pelosta. Älä sanokaan, että menet jonnekin vastahakoisesti ja että silti olet rohkea mies, taikka minä vastaan, että olet teeskentelijä ja menet sinne hyvin mielelläsi.

– Minä en pelkää mitään, – virkkoi Rousseau ylväästi.

– Hyvä, käyhän sitte sanomaan kuninkaalle edes neljännes siitä, mitä juuri olet minulle jutellut.

– Sen varmaan teen, jos tunteeni siihen käskee.

– Sinäkö?

– Niin, minä; olenko koskaan perääntynyt?

– Pyh, sinä et uskaltaisi siepata kissalta sen jyrsimää luuta, peläten, että se sinua raapaisisi...

Mitä sitten, kun vartijat ja miekkamiehet sinut ympäröisivät?.. Näetkös, minä tunnen sinut kuin olisin äitisi... Sinä menet heti kohta ajamaan partasi, voitelemaan hiuksesi, laittelemaan itsesi koreaksi; sinä ojennat sääresi siroksi, harjoittelet mielenkiintoista silmänsiristystäsi, koska silmäsi ovat aivan pienet ja pyöreät ja se huomattaisiin, jos ne luonnollisesti avaisit, jotavastoin siristykselläsi uskottelet niiden olevan isot kuin ajoportit. Kohta pyydät minulta silkkisukkasi, pukeudut suklaanväriseen teräsnappiseen takkiisi, kiinnität uuden tekotukan päähäsi, otat ajurin, ja niin lähtee filosofini kauniiden naisten ihailtavaksi... ja huomenna, ah, huomenna sitten olet oikein haltioissasi, raukeana, olet palannut rakastuneena, kirjoittelet huokaillen pieniä värsyjä ja höystät kahviasi kyynelilläsi. Oi, kyllä minä sinut tunnen!..

– Sinä erehdyt, hyvä ystävä, – sanoi Rousseau. – Vakuutan sinulle, että minut pakoitetaan väkisin hoviin. Minä lähdän sinne, koska toki pelkään pahennuksen herättämistä, niinkuin jokaisen kunnan kansalaisen on sitä peljättävä. Sitäpaitsi en kuulu niihin, jotka kieltäytyvät tunnustamasta jonkun kansalaisen yliherruutta valtiossa; mutta jos vaaditaan hovimiesten lailla liehittämään, jos on hierottava uutta nuttuani noiden odotushuoneen herrojen kiiltohelyjä vastaan... Ei, ei! Siitä ei tule mitään, ja jos minut sellaisesta tapaat, saat mielinmäärin minua ivailla.

– Siis sinä et pukeudukaan? – sanoi Teresia ivallisesti.

– En.

– Et ota uutta tekotukkaasi?

– En.

– Etkä siristä pieniä silmiäsi?

– Sanon sinulle, että menen sinne vapaana miehenä, teeskentelyttä ja pelotta: minä menen hoviin niin kuin menisin teatteriin; ja esiinnytkö näyttelijäin mielestä hyvin vai huonosti puettuna, siitä minä viisi.

– Oh, mutta ajathan toki partasi, – virkkoi Teresia; – se on puolta jalkaa pitkä.

– Sanon sinulle, että en muuta mitään ulkoasussani. Teresia räjähti niin äänekkääseen nauruun, että Rousseau kiusaantuneena meni toiseen huoneeseen.

Emännän pistelyt eivät tähän loppuneet; hänellähän oli niitä varalla kaiken laatuista, ehtymättä. Hän otti perin huolellisesti kaapista juhlapuvun, puhtaat liinavaatteet ja vahatut kengät, menen sitten levittämään kaikki nämä kauniit kapineet Rousseauin vuoteelle ja tuoleille.

Mutta tämä ei näkynyt niihin kiinnittävän pienintäkään huomiota.

Silloin sanoi Teresia:

– No, nyt sinun on aika ryhtyä pukeutumaan... Hoviasuun laittautuminen ei käy niin nopeasti... Sinun ei enää auta viivytellä, jos mielit ehtiä Versaillesiin määrättyllä tunnilla.

– Sanoihan sinulle, Teresia, – vastasi Rousseau, – että tässä asussa menen hyvin mukiin. Tässä puvussa esiinny joka päivä kansalaisten edessä. Kuningas ei ole muuta kuin kansalainen kuten minäkin.

– No, no, – virkkoi Teresia vietelläkseen häntä ja suostuttaakseen hänet mairitteluilla tahtoonsa, – älä ole itsepäinen, Jacques, äläkä tee tyhmyyttä... Vaatteesi ovat tuossa... partaveitsesi on valmiina... minä kutsutan parturin, jos olet tänään hermostunut...

– Kiitos, hyvä ystävä, – vastasi Rousseau, – minä vain kerran sukaisen harjalla ja otan kenkäni, koska tohveleissa ei voi lähteä ulos.

"Olisikohan hänellä kerrankin omaa tahtoa?" ihmetteli Teresia.

Ja hän kiihoitti filosofia milloin keimailulla, milloin vakuutteluilla, milloin ivansa voimalla. Mutta Rousseau tunsu hänet, hän näki ansan; hän tiesi, että niin pian kuin hän antaisi perään, hänen holhoojattarensa säälimättä häpäisisi ja pilkkaisi häntä. Hän ei siis tahtonut myöntyä eikä ollut näkevinään komeita pukimia, vaikka ne olisivat kohottaneet sitä, mitä hän nimitti luontaiseksi hyvännäköisyydeksi.

Teresia väijyi häntä. Hänellä oli jälellä vain yksi toivo: vilkaisu kuvastimeen, jota Rousseau ulos lähtiessään ei koskaan laiminlyönyt, sillä filosofi oli ylenmäärin siisteyttä harrastava, mikäli siisteyden harrastuksessa voi liiallisuuteen mennä.

Mutta Rousseau oli yhä varuillaan ja huomattuaan Teresian levottoman katseen hän käänsi selkensä kuvastimeen. Hetki tuli; filosofi oli ahtanut päänsä täyteen kaikenlaista kiusallisen mahtipontista, mitä hän saattaisi sanoa kuninkaalle.

Hän toisteli siitä muutamia otteita kenkiensä solkia kiinnittäessään, viskasi hattunsa käsivarrelleen, otti keppinsä ja käyttäen hyväkseen hetkeä, jolloin Teresia ei voinut häntä nähdä, vetäisi takkiaaan ja liivejään molemmin käsin, oikaistakseen niiden poimut.

Teresia astui jälleen huoneeseen tarjoten hänelle nenäliinan, jonka Rousseau pisti laajaan taskuunsa, ja saattoi filosofin portaitten sillakkeelle, virkkaen:

- Kuule, Jacques, ole järkevä; tuossa asussa olet hirveä, näytät vääränrahan-tekijältä.
- Hyvästi, – sanoi Rousseau.
- Monsieur näyttää retkulta, – toisti Teresia. – Olehan varuillasi!
- Varo sinä tulta, – vastasi Rousseau; – äläkä koske papereihini.
- Sinä näytät aivan kynttilänniistäjältä, – lisäsi Teresia epätoivoissaan.

Rousseau ei vastannut mitään; hän astui hyräillen portaita alas ja pimeyden turvin hän harjasi hihallaan hattuansa, ravisti vasemmalla kädellensä palttinaista röyhystä ja somisti pukunsa nopeasti koko hauskan näköiseksi.

Alhaalla hän kulki varpaillaan välttääkseen kenkiensä tahrautumista Plâtrière-kadun loassa ja saapui Elysée-kentille, missä odotteli noita rehellisiä ajopelejä, joita kielenpuhdistelu-kiihkosta tahdomme nimittää postivaunuiksi ja jotka vielä kaksitoista vuotta sitten kuljettivat tai oikeammin tärisyttelivät säästäväisyyteen pakoitettuja matkustajia Pariisin ja Versaillesin välillä.

9. Trianonin kulissit

Mitä matkalla tapahtui ei ole tähdellistä. Rousseau täytyi ajaa sveitsiläisen henkivartijan, apulaiskirjurin, porvarin ja apotin seurassa.

Hän saapui puoli kuuden tienoissa illalla. Hovi oli jo kokoontunut Trianoniin; alkusoiton säveleet kajahtelivat kuningasta odotellessa; kirjailijaa ei kukaan ajatellut.

Muutamit henkilöt tiesivät kyllä, että geneveläinen Rousseau tulisi harjoitusta ohjaamaan; mutta hra Rousseau ei ollut mielenkiintoisempi nähdä kuin hra Rameau tai hra Marmontel tai kuka hyvänsä noista omituisista otuksista, joita hovilaiset tilasivat salonkeihinsa tai huviloihinsa.

Rousseau otti vastaan päivystäjäupseeri, jonka tehtäväksi hra de Coigny oli antanut heti ilmoittaa hänelle geneveläisen tulosta.

Aatelismies riensi esille tavallisella kohteliaisuudellaan ja otti Rousseau mitä innokkaimmalla ystävyydellä vastaan. Mutta tuskin oli hän ehtinyt vilkaista mieheen, kun hän kummastui eikä voinut pidättäytyä häntä uudelleen tarkkaamasta.

Rousseau oli pölyinen, vaatteet rutistuneina, kalpea, ja hänen kalpeutensa kanssa räikeässä ristiriidassa oli erakon parta, jonka moista kukaan juhlamenojen-ohjaaja ei koskaan ollut nähnyt Versaillesin kuvastimiin heijastuvan.

Rousseau joutui kovin hämilleen hra de Coignyn katseesta ja vielä enemmän hämilleen, kun hän lähestyessään näytössalia kohtasi komeiden pukujen, pöyhkeiden pitsien, timanttien ja sinisten ritarikunnan-nauhojen paljouden, joka kaikki salin kultauksia vasten muistutti äärettömään vasuun asetettua kukkavihkoa.

Rousseau nolostui myöskin hengittäessään tätä ambralta tuoksuvaan ilmaan, jonka hieno haju päihdytti hänen plebeijin-aistejaan. Mutta ei auttanut muuta kuin astua rohkeasti esille. Monet katseet tähtäytyivät häneen kuin tahrapiilkkuihin tässä seurassa.

Yhä käyden hänen edellään hra de Coigny johdatti hänet soittamolle, missä orkesteri häntä odotti.

Sinne päästyään tunsu hän hiukan helpoitusta ja musiikin soidessa hän ajatteli vakavasti, että hän nyt oli keskellä vaaraa, – että tehty oli tehty ja että mitkään tuumailut eivät siinä enää auttaneet.

Kruununprinsessa oli jo näyttämöllä Coletten puvussa Coliniansa odotellen. Hra de Coigny vaihtoi pukua aitiiossaan.

Äkkiä nähtiin kuninkaan astuvan sisään kumartuneitten päiden keskellä. Ludvig XV hymyili ja näkyi olevan mitä parhaimmalla ja hilpeimmällä tuulella.

Kruununprinssi istahti hänen oikealleen ja Provencen kreivi asettui hänen vasemmalle puolelleen. Tämän mitä suljetuimman seurueen muodostaneet puolisataa henkilöä kävivät kuninkaan viittauksesta istumaan.

– No, eikö aleta? – kysyi Ludvig XV.

– Sire, – sanoi kruununprinsessa, – paimenet ja paimentytöt eivät vielä ole pukeutuneet; me odotamme heitä.

– Voisihan esiintyä kävelypuvussa, – huomautti kuningas.

– Ei, sire, – vastasi kruununprinsessa itse näyttämöltä, – sillä me tahdomme koetella pukuja ja kuoseja valossa, jotta näemme niiden vaikutuksen.

– Aivan oikein, madame, – myönsi kuningas; – jaloitelkaamme sitten hiukan.

Ja Ludvig XV nousi kiertääkseen käytävässä ja näyttämöllä. Hän oli muuten varsin levoton, kun ei nähnyt rouva Dubarryn saapuvan.

Kuninkaan lähdettyä aitiostaan Rousseau katseli surumielisesti ja ahdistus sydämessä tätä tyhjää salia ja mielti omaa yksinäisyyttään.

Tämä oli omituinen vastakohta sille vastaanotolle, jota hän oli peljännyt. Hän oli kuvitellut, että ihmisryhmät avautuisivat hänen edessään, että hovilaisten uteliaisuus olisi vielä tungettelevampaa

ja merkittävämpää kuin pariisilaisten; hän oli peljännyt kyselyjä ja esittelyjä, ja nyt ei kukaan kiinnittänytäkään häneen mitään huomiota.

Hän ajatteli että pitkä partansa ei vielä ollut kyllin pitkä, että rääsytäkään eivät olisi täällä sen enempää silmään pistäneet kuin hänen vanha pukunsa. Hän lohdutteli itseään sillä, että ei ollut narrimaisesti hienoutta tavoitellut.

Mutta kaiken tämän pohjalla tunsikin hän sydämessään melkoista nöyryytystä siitä, että häntä kohdeltiin korkeintaan orkesterin johtajana.

Äkkiä eräs upseeri lähestyi häntä ja kysyi häneltä, eikö hän ollut hra Rousseau.

– Kyllä, monsieur, – vastasi hän.

– Madame la dauphine haluaa puhella kanssanne, monsieur, – virkkoi upseeri.

Rousseau nousi hyvin liikutettuna.

Kruununprinsessa odotti häntä. Hänellä oli kädessään Coletten pikku aaria:

"Ma kaiken onnen hukkasin".

Heti Rousseau nähtyään hän riensi tämän luo. Filosofin tervehti hyvin nöyrästi, itseksensä sanoen kumartavansa naiselle eikä prinsessalle.

Marie-Antoinette puolestaan oli yhtä ystävällinen jörölle ajattelijalle kuin hän olisi ollut Euroopan hienostuneimmalle aatelismiehelle.

Hän kysyi tältä neuvoa, millä poljennolla kolmas säe oli laulettava:

"Colin jo hylkää mun..."

Rousseau ryhtyi selittelemään lausuntoa ja sävellyksoppia, mutta hänen epäilemättä hyvinkin viisaan teoriansa keskeytti kuninkaan ja muutamiin hovimiesten meluisa saapuminen.

Ludvig XV astui lämpiöön, missä kruununprinsessa täten nautti filosofin opetusta.

Kuninkaan ensimmäinen vaikutelma, ensimmäinen ajatus hänen nähdessään tämän muokkaamattoman olennon, oli aivan sama, minkä hra de Coigny oli katseellaan ilmaissut. Mutta hra de Coigny tunsikin Rousseaua, jotavastoin Ludvig XV ei häntä tuntenut.

Hän katseli varsin kauan vapaata ihmistämme, samalla kun Rousseau otti vastaan dauphinen kohteliaisuudet ja kiitokset.

Tämä kuninkaallinen valtaa uhkuva katse, tämä katse, joka ei ollut tottunut painumaan alas kenenkään edessä, teki sanomattoman vaikutuksen filosofiin, jonka vilkas silmä kävi epävarmaksi ja araksi.

Kruununprinsessa odotti, kunnes kuningas oli päättänyt tarkastelunsa, ja sitten hän lähestyi Rousseaut virkkoi:

– Suvaitseeko teidän majesteettinne, että esittelen teille kappaleemme tekijän?

– Tekijän – sanoi kuningas etsien muististaan.

Tämän keskustelun aikana Rousseau oli kuin tulisilla hiilillä. Kuninkaan silmä oli vuoronsa jälkeen tarkastanut ja kuin linssin kokoama auringonsäde polttanut tuota pitkää partaa, tuota epäilyttävää poimukaulusta, pölyistä pukua ja huonosti järjestettyä tekotukkaa, jotka kuuluivat valtakunnan suurimmalle kirjailijalle.

Marie-Antoinetten kävi viimemainittua sääliksi.

– Hra Jean-Jacques Rousseau, sire, – virkkoi hän, – sen ihanan oopperan tekijä, jonka aiomme teidän Majesteettillenne tulkita huonosti.

Nyt kohotti kuningas päätänsä.

– Ah, – sanoi hän kylmästi, – hra Rousseau, minä tervehdän teitä.

Ja hän jatkoi miehen katselemista tavalla, joka tälle todensi kaikki hänen pukunsa puutteellisuudet.

Rousseau mietti mielessään, miten olisi tervehdittävä Ranskan kuningasta liehakoivia hovimiehiä matkimatta, mutta kuitenkin olematta epäkohtelias, koska hän tunnusti olevansa tämän ruhtinaan talossa.

Mutta hänen vielä näitä tuumaillessaan kuningas puhui hänelle ruhtinaille ominaisella ylen kepeällä tavalla, kun nämä ovat sanoneet kaiken, sanottuaan puhuteltavilleen jotakin mieluista tai epämieluista.

Rousseau jäi sanattomaksi, kivettyneeksi. Kaikki lauseet, mitkä hän oli tyrannin varalle valmistanut, olivat häneltä unohtuneet.

– Hra Rousseau, – sanoi hänelle kuningas yhä katsellen hänen nuttuansa ja tekotukkaansa, – te olette säveltänyt ihanaa musiikkia, jonka parissa saan viettää hyvin suloisia hetkiä.

Ja kuningas loihe laulamaan kaikkia sävelasteikon ja soinnun vaatimuksia loukkaavalla äänellä: "Jos oisin kuunnellut mä ääntä keikarein, jo oisi valjennut uus' aamu lemmellein."

– Se on ihanaa! – huudahti kuningas lopetettuaan. Rousseau kumarsi.

– En tiedä, laulanko minä oikein, – virkkoi dauphine.

Rousseau kääntyi prinsessaan antaakseen hänelle tässä opastusta.

Mutta kuningas oli jälleen innostunut laulamaan, tällä kertaa Colinin romanssia:

"Mun pikku majassain ain' uudet huolet on. ja syksyn, talven vain ma tunnen, lohduton."

Hänen Majesteettinsa lauloi hirveästi musiikkimiehen korvissa. Puolittain imarreltuna hallitsijan muistista, puolittain loukkaantuneena inhoittavasta esityksestä Rousseau muoto muistutti sipulia jyrsvästä apinasta, joka toiselta puolen itkee, toiselta nauraa.

Dauphine pysytteli vakavana sillä järkkymättömällä kylmäverisyydellä, jota vain hovissa tavataan.

Kuningas jatkoi hämmentymättä:

"Oi, paimentyttösein, jos kanssa jakaa saan tään majan, mielehein ei suru saavukaan."

Rousseau tunsi punan nousevan kasvoillensa.

– Sanokaahan minulle, hra Rousseau, – virkkoi kuningas, – onko totta, että toisinaan pukeudutte armenialaiseksi?

Rousseau punastui vielä enemmän, ja hänen kielensä takeltui kitalakeen, niin että hän ei kuningaskunnan hinnasta olisi voinut tällä hetkellä saada sanaa suustansa.

Vastausta odottamatta kuningas innostui yhä laulamaan:

"Ei lemmellä ain' ole selvillä vain, min myöntäisi, min kieltäisi."

– Asutte luullakseni Plâtrière-kadun varrella? – kysyi kuningas.

Rousseau nyökkäsi myöntävästi, mutta tämä olikin hänen voimiensa *ultima thule*... Koskaan hän ei ollut niitä niin ponnistanut.

Kuningas hyräili:

"Hän lapsi on,
hän lapsi on..."

– Sanotaan, että te olette kovin huonoissa väleissä Voltairen kanssa, hra Rousseau?

Tästä iskusta Rousseau menetti viimeisenkin tajuntansa. Hän joutui aivan ymmälleen. Kuningas ei näkynyt häntä paljoa säälivän, vaan jatkaen hurjaa musiikkikiikhoaan poistui laulaen:

"Nyt käykää alle jalavain,
jo tanssi alkaa, tyttöset!"

orkesterin säestäessä tavalla, joka olisi tuhonnut Apollon, kuten viimemainittu tuhosi Marsyaan.

Rousseau jäi yksin keskelle lämpiötä. Marie-Antoinette oli lähtenyt pukuansa viimeistelemään.

Hoiiperrellen ja hapuillen Rousseau pääsi käytävään; mutta juuri sen keskellä hän kohtasi timanteista, kukista ja pitseistä välkkyvän parin, joka täytti käytävän, vaikka nuori mies hyvin hellästi puristi nuoren naisen kättä.

Värisevine røyhelöineen, suunnattoman suuressa päähineessään, viuhka kädessä ja hajuvesiltä tuoksuvana viimemainittu säteili kuin tähti. Hän oli hipaissut Rousseauta.

Nuori mies, joka oli solakka, siro ja viehättävä ja kantoi englantilaisen kaulusröyhyksensä yli vedettyä Pyhän Hengen ritarikunnan sinistä nauhaa, puhkesi herrttaisen vilpittömään nauruun. Sen hän kuitenkin heti hillitsi salaperäiseksi kuiskeeksi, joka vuorostaan sai naisen nauramaan, osoittaen heidän mitä parhaiten ymmärtävän toisensa.

Rousseau tunsi tämän komean naisen, tämän hurmaavan olennon kreivitär Dubarryksi; ja heti hänet nähtyään hän, tapansa mukaan kiintyen vain yhteen katseltavaan, ei enää nähnyt hänen toveriaan.

Nuori sininauhainen mies oli Artois'n kreivi, joka ilakoitsi mitä hilpeimmin sydämin isoisänsä rakastajattaren kanssa.

Huomatessaan Rousseau synkät kasvot rouva Dubarry parahti:

– Oh, ihme!

– Mikä niin! – virkkoi Artois'n kreivi, vilkaisten vuorostaan filosofiin ja ojentaen jo kätensä raivatakseen hiljaa tietä seuralaiselleen.

– Hra Rousseau! – huudahti rouva Dubarry.

– Geneven Rousseau? – kysyi Artois'n kreivi lomalla olevan koulupojan äänellä.

– Niin, monseigneur, – vastasi kreivitär.

– Ah, hyvää päivää, hra Rousseau, – virkkoi veitikka nähdessään Rousseau epätoivoisesti rynnistävän kiilautukseen ohitse, – hyvää päivää... Saamme kuulla teidän musiikkianne.

– Monseigneur... – sammalsi Rousseau huomatessaan sinisen nauhan.

– Oi, hyvin herrttaista musiikkia, – säesti kreivitär, – musiikkia, joka on sopusoinnussa tekijänsä hengen ja sydämen kanssa!

Rousseau kohotti päänsä ja poltti silmänsä kreivittären katseen tulesa.

– Madame... – sanoi hän nyreästi.

– Minä esitän Colinin osaa, madame, – huudahti Artois'n kreivi, – ja pyydän teitä, rouva kreivitär, esittämään Colettea.

– Sen tekisin perin mielelläni, monseigneur; mutta minä, joka en ole taiteilija, en mitenkään uskaltaisi häväistä mestarin sävellystä.

Rousseau olisi antanut elämänsä rohjetakseen vielä katsahtaa, mutta ääni, sävy, imartelu, kauneus olivat kukin jo heittäneet koukun hänen sydämeensä.

Hän tahtoi paeta.

– Hra Rousseau, – sanoi prinssi, sulkien häneltä tien, – tahdon, että te opettaisitte minulle Colinin osan.

– En suinkaan uskaltaisi pyytää monsieuria opastamaan minua Coletten osassa, – lausui kreivitär muka arkailien, ja täten hän kokonaan hämmennytti filosofin.

Tämän silmiin tuli kuitenkin kysyvä ilme.

– Monsieur vihaa minua, – virkkoi kreivitär prinssille tenhoavalla äänellään.

– Mitä vielä, – huudahti Artois'n kreivi. – Vihaa teitä! Kuka voisi teitä vihata, madame?

– Näettehän sen, – vastasi tämä.

– Hra Rousseau on liiaksi kunnon mies ja on sepittänyt liian paljon kaunista, pakoillakseen niin hurmaavaa naista, – sanoi Artois'n kreivi.

Rousseau päästi raskaan huokauksen ikäänkuin olisi ollut heittää henkensä ja pujahti kapeasta aukosta, jonka nuori prinssi varomattomasti jätti itsensä ja seinän väliin.

Mutta Rousseauilla ei ollut onnea tänä iltana; tuskin hän oli astunut neljää askelta, kun hän kohtasi uuden ryhmän.

Tällä kertaa muodosti ryhmän kaksi miestä, toinen vanha, toinen nuori; jälkimäisellä oli sininen nauha, vanhempi oli noin viidenkuudetta ikäinen, punaiseen puettu ja kasvoiltaan vakavan kalpea.

Nämä kaksi miestä kuuluivat hilpeän Artois'n kreivin huudahtelevan ja nauravan kaikin voimin:
– Ah, hra Rousseau, hra Rousseau, minä joudun sanomaan, että rouva kreivitär on säilyttänyt teidät pakoon, ja sitä ei tosiaan kukaan tahdo uskoa.

– Rousseau? – kuiskailivat molemmat miehet.

– Pysäytähän hänet, veliseni, – kehoitti prinssi, yhä nauraen; – pysäyttäkää hänet, hra de Vauguyon.

Rousseau käsitti nyt, millaiselle karille hänen onneton tähtensä oli hänen purtensa toimittanut. Provencen kreivi ja Ranskan prinssien opettaja! Provencen kreivi sulki siis hänkin Rousseaulta tien.

– Hyvää päivää, monsieur, – virkkoi hän tälle lyhyeen ja kuivakiskoiseen tapaansa.

Hätäntynyt Rousseau kumarsi sopertaen:

– En tästä pääse!

– Ah, olen hyvin mielissäni teidät tavatessani, monsieur, – sanoi prinssi koulumestarin äänellä, joka etsii ja löytää vikaa oppilaasta.

"Yhä noita järjettömiä kohteliaisuuksia", ajatteli Rousseau. "Kyllä ne suuret herrat ovat äiteliä!"

– Minä olen lukenut Tacitus-käännöksenne, monsieur.

"Ah, se on totta", sanoi Rousseau itsekseen; "hän on oppinut mies, oikein pedantti".

– Tiedättekö, että Tacituksen kääntäminen on sangen vaikeata?

– Olenhan, monseigneur, siitä maininnut pienessä esipuheessani.

– Niin, sen kyllä tiedän, sen kyllä tiedän; te sanotte siinä, että osaatte vaan keskinkertaisesti latinaa.

– Monseigneur, se on aivan totta.

– Miksi sitte käännätte Tacitusta, hra Rousseau?

– Se oli tyyliharjoitusta, monseigneur.

– Oh, hra Rousseau, olitte väärässä kääntäessänne *imperatoria brevitate* sanoilla "vakava ja täsmällinen puhe".

Rousseau etsi levottomana muististaan.

– Niin, – sanoi nuori prinssi varmasti ja arkailematta kuin iäkäs tiedemies, joka on keksinyt virheen Salmasiuksen teoksissa, – sillä tavalla te olette kääntänyt. Lause esiintyy kohdassa, missä Tacitus kertoo Pison sotamiehilleen pitämästä puheesta...

– No, monseigneur?

– Niin, hra Rousseau, *imperatoria brevitate* merkitsee: päällikön tai käskemään tottuneen miehen täsmällisyydellä. *Käskijän täsmällisyydellä*... siinä oikea tulkinta, eikö niin, hra de Vauguyon?

– Niin, monseigneur, – myönsi opettaja. Rousseau ei vastannut mitään. Sitten lisäsi prinssi:

– Tämä oli sattuva esimerkki väärinkäsityksestä, hra Rousseau... Ja löydänpä vielä toisenkin.

Rousseau kalpeni.

– Niin, hra Rousseau, se on Cecinaa koskevassa kappaleessa, joka alkaa näin: *At in superiore Germania*. Tiedätte, että siinä kuvaillaan Cecinaa, ja Tacitus kirjoittaa: *cito sermone*.

– Muistan täydellisesti, monseigneur.

– Olette kääntänyt sen sanalla "kaunopuheinen"...

– Niin juuri, monseigneur, ja luulin...

– *Cito sermone* merkitsee nopeasti puhuvaa, siis sellaista henkilöä, joka puhuu sujuvasti.

– Minä sanoin *kaunopuheinen*?

– Siinä olisi silloin pitänyt olla *decoro* tai *ornato* tai *eleganti sermone*. *Citus* on kuvallinen laatusana, hra Rousseau. Niinikään Tacitus kuvaillessaan Othon käytöksessä tapahtunutta muutosta sanoo: *Delata voluptatate, dissimulata luxuria, cunctaque ad imperii decorem composita*.

– Minä käänsin sen: Siirtäen toisiin aikoihin ylellisyyden ja nautinnon hän petti koko maailmaa, ryhtyen uudestaan luomaan valtakunnan loistoa.

– Väärin, hra Rousseau, väärin; ensiksikin olette tehnyt yhden ainoan lauseen kolmesta pienestä lauselmasta; ja se on pakoittanut teidät kääntämään huonosti sanat *dissimulata luxuria*... Sitten olette hairahtanut tämän lauseen viimeisessä jäsenessä. Tacitus ei ole tahtonut sanoa, että keisari Otho ryhtyi uudestaan luomaan valtakunnan loistoa; hän tarkoittaa sanoillaan, että Otho, joka ei enää tyydytellyt intohimojansa, vaan peitteli ylellisiä tapojaan, sovitti kaiken, käytti kaiken, käänsi kaiken... kaiken, käsitättekö, hra Rousseau, jopa intohimonsa ja paheensakin valtakuntansa loiston kohottamiseksi. Se on ajatus, lauseen monijakoinen ajatus, jotavastoin te esitätte sen rajoitettuna; eikö niin, hra de la Vauguyon?

– Niin, monseigneur.

Rousseau hikoili ja puhkui tässä säälimättömässä puserruksessa.

Prinssi salli hänen hetkisen hengähtää.

– Te olette perin etevä filosofiassa, – sanoi hän sitten. Rousseau kumarsi.

– Mutta *Émilienne* on vaarallinen kirja.

– Vaarallinenko, monseigneur?

– Niin, niiden monien harha-ajatusten tähden, joita se antaa pikkuporvareille.

– Monseigneur, kun mies on tullut isäksi, joutuu hän noihin oloihin, olkoon hän sitten kuningaskunnan suurin tai viimeisin... Isän asema... on...

– Sanokaahan, hra Rousseau, – kysyi häijy prinssi äkkiä, – eikö teidän *Tunnustuksenne* ole varsin hupaisa kirja?.. Niin, kuulkaahan, montako lasta teillä on ollut?

Rousseau kalpeni, horjui ja jätti nuoren pyövelinsä suuttumuksen ja ällistyksen ilme silmissään, ja se teki Provencen kreivin ilkeämielisen hovin kaksinkertaiseksi.

Hän olikin nauttinut kyllikseen, sillä vastausta odottamatta prinssi poistui opettajansa käsivarressa ja jatkaen huomautuksiaan sen miehen teoksista, jonka hän niin hirmuisesti oli masentanut.

Yksikseen jääneenä Rousseau hiukan toipui hämmennyksestään, kun hän samassa kuuli orkesterin kajahduttavan hänen alkusoittonsa ensimmäiset säveleet. Hän asteli horjuen sinne päin ja istuimelleen saavuttuaan hän sanoi:

"Hupsu, tyhmä, pelkuri, mikä olenkin! Juuri nyt keksin vastauksen, joka minun olisi pitänyt antaa tuolle pienelle julmalle viisastelijalle. 'Monseigneur', olisin hänelle sanonut, 'on säädyttömyyttä, että nuori mies kiusaa vanhus-poloista'."

Hän oli ajatuksissaan ehtinyt tähän ja oli hyvin tyytyväinen lauseeseensa, kun kruununprinsessa ja hra de Coigny alottivat duettonsa. Filosofin äskeiset mietteet hälvenivät musiikkimiehen kärsimykseen; sydämen jälkeen sai korva rangaistuksensa.

10. Harjoitus

Heti kun harjoitus oli alkanut ja itse näyttelemineen vaati tarkkaavaisuutta osakseen, Rousseau lakkasi olemasta huomion esineenä.

Nyt hän vuorostaan katseli ympärilleen. Hän kuuli maalaispukuisten suurten herrojen laulavan väärin ja näki naisten veikestelevän paimentyttöinä hovipuvuissa.

Marie-Antoinette lauloi puhtaasti, mutta hän oli huono näyttelijätär; sitäpaitsi oli hänellä niin heikko ääni, että se tuskin kuului. Ollakseen ketään peloittamatta kuningas oli mennyt hämäämään aitioon, jossa hän jutteli naisten kanssa.

Kruununprinssi kuiskasi oopperan sanoja, ja esitys meni majesteettillisen huonosti.

Rousseau päätti lakata kuuntelemasta, mutta hänen oli vaikea olla kuulematta. Hänellä oli kuitenkin yksi lohdutus: hän oli huomannut ylhäisten sivuhenkilöiden joukossa suloisen olennon, ja se tyttö, jolle taivas oli suonut nuo ihanat kasvot, lauloi kauneimmalla äänellä koko joukosta.

Rousseau siis keskitti huomionsa häneen ja vaipui tämän hurmaavan olennon katselemiseen nuottitelineensä yli, ja hän avasi molemmat korvansa kootakseen hänen äänensä kaiken sulosoinnun.

Nähdessään tekijän tarkkaavaisena kuuntelevan kruununprinsessa tämän hymystä ja raukeista silmistä helposti vakuuttautui, että toki parhaiden palasten esittäminen kävi Rousseau mielestä tyydyttävästi, ja nainen kun oli, hän kiitosta saadakseen kumartui nuottitelinettä kohti, lausuen:

– Meneekö huonosti, hra Rousseau?

Unelmoiva, suu avoinna istuva Rousseau ei vastannut mitään.

– Kas, me olemme erehtyneet, – virkkoi Marie-Antoinette, – eikä Rousseau uskalla sitä sanoa. Pyydän sitä teiltä, hra Rousseau.

Rousseau silmät eivät irtautuneet kauniista työstä, joka itse puolestaan ei huomannut, millaisen tarkkaavaisuuden esineenä hän oli.

– Ah, – virkkoi Marie-Antoinette, seuraten filosofimme katseen suuntaa, – neiti de Taverney siellä on tehnyt virheen!..

Andrée punehtui, hän näki kaikkien silmään tähtäytyvän itseensä.

– Ei, ei! – huudahti Rousseau. – Ei, neiti laulaa kuin enkeli.

Rouva Dubarry singahdutti filosofiin silmäyksen, joka oli terävämpi kuin heittokeihäs.

Parooni de Taverney sensijaan tunsu sydämensä sulavan ilosta ja palkitsi Rousseaut herttaisimmalla hymyllään.

– Laulaako tuo tyttö teistä hyvin? – kysyi rouva Dubarry kuninkaalta, johon Rousseau sanat olivat tehneet silmännähtävän vaikutuksen.

– En osaa sanoa... – virkkoi Ludvig XV; – näyttämöllä esitettyä laulua arvostellakseen tarvitsisi olla musiikintuntija.

Sillävälin Rousseau liikahteli soittamollaan antaakseen kajahduttaa kuoron:

"Luo armaan paimenettaren
Colin jo palaa. Riemuitkaa!"

Kääntyessään ensi kokeen jälkeen hän huomasi de Jussieun, joka häntä herttaisesti tervehti.

Geneveläiselle ei ollut mikään vähäpätöinen huvi esiintyä hovia opettamassa miehen nähden, joka ylemmyydellään oli häntä hiukan loukannut. Hän vastasi tervehdykseen virallisen kohteliaasti ja alkoi uudestaan tähystellä Andréeta, joka ylistyksestä oli tullut vielä kauniimmaksi.

Harjoitus jatkui, ja rouva Dubarry joutui kamalan pahalle tuulelle; hän oli kahdesti yllättänyt Ludvig XV: n siihen määrin näytäntöön kiintyneenä, että hän ei tarkannut hänen siroja sanojaan.

Mustasukkaisen silmissä näytäntö oli välttämättömästi samaa kuin Andrée. Silti sai kruununprinsessa osakseen paljon ylistystä ja esiintyi hurmaavan iloisena.

Richelieun herttua liehui hänen ympärillään nuoren miehen kepeydellä, ja hänen oli onnistunut muodostaa teatterin perällä ilakoitseva piiri, jonka keskuksena oli kruunun prinsessa ja joka hirveästi tuskastutti Dubarryn puoluetta.

– Neiti de Taverneyllä tuntuu olevan kaunis ääni, – sanoi hän aivan kuuluvasti.

– Ihastuttava, – myönsi dauphine; – ja ellen olisi ollut liian itsekäs, olisin antanut hänen esittää Colettea. Mutta kun olen valinnut tämän osan oikein huvikseni, en luovuta sitä kellekään.

– Oh, neiti de Taverney ei laulaisi sitä paremmin kuin teidän kuninkaallinen korkeutenne, – virkkoi Richelieu, – ja...

– Neiti on harvinaisen musikaalinen, – huomautti Rousseau varmallalla äänellä.

– Erinomaisen, – vahvisti dauphine, – ja tunnustaakseni totuuden, hän minulle opettaakin osani. Sitäpaitsi hän tanssii ihastuttavasti, ja minä tanssin hyvin kehnosti.

Voi arvata, minkä vaikutuksen tämä keskustelu teki kuninkaaseen, rouva Dubarryyn ja kaikkiin noihin uteliaihin ihmisiin, juoruilijoihin, juonittelijoihin ja kadehtijoihin. Jokainen riemuitsi saadessaan haavoittaa tai vastaanotti iskun häpeissään ja tuskaa tuntien. Kukaan ei ollut välinpitämätön, ellei kenties Andrée itse.

Richelieun kannustama kruununprinsessa antoi lopuksi Andréen laulaa romanssin:

"Ma palvelijan kadotin.
Colin jo hylkää mun."

Nähtiin kuninkaan keinuttavan päätänsä laulun tahdissa niin vilkasta mielihyvää osoittavin liikkein, että rouva Dubarryn punainen poskimaali putoili pieninä hileinä niinkuin väri lohkeilee kostuneesta taulusta.

Richelieu, joka oli naistakin häijympi, nautti kostoaan. Hän oli lähestynyt de Taverneytä, isää, ja nämä kaksi vanhusta muodostivat kuvaryhmän, jota olisi voinut nimittää Tekopyhydeksi ja Turmelukseksi toisilleen merkitsevästi silmää iskemässä.

Heidän ilonsa tuli sitä elävämmäksi, kun rouva Dubarryn otsa vähitellen synkistyi. Tämä kohahdutti sen kukkuralleen, noustessaan eräänlaisen vihan vimmassa; ja se oli vastoin kaikkia sääntöjä, koska kuningas vielä istui.

Hovilaiset tunsivat muurahaisten tavoin myrskyn enteet ja kiirehtivät etsimään suojaa vahvimmilta. Niinpä nähtiin kruununprinsessan ystävien yhä enemmän kerääntyvän hänen ympärilleen ja rouva Dubarryn puolueeseen kuuluvien entistä enemmän tätä mielistelevän.

Vähitellen oli harjoitukseen kohdistunut mielenkiinto poikennut luonnolliselta uomaltaan toiseen ajatuspiiriin. Ei enää ollut kysymys Colettestä tai Colinista, ja monet katselijoista tuumivat, että pian ehkä rouva Dubarryn olisi laulettava:

Ma palvelijan kadotin,
Colin jo hylkää mun.

– Näetkö, – kuiskasi Richelieu Taverneylle, – näetkö tyttäresi hämmästyttävää menestystä?

Ja hän veti hänet käytävään, työntäen auki erään lasioven ja pudottaen uteliaan, joka riippui ruudussa katsellakseen saliin.

– Hiton lurjus! – mutisi hra de Richelieu ravistaen hihaansa, jonka oven takaisinponnahdus oli rypistänyt, ja nähdessään vielä, että utelias oli puettu linnan työmiesten tapaan.

Niistä oli tosiaan eräs täten kukkivasu käsivarrellaan onnistunut kiipeämään lasiruudun taakse ja kurkistamaan saliin, nähden sieltä koko esityksen. Hänet työnnettiin käytävään, mihin hän oli vähällä kaatua selälleen; mutta joskaan hän ei kaatunut, hänen vasunsa meni kumoon.

– Kah, tunnen sen vintiön, – sanoi Taverney vihaisin katsein.

– Kuka hän on? – kysyi herttua.

– Mitä täällä teet, kutale? – kysyi Taverney.

Gilbert, sillä hän se oli, kuten lukija jo on arvannut, vastasi ylpeästi:

– Kuten näette, minä katselen.

– Sensijaan että olisit työssäsi, – virkkoi Richelieu.

– Työni on jo tehty, – vastasi Gilbert nöyrästi herttualle, viitsimättä edes vilkaista Taverneyhin.

– Tuon tyhjäntoimittajan siis tapaan kaikkialta! – tiuskaisi Taverney.

– No, no, monsieur, – keskeytti säveä ääni, – Pikku Gilbertini on hyvä työmies ja perin uuttera botanisti.

Taverney kääntyi ja näki hra de Jussieun silittelemässä Gilbertin poskia. Hän punastui suuttumuksesta ja poistui.

– Palvelijoita täällä! – jupisi hän mennessään.

– Hiljaa! – varoitti Richelieu. – Nicole on samoin täällä... Katso... oven nurkassa tuolla ylhäällä... Se tytön veitikka, hän on pelkkänä silmänä!

Tosiaankin kuroitti Nicole siroa päätänsä parinkymmenen muun Trianonin palvelijan takaa, ja hänen ihmettelystä ja ihailusta laajenneet silmänsä varmaankin näkivät kaiken kaksin kerroin.

Gilbert huomasi hänet ja kääntyi toisaanne.

– Tule, tule, – sanoi herttua Taverneylle, – luulen kuninkaan haluavan sinua puhutella... Hän etsii.

Ystävykset lähtivät kuninkaan aitioon päin.

Rouva Dubarry haasteli seisaallaan hra d'Aiguillonin kanssa, joka myöskin seisoi. Tämä seurasi tarkkaan setänsä jokaista liikettä.

Yksikseen jääneenä Rousseau ihaili Andréeta; hän oli, jos meidän sallitaan niin sanoa, tyttöön rakastumassa. Ylhäiset näyttelijät menivät pukeutumaan aitioihinsa, joihin Gilbert oli asettanut uusia, tuoreita kukkia.

Kun Taverney hra de Richeliun mentyä kuningasta tapaamaan oli jäänyt yksikseen eteiseen, hän tunsu sydämensä odotellessa vuoroin jähmettyvän, vuoroin palavan.

Vihdoin herttua tuli takaisin, asettaen sormen huulilleen.

Taverney kalpeni ilosta ja astui ystävänsä vastaan, joka vei hänet kuninkaalliseen aitioon. Täällä kuulivat he, mitä vain harvoilla oli tilaisuus kuulla.

He kuulivat rouva Dubarryn sanovan kuninkaalle:

– Odotanko teidän majesteettianne tänään illalliselle? Ja kuningas vastasi siihen:

– Tunnen itseni väsyneeksi, kreivitär; suokaa minulle anteeksi.

Samassa saapui kruununprinssi ja astuen melkein kreivittären jalalle, näkymättä tätä huomaavan, virkkoi:

– Sire, kunnioittaako teidän majesteettinne meitä syömällä illallista Trianonissa?

– En syö täällä, poikani; sanoin juuri äsken madamelle, että tunnen väsymystä; teidän pursuava nuoruutenne huimaisi minua... Aterioitsen yksinäni.

Dauphin kumarsi ja lähti Rouva Dubarry lyykisti vyötäisiään myöten ja poistui suuttumuksesta väristen.

Silloin antoi kuningas merkin Richelieuille.

– Herttua, – sanoi hän – minun on puhuttava teille eräästä teitä koskevasta asiasta.

– Sire...

– En ole ollut tyytyväinen... Tahdon, että annatte minulle selityksiä... Kuulkaahan... Minä aterioitsen yksinäni, te olette minulle seurana.

Ja kuningas katsahti Taverneyhin.

– Kaiketi tunnette tuon herrasmiehen, herttua?

– Hra de Taverneyn? Kyllä, sire.

– Ah, sen ihastuttavan laulajattaren isä?

– Niin, sire.

– Kuunnelkaa mitä sanon, herttua.

Kuningas kumartui kuiskailemaan Richelieun korvaan. Taverney iski kyntensä ihoonsa, jotta ei ilmaisisi liikutustansa. Hetkistä myöhemmin Richelieu kulki Taverneyn ohi ja sanoi hänelle:

– Seuraa minua huomaamattomasti.

– Mihin sitten? – kysyi Taverney samaan tapaan.

– Tulehan vain.

Herttua läksi. Taverney seurasi häntä kahdenkymmenen askeleen välimatkalla kuninkaan huoneisiin asti. Herttua astui sisälle; Taverney jäi etuhuoneeseen.

11. Lipas

Hra de Taverneyn ei tarvinnut kauan odottaa. Pyydettyään hänen majesteettinsa kamaripalvelijalta, mitä kuningas oli jättänyt toilettipöydälleen, Richelieu palasi pian ulos kantaen esinettä, jota parooni ei heti voinut sitä peittävän silkkisuojuksen alta eroittaa. Mutta marski karkoitti pian ystävänsä levottomuuden, Hän vei hänet parvekkeelle päin.

– Parooni, – sanoi hän, heti kun näki olevansa hänen kanssaan kahden kesken. – Mielestäni olet toisinaan epäillyt ystävyttäni?

– En sovintomme jälkeen, – vastasi Taverney.

– Sitten olet epäillyt onneasi ja lastesi menestystä?

– Oh, sitä kyllä.

– Kah, sinä olit väärässä. Omasi ja lastesi onni on luotu niin nopeasti, että sen pitäisi sinua huimata.

– Pyh, – virkkoi Taverney, joka aavisti osan totuutta, mutta joka ei olisi jättänyt jumalan haltuun ja siis myöskin varoi paholaista; – miten lasteni onni on niin nopeasti tullut luoduksi?

– Mutta onhan hra Filip kapteenina kuninkaan palkkaamassa komppaniassa.

– Oh, se on totta... ja siitä saan kiittää sinua.

– Eikö mitä! Ja sitten neiti de Taverneystä ehkä tulee markiisitar.

– Mitä kummaa! – huudahti Taverney. – Mitä, tyttärestänikö...?

– Kuuntele, Taverney, kuninkaalla on perin hyvä maku; kauneus, sulo ja hyve miellyttävät hänen majesteettiaan, kun niihin liittyy lahjakkuutta... ja neiti de Taverneyssä yhtyvät nämä avut hyvin huomattavassa määrässä... Kuningas on siis ihastunut neiti de Taverneyhin.

– Herttua, – vastasi tytön isä, ottaen arvokkaan muodon, joka marskista tuntui enemmän kuin naurettavalta, – herttua, miten selität tuon sanasi "ihastunut"?

Richelieu ei pitänyt pöyhkeilystä; hän vastasi kuivasti ystävälleen:

– Parooni, kielenkäyttö ei ole vahvoja puoliani, enkä oikeinkirjoitustakaan paljoa osaa "ihastunut" on minulle aina merkinnyt ylenmääräistä tyytyväisyyttä, siinä se... Jos sinä olet ylenmäärin huolestunut nähdessäsi lastesi kauneuden, lahjakkuuden ja ansiollisuuden tyydyttävän kuningasta, tarvitsee sinun vain sanoa sananen... minä palaan heti hänen majesteettinsa luo.

Ja Richelieu pyörähti kantapäillään aivan nuorekkaan kepeästi.

– Herttua, sinä et käsittänyt minua oikein, – huudahti parooni, pidättäen häntä. – *Vertubleu*, oletpa sinä elävä.

– Miksi sanot minulle, että et ole tyytyväinen?

– Heh, enhän minä sitä sanonut.

– Sinä vaadit minulta selityksiä kuninkaan armollisesta suosioista...

Sellainen saakelin hupsu!

– Vielä kerran, herttua, enhän siitä ole hiiskahtanutkaan. Ihan varmaan minä olen tyytyväinen.

– Ah, sinä... No, kuka sitten on tyytymätön?.. Tyttäresikö?

– Kuka tietää!

– Rakas ystävä, sinä olet kasvattanut tyttäresi yhtä älyttömäksi näissä asioissa kuin itsekin olet.

– Paras ystäväni, tyttäreni on kasvattanut itsensä aivan yksinään; käsität hyvin, että minä en ole itseäni siinä riuduttanut. Minulle oli kylliksi rakasta homehtua Taverneyn loukossa... Hyve on hänessä puhjennut aivan itsestään.

– Ja kerrotaan, että maalaiset ovat taitavia rikkaruohojen kitkennässä! Sanalla sanoen, tyttäresi on turhankaino.

– Sinä erehdyt, hän on kyyhkynen.

Richelieu irvisti.

– No niin, lapsi-paran on etsittävä kelpo aviomies, sillä se vika tekee onnen sattumat hänelle harvinaisiksi.

Taverney katseli levottomasti herttuaa.

– Onneksi hänelle, – jatkoi tämä, – on kuningas niin silmittömästi rakastunut Dubarryn kreivittäreen, että hän ei koskaan kiinnittäisi vakavaa huomiota muihin.

Taverney levottomuus muuttui ahdistukseksi.

– Siis, – jatkoi Richelieu, – tyttäresi ja sinä voitte rauhoittua. Minä menen esittämään hänen majesteetilleen tarpeelliset vastaväitteet, niin ei kuningas sitä laisinkaan tyrkytä.

– Mitä sitten, hyvä Jumala? – huudahti Taverney aivan kalpeana, ravistaen ystäväänsä käsivarresta.

– Pientä lahjaa neiti Andréelle, rakas parooni.

– Pientä lahjaa!.. Mikä se on? – kysyi Taverney täynnä ahneutta ja toivoa.

– Oh, eipä juuri mitään, – virkkoi Richelieu huolettomasti; – tämä... katso.

Ja hän paljasti lippaan silkkikääröstä.

– Jalokivilipas?

– Vähäpätöinen kapine... muutaman tuhannen livren kaulakoriste, jonka hänen majesteettinsa ihastuneena kuulemastaan mielilaulustansa tahtoi tarjota sen laulajalle; sellainen on sopivaa. Mutta koska tyttäresi on niin arka, älkäämme siitä enää puhuko.

– Herttua, mitä ajattelet? Kuningashan loukkaantuisi siitä.

– Epäilemättä se loukkaisi kuningasta; mutta eikö hyveelle aina ole ominaista loukata jotakuta tai jotakin?

– Mutta, herttua, maltahan toki, – sanoi Taverney, – tyttö ei ole niin järjetön.

– Toisin sanoen nyt sinä olet puhumassa, eikä tyttö?

– Oh, mutta tiedähän minä hyvin, mitä hän sanoo ja tekee!

– Kiinalaiset ovat perin onnellisia, – virkkoi Richelieu.

– Minkätähden? – kysyi Taverney hämmästyneenä.

– Sentähden että heillä maassaan on paljon kanavia ja virtoja.

– Herttua, sinä vaihdat puheenaihetta; älä saata minua epätoivoon.

Puhu minulle entiselläsi.

– Minä puhun, parooni, enkä laisinkaan muuta keskustelumme aiheita.

– Miksi sitten haastaa kiinalaisista? Mitä yhteyttä heidän virroillaan on tyttäreni kanssa?

– Hyvin paljon... Sanon sinulle, että kiinalaisilla on onni kenenkään siitä muistuttamatta hukuttaa liian siveelliset tytöt.

– No, no, herttua, – virkkoi Taverney, – täytyy olla myöskin oikeudenmukainen. Otaksukaamme, että sinulla olisi tytär.

– Hitossa, onhan minulla... ja jos tultaisiin kertomaan, että hän on liian hyveellinen... olisi se kovin häijyä!

– Soisit kai sentään mieluummin hänen olevan toisin?

– Oh, minä en enää sekaannu lasteni asioihin, kun he ovat täyttäneet kahdeksan vuotta.

– Kuuntelehan minua sentään. Jos kuningas antaisi tehtäväkseni tarjota kaulanauhan tyttärellesi ja tyttäresi valittaisi sinulle?

– Oh, ystäväiseni, ei mitään vertailuja... Minä olen aina elänyt hovissa, jotavastoin sinä olet elänyt huronin tavoin: se on peräti erilaista. Mikä sinulle on hyvettä, on minulle hupsuutta; mikään ei, näetkös, opi se ohjeeksesi, ole epämiellyttävämpää kuin tulla sanomaan ihmisille: "Mitä tekisitte siinä tai siinä tilaisuudessa?" Ja päälle päätteeksi sinä vertailussasi erehdyt, hyvä ystävä. Ei ole laisinkaan tarkoitus, että menisin tarjoamaan kaulakoristetta tyttärellesi.

– Niinhän minulle sanoit...

– En ole sellaisesta hiiskunutkaan. Ilmoitin, että kuningas oli käskenyt minun ottaa pöydältään lippaan neiti de Taverneytä varten, jonka ääni oli häntä miellyttänyt; mutta en ole, kertaakaan sanonut, että hänen majesteettinsa olisi antanut tehtäväkseni viedä se tuolle nuorelle neidille.

– Silloin en tosiaan enää tiedä, – virkkoi parooni epätoivoissaan, – mitä tästä kaikesta ajatella. En ymmärrä sanaakaan, sinä puhut arvoituksilla. Miksi antaa tämä kaulanauha, ellei se ole annettava? Miksi antaa homma sinulle, ellei asiaksi ole sitä hänelle viedä?

Richelieu päästi äänekkään huudahduksen ikäänkuin olisi nähnyt hämähäkin.

– Ah, – virkkoi hän, – puh, puh, huroni, ruma mörkö!

– Kuka se on?

– No sinä, hyvä ystäväni; sinä veikkoseni... Sinä olet kuin kuusta pudonnut, parooni-poloiseni.

– En enää tiedä...

– Et ymmärrä mitään. Ystäväiseni, kun kuningas antaa lahjan naiselle ja jättää sen asian toimittamisen hra de Richelieun huoleksi, niin lahja on kunniakas ja tehtävä hoidetaan hyvin, muista se... Minä en jätä lippaita, ystäväiseni; se kuuluu hra Lebelille. Tunnetko hra Lebeliä?

– Kenen tehtäväksi sen sitten annat?

– Ystäväni, – virkkoi Richelieu, lyöden Taverneytä olalle ja lisäten tähän liikkeeseen saatanallisen hymyn, – kun olen tekemisissä niin ihailtavan hyveen kanssa kuin neiti Andréen, olen yhtä siveellinen kuin kukaan. Kun lähestyn kyyhkystä, käyttäkseni sinun sanojasi, ei minussa mikään haiskahda korpilta; kun minut on lähetetty neidon luo, puhun hänen isälleen... Minä puhun sinulle, Taverney, ja jätän sinulle lippaan tyttärenne annettavaksi... No, tahdotko?.. Hän ojensi lipasta.

– Vai etkö tahdokaan? Hän veti kätensä takaisin.

– Oh, mutta, mutta, – huudahti parooni, – sanoisit sen sitte heti; sano, että hänen majesteettinsa on antanut tämän lahjan minun jätettäväkseni: silloin se on aivan luvalinen, tulee aivan isälliseksi, puhdistuu...

– Sitten sinun täytyisi epäillä hänen majesteetillaan olevan pahoja aikomuksia, – sanoi Richelieu vakavasti – Mutta sitä et tuki rohkensisi?

– Jumala minua siitä varjeltakoon! Mutta maailma... tuota noin, tyttäreni...

Richelieu kohautti olkapäitensä.

– Otatko sinä vai etkö? – kysyi hän. Taverney kuroitti nopeasti kätensä.

– Sinä siis olet siveellinen? – virkkoi hän vastaten samallaisella hymyllä, jolla Richelieu juuri oli häntä puhutellut.

– Eikö sinun mielestäsi, parooni, – sanoi marski, – ole puhtainta siveellisyyttä asettaa isä... isä, joka sanojesi mukaan kaiken puhdistaa, hallitsijan ihailun ja tyttäresi sulojen välittäjäksi?.. Tuomitkoon meistä geneveläinen hra Rousseau, joka vastikään täällä kierteli; hän sanoisi sinulle, että siveä Josef oli rietas minun rinnallani.

Richelieu lausui nämä muutamia sanat perin hitaasti, ylvään katkonaisesti ja sievistellen; ja se mykisti Taverneyn huomautukset ja auttoi häntä uskomaan, että hänen täytyi olla vakuutettu.

Parooni tarttui siis kuulun ystävänsä käteen ja puristaen sitä lausui:

– Hienotunteisuutesi ansiosta voi tyttäreni ottaa tämän lahjan vastaan.

– Sen menestyksen lähteenä ja alkuna, josta sinulle puhuin ikävään hyveellisyysskeskustelumme joutuessamme.

– Kiitän, rakas herttua, kiitän sinua kaikesta sydämestäni.

– Vielä sananen; salaa huolellisesti Dubarryn ystävilta uutinen tästä suosioista. Rouva Dubarry saattaisi jättää kuninkaan ja poistua.

– Olisiko kuningas siitä meille pahoillaan?

– Enpä tiedä, mutta ei ainakaan kreivitär meille siitä hyvillään olisi. Mitä minuun tulee, joutuisin hukkaan... ole varovainen.

– Älä pelkää; mutta viehän nöyryimmät kiitokseni kuninkaalle.

– Kyllä, ja tyttäresi kiitokset, sitä en laiminlyö... Mutta sinä et vielä tunne suosion laajuutta... Sinä itse saat tilaisuuden kiittää kuningasta, ystäväiseni; hänen majesteettinsa kutsuu sinut tänään illalliselle.

– Minutko?

– Sinut, Taverney; pieni perheateria. Hänen majesteettinsa, sinä ja minä; juttelemme siellä tyttäresi hyveestä. Hyvästi, Taverney, näen rouva Dubarryn hra d'Aiguillonin kanssa; he eivät saa tavata meitä yhdessä.

Tämän sanottuaan hän kepeänä kuin hovipoika hävisi parvekkeen päähän, jättäen Taverneyn lippaineen riemuitsemaan kuin saksalainen lapsi, jonka kätösiin joulupukki sen nukkuessa on pistänyt antimensa.

12. Kuningas Ludvig XV: n pikku illallinen

Marski tapasi hänen majesteettinsa pienessä salissa, johon muutamat hovimiehet olivat häntä seuranneet mieluummin uhraten illallisen kuin sallien hallitsijansa hajamielisen katseen langeta muihin kuin heihin itseensä.

Mutta Ludvig XV: llä näkyi olevan muuta tehtävää kuin katsella näitä herrasmiehiä. Hän sanoi hyvästi kaikille ilmoittaen, että hän ei söisi illallista, tai jos sen tekisikin, aterioitsisi yksinään. Silloin kaikki hänen lähtöluvan saaneet vieraansa, peljäten pahoittavansa kruununprinssiä, elleivät saapuisi hänen harjoitusten jälkeen toimeenpanemaansa juhlaan, lensivät pois kuin parvi loiskyhkysyä suunnaten matkansa sen luo, jonka seura heille oli sallittu, valmiina vakuuttamaan, että he hänen tähtensä jättivät hänen majesteettinsa salongin.

Ludvig XV, jonka luota he niin kiireisesti läksivät, ei heitä edes ajatellut. Tämän liehakoitsijajoukon pikkumaisuus olisi häntä toisessa tilaisuudessa hymyillyttänyt; mutta tällä kertaa he eivät herättäneet mitään tunteita valtiaassa, joka muutoin oli niin leikkisä, että hän ei säästännyt mitään heikkoutta parhaimman ystävänsäkään sielussa tai ruumiissa, mikäli voimme otaksua Ludvig XV: llä koskaan ystävää olleen.

Ei, tällä hetkellä Ludvig XV kiinnitti kaiken huomionsa Trianonin talousrakennusten portilla seisoviin vaunuihin, joiden ajaja näkyi ruoska ojolla odottavan niiden omistajaa ottamaan paikkansa kullatussa kuomissa.

Nämä tuohuksilla valaistut vaunut olivat rouva Dubarryn. Ajajan vieressä istuva Zamore keikutteli koipiaan edestakaisin aivan kuin olisi nuorakiikussa keinunut.

Vihdoin rouva Dubarry, joka epäilemättä oli viivytellyt käytävissä toivoen siellä saavansa jonkun ilmoituksen kuninkaalta, näyttäytyi hra d'Aiguillonin käsivarressa. Hänen nopeasta käynnistään huomasi hyvin hänen suuttumuksensa tai ainakin pettymyksensä. Hän tekeytyi liian päättäväiseksi, siten ilmaisten joutuneensa suunniltaan.

Kovin synkkänä ja hattu käsivarren hajamielisestä puristuksesta litistyneenä Jean tuli sisarensa perässä. Hän ei ollut nähnyt kappaleen esitystä, sillä dauphin oli unohtanut kutsua häntä; mutta hän oli saapunut hiukan lakeijamaisesti odotushuoneeseen, ja syvissä mietteissä kuin Hippolytos hän antoi röyhelönsä hulmuta hopealla kirjailluilla punakukkaisilla liiveillään, edes katsahtamatta risaisiin kalvosimiinsa, jotka näkyivät olevan sopusoinnussa hänen surullisten ajatustensa kanssa.

Jean oli nähnyt kälynsä kalpeana ja säikähtyneenä ja siitä päättänyt, että vaara oli suuri. Hän ei ollut yhtä rohkea valtioviisaudessa kuin käsikähmässä, aaveita hän ei uskaltanut uhitella.

Verhon taakse kätkeytyneenä kuningas näki ikkunastaan tämän synkän kulkueen katoavan peräkkäin kuin pahvisotamiehet kreivittären vaunuihin; sitten niiden ovi sulkeutui, lakeija nousi vaunujen perään, ajaja ravisti ohjaksia, ja hevoset karahtivat täyteen laukkaan.

"Ohoo", tuumasi kuningas, "yrittämättä minua tavata, minua puhutella?"

Kreivitär on raivoissaan!"

Ja sitten hän toisti aivan ääneensä:

– Niin, kreivitär on raivoissaan!

Richelieu, joka juuri oli hiipinyt huoneeseen kuten odotettiin, eroitti nämä viimeiset sanat.

– Raivoissaan, sire, – virkkoi hän, – ja mistä? Siitäkö että teidän majesteettinne hetkisen huvittelee? Oh, se on häijyä kreivittäressä!

– Herttua, – vastasi Ludvig XV, – minä en huvittele: olen päinvastoin väsynyt ja etsin lepoa. Soitto hermostuttaa minua; jos olisin noudattanut kreivittären tahtoa, olisi täytynyt mennä illallisille Luciennesiin, syödä ja varsinkin juoda. Kreivittären viinit ovat kavaliala; en tiedä mistä rypäleistä ne ovat valmistettuja, mutta ne masentavat miehen. Totisesti, mieluummin lillittelen itseäni täällä!

– Ja teidän majesteettinne on sata kertaa oikeassa, – virkkoi herttua.

– Kyllä kreivitär sitäpaitsi huvinsa löytää! Olenko minä niin herttainen seuranpitäjä? Sanokoon hän, mitä sanoo, en minä sitä usko.

– Ah, tällä kertaa teidän majesteettinne on väärässä, – imarteli marski.

– Ei, herttua, eipä niin; minä lasken päiviäni ja harkitsen.

– Sire, rouva Dubarry käsittää, että hän ei mistään saisi parempaa seuraa, ja se juuri raivostuttaa häntä.

– Totisesti, herttua, en tunne menettelyänne; te suostuttelette aina naiset ikäänkuin olisitte kaksikymmenvuotias. Sillä iällä valitsee mies: mutta minun iälläni, herttua...

– Niin sire?

– Tekee nainen meistä laskelmansa.

Marski alkoi nauraa.

– Kah, sire, – virkkoi hän, – sitä suurempi syy, ja jos teidän majesteettinne luulee, että kreivitär huvittelee, niin lohduttautukaamme.

– En sano, että hän huvittelee, herttua; sanon, että hän lopuksi alkaa etsiä huvituksia.

– Ah, en uskaltaisi teidän majesteettilenne väittää, että sellaista ei olisi koskaan nähty.

Kuningas nousi hyvin kiihtyneenä.

– Kuka tuolla vielä on? – kysyi hän.

– Koko palvelijakuntanne, sire. Kuningas mietti hetkisen.

– Mutta, – sanoi hän, – onko teillä joku?

– On Rafté.

– Hyvä.

– Mitä hänen pitää tehdä, sire?

– Ka, herttua, hänen pitäisi tiedustella, palaako rouva Dubarry todellakin Luciennesiin.

– Kreivitär näkyy lähteneen.

– Niin, julkisuudessa.

– Mutta mihin teidän majesteettinne arvelisi hänen menevän?

– Kuka tietää? Mustasukkaisuus tekee hänet hulluksi, herttua.

– Sire, eiköhän se pikemmin ole teidän majesteettinne...?

– Miten, mitä?

– Jota mustasukkaisuus...

– Herttua!

– Todellakin, se olisi nöyryyttävää meille kaikille, sire.

– Minäkö mustasukkainen! – huudahti Ludvig XV väkinäisesti nauraen.

– Puhutteko ihan tosissanne, herttua?

Richelieu ei sitä todellakaan uskonut. Vieläpä täytyy tunnustaa hänen olleen hyvin lähellä totuutta päinvastoin ajatellessaan kuninkaan haluavan tietää, oliko rouva Dubarry todellakin Luciennesissa, vain ollakseen varma, että tämä ei palaisi Trianoniin.

– Asia on siis sovittu, sire, – virkkoi hän ääneensä, – minä lähetän Raftén ottamaan selvää?

– Tehkää niin, herttua.

– Mitä hommailee teidän majesteettinne nyt ennen illallista?

– En mitään; käymme tuota pikaa aterialle. Oletteko ilmoittanut asianomaiselle henkilölle?

– Olen, hän on teidän majesteettinne odotushuoneessa.

– Mitä hän sanoi?

– Hän kiitteli hartaasti.

– Entä tyttö?

– Hänelle ei ole vielä puhuttu.

– Herttua, rouva Dubarry on mustasukkainen ja saattaisi palatakin.

– Ah, sire, se osoittaisi liian huonoa makua, enkä usko kreivittären tekevän itseään syypääksi sellaiseen tyhmyyteen.

– Herttua, tällaisilla hetkillä kykenee hän kaikkeen, varsinkin kun viha liittyy mustasukkaisuuteen. Hän inhoo teitä; en tiedä, onko sitä teille kerrottu.

Richelieu kumarsi.

– Tiedän, että hän tekee minulle sen kunnian, sire.

– Hän inhoo myöskin hra de Taverneytä.

– Jos teidän majesteettinne suvaitsee laskea, olen varma, että hän erästä kolmatta henkilöä inhoo vielä enemmän kuin minua, enemmän kuin paroonia.

– Ketä sitten?

– Neiti Andréeta.

– Kah, – huudahti kuningas, – se onkin minusta kyllin luonnollista!

– Siis...

– Niin, herttua, mutta silti ei ole vähemmin pidettävä huolta, että rouva Dubarry ei aiheuta mitään häpeäjuttua tänä yönä.

– Päinvastoin, ja se juuri todistaakin tämän toimenpiteen välttämättömyyden.

– Kas, tuolla on hovimestari; hiljaa! Antakaa määräyksenne Raftelle ja saapukaa luokseni ruokasaliin henkilön kanssa, jonka tiedätte.

Ludvig XV nousi ja meni ruokasaliin, samalla kun Richelieu astui ulos vastakkaisesta ovesta.

Viittä minuuttia myöhemmin hän saapui jälleen kuninkaan luo paroonin seuraamana. Kuningas sanoi herttaisesti hyvää iltaa Taverneylle. Parooni oli älykäs mies; hän vastasi siihen eräille henkilöille ominaiseen tapaan, joka vaikuttaa, että kuninkaat ja prinssit, tuntien kuuluvansa heidän maailmaansa, heti käyvät hilpeän huolettomiksi seurassa.

Istuttiin pöytään ja aterioitiin. Ludvig XV oli huono kuningas, mutta herttainen ihminen; milloin hän niin tahtoi, viehätti hänen seuransa viinin ja ruokien suosijoita, rupattelijoita ja hekumoitsijoita. Kuningas oli muuten paljon tutkinut elämää sen hauskoilta puolilta, hän söi hyvällä ruokahalulla, käski juottamaan vieraitaan ja siirsi keskustelun musiikkiin.

Richelieu otti tilaisuudesta vaarin.

– Sire, – virkkoi hän, – jos musiikki saa miehet soputuulelle, kuten balettimestarimme väittää ja kuten teidän majesteettinne näkyy ajattelevan, sanotteko samaa naisista?

– Oh, herttua, – vastasi kuningas, – älkäämme puhuko naisista! Hamasta Troijan sodasta meidän päiviimme asti naiset ovat aina vaikuttaneet päinvastoin kuin musiikki. Varsinkin teillä on heidän kanssaan liian suuria laskuja järjestettävänä, halutaksenne aloittaa tämänlaatuista keskustelua. Muiden muassa on yksi, eikä suinkaan vaarattomin joukosta, jonka kanssa olette paljastetuin tikarein.

– Kreivitär, sire! Olenko minä siihen syypää?

– Epäilemättä.

– Ah, enhän nyt toki! Teidän majesteettinne suvainnee minulle selittää...

– Kahdella sanalla ja hyvin mielelläni, – virkkoi kuningas veitikkamaisesti.

– Kuuntelen, sire.

– Kah, hän tarjoo teille jonkun ministerinsalkun, en tiedä minkä, ja te kieltäydytte, koska hän sanojenne mukaan ei ole kansan suosiossa?

– Minäkö? – virkahti Richelieu varsin nolostuneena keskustelun saamasta suunnasta.

– *Dame*, niinhän huhutaan, – sanoi kuningas sillä teeskennellyllä hyväluontoisuudella, joka oli hänelle aivan ominaista. – En enää muista, keltä sen sain tietää... Sanomalehdestä kai.

– Niin, sire, sanoi Richelieu käyttäen hyväkseen vapautta, jonka heidän korkean isäntänsä tavallisuudesta poikkeava hilpeys vieraille soi, – minun täytyy myöntää, että huhu ja sanomalehdetkin tällä kertaa ovat kertoneet tavallista pienemmän järjettömyyden.

– Mitä, – huudahti Ludvig XV, – oletteko tosiaan kieltäytynyt ministerinpaikasta, rakas herttuani?

Kuten helposti voi käsittää, joutui Richelieu arkaluontoiseen asemaan. Kuningas tiesi paremmin kuin kukaan, että hän ei suinkaan ollut mistään kieltäytynyt. Mutta Taverneylle oli

yhä uskoteltava, mitä Richelieu oli hänelle sanonut. Herttuan oli siis vastattava kyllin taitavasti välttääkseen kuninkaan pilanteon, silti joutumatta kiinni valheesta, josta hän jo luki moitetta paroonin huulilla ja hymyssä.

– Sire, – virkkoi Richelieu, – pyydän, älkäämme puuttuko vaikutuksiin, vaan pysykäämme syyssä. Olenko vai enkö ole hyljännyt salkkua, on valtiosalaisuus, jota teidän majesteettinne ei halunne julaistavaksi lasien ääressä; mutta syy, miksi olen salkun hyljännyt, jos se minulle on tarjottu, on tässä tärkeintä.

– Hoho, herttua, ja se syy ei näy olevan valtiosalaisuus! – nauroi kuningas.

– Ei, sire, eikä varsinkaan teidän majesteetillenne, joka (sallittakoon minun sanoa) tällä hetkellä olette minulle ja ystävälleni, parooni de Taverneylle, rakastettavin kestitöijä, mitä maailmassa voi tavata... niin, minulla ei ole mitään salattavaa kuninkaaltani. Minä avaan hänelle siis koko sydämeni, sillä en tahtoisi sanottavan, että Ranskan kuninkaalla ei olisi palvelijaa, joka hänelle sanoo suoran totuuden.

– Antakaahan kuulla, – virkkoi kuningas, samalla kun Taverney melko levottomana, koska hän pelkäsi Richelieun puhuvan liikaa, puri huuliaan ja sovitti huolellisesti kasvonsa kuninkaan ilmeeseen, – antakaahan kuulla totuus, herttua.

– Sire, teidän valtakunnassanne on kaksi mahtia, joita ministerin olisi toteltava: ensimmäinen on teidän tahtonne, toinen on niiden tahto, jotka teidän majesteettinne suvaitsee valita lähimmiksi ystäviksenne. Edellinen mahti on vastustamaton, kukaan ei saa uneksiakaan sen sivuuttamista; jälkimäinen mahti on vieläkin pyhempi, sillä se tuottaa sydämen velvollisuuksia jokaiselle teitä palvelevalle. Sitä nimitetään luottamukseksenne; totellakseen sitä ministerin on rakastettava kuninkaansa suosikkia tai lemmikkiä.

Ludvig XV purskahti nauruun.

– Herttua, – sanoi hän, – siinäpä on kaunis perusohje, ja mielelläni kuulen sen teidän suustanne; mutta ettepä tohtisi mennä Pont-Neufille toitottamaan sitä kaksoispassuunalla.

– Oh, tiedän hyvin, sire, – vastasi Richelieu, – että filosofit siitä saisivat aseita; mutta en usko, että heidän huutonsa merkitsisivät mitään teidän Majesteetillenne ja minulle. Pääasia on, että nämä valtakunnan kaksi mahtavinta tahtoa tyydytetään. No niin, erään henkilön tahtoa, sire, sanon sen rohkeasti teidän Majesteetillenne, vaikka epäsuosioni, siis kuolemani, siitä seuraisi... niin, rouva Dubarryn tahtoon en voisi alistua.

Ludvig XV ei virkkanut mitään.

– On pistänyt päähäni ajatus, – jatkoi Richelieu; – kun tässä tuonnoin katselin ympärilleni teidän Majesteettinne hovissa, näin tosiaan niin paljon kauniita jalosukuisia tyttöjä, niin paljon säteileviä naisia, että jos olisin ollut Ranskan kuningas, niin valinta olisi näyttänyt minusta melkein mahdottomalta.

Ludvig XV kääntyi Taverneyhin päin, joka tuntien vähitellen ja varovaisesti päästävän asiaan, värähteli pelosta ja toivosta, samalla kun hän silmillään ja henkäyksillään autteli marskin kaunopuheisuutta, ikäänkuin olisi sauvonut onnensa laivaa satamaan.

– Kuulkaa, onko se teidänkin mielipiteenne, parooni? – kysyi kuningas.

– Sire, – vastasi Taverney paisuvin sydämin, – minusta näyttää, että herttua näiden viime minuuttien kuluessa on puhunut teidän Majesteetillenne mainioita asioita.

– Olette siis samaa mieltä hänen kanssaan siitä, että täällä on kauniita tyttöjä?

– Niin, minusta näyttää Ranskan hovissa olevan todellakin oikein kauniita tyttöjä.

– Yhdytte siis hänen mielipiteeseensä, parooni?

– Kyllä, sire.

– Ja kuten hänkin kehoittaisitte minua tekemään valintani hovin kaunotarjoukosta?

– Rohkenisin tunnustaa, että ajattelen marskin tavoin, jos tohtisin uskoa, että se myöskin on teidän Majesteettinne mielipide.

Seurasi hetkisen äänettömyys, jonka aikana kuningas silmäili suopeasti Taverneytä.

– Hyvät herrat, – virkkoi hän, – epäilemättä seuraisin neuvoanne, jos olisin kolmikymmenvuotias. Minulla olisi silloin helposti ymmärrettävä taipumus; mutta nyt tunnen itseni vähän vanhaksi ollakseni herkkäuskoinen.

– Herkkäuskoinen! Pyydän, selittäkäähän minulle se sana, sire.

– Herkkäuskoisuus, rakas herttuani, merkitsee uskomista; mutta mikään ei saisi minua uskomaan eräitä asioita.

– Mitä asioita?

– Sitä, että minun iälläni voisi herättää rakkautta.

– Ah, sire, – huudahti Richelieu, – olin tähän hetkeen asti luullut, että teidän Majesteettinne oli valtakuntansa kohteliain herrasmies; mutta syväksi surukseni huomaan erehtyneeni.

– No missä suhteessa? – kysyi kuningas nauraen.

– Siinä, että minä olen vanha kuin Metusalem, minä, joka olen syntynyt vuonna 1694. Ajatelkaahan sire, olen kuuttatoista vuotta vanhempi teidän Majesteettianne.

Tämä oli herttuan puolelta taitavaa imartelua. Ludvig XV ihaili aina tämän miehen vanhuutta, miehen, joka oli kuluttanut niin paljon nuorisoa loppuun palveluksessaan; sillä kun kuninkaalla oli tämä esimerkki silmiensä edessä, voi hän itsekkin toivoa elävänsä yhtä vanhaksi.

– Olkoon niin, – virkkoi Ludvig XV; – mutta ette kai enää väitä, että teitä itsenne vuoksi rakastetaan, herttua?

– Muussa tapauksessa, sire, hylkäisin heti kahden naisen suosion, jotka vielä tänä aamuna vakuuttivat minulle päinvastaista.

– No niin, herttua, – virkkoi Ludvig XV, – saamme nähdä; saamme nähdä, hra de Taverney; nuoriso elvyttää, onhan se totta...

– Niin, sire, ja jalon veren vuodattaminen suoniin on terveellistä, lukuunottamatta, että sellainen rikas sielu kuin teidän Majesteettinne vaihdoksesta aina hyötyy eikä koskaan häviä.

– Kuitenkin, – huomautti Ludvig, – muistelen, että isoisäni isä vanhaksi tultuaan ei enää mielistellyt naisia yhtä rohkeasti kuin ennen.

– No, no, sire, – sanoi Richelieu, – teidän Majesteettinne tuntee suuren kunnioitukseni kuningas-vainajaa kohtaan, joka kahdesti sulki minut Bastiljiin; mutta se ei estä minua väittämästä, että Ludvig XIV: n ja Ludvig XV: n kypsyneiden ikäin välillä ei voi tehdä mitään vertailuja. Mitä hittoa! Eihän teidän kaikkein kristillisin majesteettinne edustaessanne Kirkon vanhimman pojan arvonimeä menne askeettisuudessa niin pitkälle, että unohtaisi inhimillisyytensä?

– En suinkaan, – vastasi Ludvig XV; – tunnustan tämän, koska ei lääkäriini eikä rippi-isäni ole saapuvilla.

– Kah, sire, edesmennyt kuningas kummastutti usein liiallisella uskonnollisella hartaudellaan ja lukemattomilla lihansa kurittamisilla rouva de Maintenonia, joka kuitenkin oli häntä vanhempi. Toistan, sire, voiko verratakaan ihmistä ihmiseen, kun on puhe teistä kahdesta kuninkaasta?

Sinä iltana kuningas oli hyvällä tuulella; Richelieun sanat olivat kuin nuoruuden lähteestä tipahtelevia vesipisaroita.

Richelieu ajatteli, että oikea hetki oli tullut; hän tyrkkäsi polvellansa de Taverneyn polvea.

– Sire, – virkkoi tämä, – salliiko teidän Majesteettinne minun lausua kiitokseni suurenmoisesta lahjasta, jonka olette tyttärelleni antanut?

– Siitä ei minua tarvitse kiittää, parooni, – vastasi kuningas; – neiti de Taverney miellyttää minua vilpittömällä ja siveällä sulollaan. Toivoisin, että tyttärilläni vielä olisi taloutensa järjestettävänä; varmaan neiti Andrée... sehän kai on tytön nimi?

– Niin, sire, – sanoi Taverney ihastuksissaan siitä, että kuningas tiesi hänen tyttärensä ristimänimen.

– Kaunis nimi! Varmaan neiti Andrée olisi ollut ensimmäinen luettelossa; mutta kaikki hovineidon-paikat perheessäni ovat jo anastetut. Odottaessamme, parooni, saatte olla varma, että tämä tyttö nauttii kaikkea suojelustani. Hänellä ei luullakseni ole rikkaita myötäjäisiä?

- Ah ei, sire!
- No, minä huolehdin hänen avioliitostaan. Taverney kumarsi hyvin syvään.
- Silloin teidän Majesteettinne suvainnee etsiä hänelle puolison; sillä tunnustan, että köyhyydessämme, joka melkein lähenee kurjuutta...
- Kyllä, kyllä, olkaa huoletta siitä asiasta, – vakuutti Ludvig XV; – mutta hän näyttää minusta hyvin nuorelta, joten ei ole kiirettä.
- Sitäkin vähemmän, sire, kun teidän suojattinne kammoo avioliittoa.
- Kas vain! – huudahti Ludvig XV hykertäen käsiään ja vilkaisten herttuaan. – No, joka tapauksessa voitte luottaa minuun, hra de Taverney, jos joudutte pulaan.
- Tämän sanottuaan Ludvig XV nousi ja kääntyen Richeliun puoleen:
- Marski! – kutsui hän. Herttua lähestyi kuningasta.
- Oliko tyttönen mielissään?
- Mistä, sire?
- Jalokivilippaasta.
- Suokoon teidän Majesteettinne anteeksi, että puhun teille hiljaa, mutta isä kuuntelee eikä hänen sovi tietää, mitä teille aion sanoa.
- Pyh!
- Ei.
- Sanokaa siis.
- Sire, neitonen kammoo avioliittoa, se on totta; mutta yhdestä asiasta olen varsin varma: teidän Majesteettianne hän ei kammo.

Sanottuaan tämän tuttavallisuudella, joka miellytti kuningasta juuri tavattoman avomielisyytensä vuoksi, marski astua tepsutti nopeasti Taverneyn luo, joka kunnioituksesta oli vetäytynyt parvekkeen kynnykselle.

He läksivät molemmin puutarhan kautta.

Ilta oli hyvin ihana. Kaksi lakeijaa astui heidän edellään tulisoihdut toisessa kädessä ja toisella nostellen kukkivien oksain huippuja. Nähtiin yhä valot Trianonin ikkunoista kruununprinsessan viidenkymmenen huumautuneen vieraan hengityksestä hiestyneiden ruutujen lävitse. Hänen Majesteettinsa soittokunta elävöitti menuettia; sillä illallisten jälkeen oli alotettu tanssit, jotka vielä jatkuivat. Tiheässä sireeni- ja heisipuu-ryhmässä polvillaan maassa katseli Gilbert varjojen leikkiä läpikuultavien verhojen takaa.

Vaikka taivas olisi pudonnut maahan, se ei olisi häirinnyt tätä tähystelijää, joka kauneuden päihdyttämänä silmillään seurasi sitä kaikissa tanssin kierroissa.

Mutta kun Richelieu ja Taverney kulkivat ohi hipaisten pensasta, johon tämä yölintu oli kätkeytynyt, niin heidän äänensä ja varsinkin eräs sana saivat Gilbertin nostamaan päätänsä. Sillä tämä sana oli varsinkin hänelle tärkeä ja merkityksellinen. Nojaten ystävänsä käsivarteen ja kallistaen suunsa tämän korvaan virkkoi marski:

- Kaikki harkiten, kaikki punniten, parooni, on raskas velvollisuuteni sinulle ilmoittaa, että tyttäresi täytyy nopeasti lähettää luostariin.
- Ja minkätähden? – kysyi parooni.
- Sentähden, että kuningas, siitä löisin vetoa, on rakastunut neiti de Taverneyhin.

Nämä sanat kuullessaan Gilbert kävi vaaleammaksi kuin heisipuun hahtuvaiset lumenväriset kukat, jotka riippuivat hänen olkapäilleen ja otsalleen.

13. Aavistelua

Seuraavana päivänä Trianonin tornikellon lyötyä kaksitoista Nicole tuli huutamaan Andréelle, joka ei vielä ollut lähtenyt huoneestaan:

– Mademoiselle, mademoiselle, täällä on hra Filip!

Tämä huuto kaikui portaitten alipäästä.

Aivan kummastuneena, mutta samalla riemuitsevana Andrée napitti musliinisen aamunuttunsa ja riensi nuorta miestä vastaan, joka tosiaankin oli astunut ratsultaan Trianonin pihalla ja tiedusteli muutamilta palvelijoilta, milloin voisi tavata sisartaan.

Andrée avasi siis itse oven ja näki heti edessään Filipin, jota nopsa Nicole, hänet pihalta noudettuaan, johdatti pitkin porraskäytävää ylös. Nuori tyttö heittäytyi veljensä kaulaan, ja molemmat astuivat Nicolen seuraamina Andréen huoneeseen.

Vasta silloin Andrée huomasi, että Filip oli tavallista vakavampi, että hänen hymyilyssäänkin oli jotain surumielistä, että hänen uhkea univormunsa oli mitä huolellisimmin järjestetty, ja että hänellä vasemmassa kainalossaan oli kokoon kääritty matkaviitta.

– Mikä nyt on, Filip? – kysyi tyttö heti sillä hellien sielujen vaistolla, jolle yksi ainoa katse oli riittävä ilmoitus.

– Sisareni, – virkkoi Filip, – sain tänä aamuna määräyksen palata rykmenttiini.

– Ja sinä lähdet?

– Niin, minä lähden.

– Oi, – virkahti Andrée, jonka kaikki rohkeus ja osa voimista purkautui tässä tuskallisessa huudahduksessa.

Ja vaikka tämä lähtö oli aivan luonnollinen asia, jota hänen oli täytynyt odottaa, hän tunsi uutisen kuullessaan sellaista masennusta, että hänen täytyi tukea itseään veljensä käsivarteen.

– Hyvä Jumala! – sanoi Filip. – Murhetuttaako lähtöni sinua niin suuresti, Andrée? Tiedäthän, että sellainen sotilaan elämässä on mitä jokapäiväisimpiä tapauksia.

– Niin, niin, tietysti, – sopersi tyttö; – minne sinä matkustat, veljeni?

– Osastoni majailee Reimsissä; minulla ei siis ole mikään varsin pitkä matka tehtävänä, kuten näet. Totta on, että rykmentti hyvin luultavasti sieltä palaa Strassburgiin.

– Ah, – huudahti Andrée: – ja milloin lähdet?

– Määräyksen mukaan on minun heti suoriuduttava matkaan.

– Olet siis tullut sanomaan jäähyväiset?

– Niin, sisareni.

– Jäähyväiset!

– Onko sinulla jotain erityistä minulle sanottavaa, Andrée? – kysyi Filip levottomana tytön murheellisuudesta, joka oli liian ilmeinen aiheutuakseen pelkästään tästä lähdöstä.

Andrée käsitti, että nämä sanat olivat tarkoitettut Nicolelle, joka Andréen suunnattoman murheen johdosta katseli tätä näytelmää kummastuksella. Eihän Filipin lähtö, upseerin matkustaminen osastoonsa, ollut mikään onnettomuus, jonka olisi pitänyt aiheuttaa niin paljon kyyneleitä.

Andrée käsitti siis samalla kertaa sekä Filipin tunteet että Nicolen kummastuksen. Heittäen pienen päällysviitan hartioilleen hän vei veljensä portaita kohti.

– Tule puiston ristikkoportille asti, Filip, – sanoi hän; – minä johdan sinut peitettyä käytävää. Minulla on sinulle todellakin hyvin paljon puhuttavaa, veljeni.

Nämä sanat sisälsivät lähtökäskyn Nicolelle; tyttö hiipi pois seinän vierustaa pitkin ja palasi emäntänsä huoneeseen, sillä välin kun tämä Filipin kanssa kulki portaita alas.

Andrée astui kappelin sivulla olevia portaita ja tuli ulos käytävästä, joka vielä tänäpäivänä vie puutarhaan. Mutta vaikka Filipin levottoman kysyvä katse oli herkeämättä häneen luotuna, hän

riippui kauan veljensä käsivarressa ja nojasi päätänsä hänen olkaansa vasten, virkkamatta ainoatakaan sanaa. Sitten hänen sydämensä yhtäkkiä murtui, hänen piirteensä saivat kalmankalpean värin, pitkä nyyhkytys nousi hänen huulilleen asti ja kyyneltulva sumensi hänen silmänsä.

– Rakas sisareni, paras Andréeni, – huudahti Filip, – taivaan tähden, mikä sinua oikeastaan vaivaa?

– Ystäväni, ainoa ystäväni, – vastasi Andrée, – sinä jätät minut yksikseni tähän maailmaan, johon vasta saavuin, ja kysyt, miksiä itken! Ah, ajattelehan, Filip, syntyessäni menetin äitini; ja, hirveätä sanoa, isää minulla ei ole koskaan ollut. Kaikki pienet huolet, joita sydämeni on tuntenut, kaikki sen pikku salaisuudet olen uskonut sinulle, ainoastaan sinulle. Kuka minulle hymyili, kuka minua hyväili, kuka minua tuuditteli lapsena ollessani? Sinä. Kuka minua suojeli isommaksi tultuani? Sinä. Kuka minut sai uskomaan, että Jumalan luomat olennot eivät olleet sysätyt maailmaan vain kärsiäkseen täällä? Sinä, Filip, yhäti sinä. Sillä enhän siitä asti, kun maailmaan tulin, ole rakastanut mitään tai ketään paitsi sinua, eikä myöskään minua ole kukaan muu rakastanut kuin sinä.

– Oi, Filip, – jatkoi Andrée murheellisesti, – sinä käännät pääsi pois, ja minä luen ajatuksesi. Sinä sanot itsellesi, että olen nuori, että olen kaunis, ja että teen väärin, kun en usko tulevaisuuteen, rakkauteen. Ah, näet kuitenkin hyvin, Filip, että kukaan ei minusta välitä. "Madame la dauphine suo sinulle hyvää", sanonet, ystäväni. Epäilemättä; hän on täydellinen, ainakin minun silmissäni, ja minä katselen häntä melkein jumaluusolentona. Mutta juuri siksi, että sijoitan hänet tuohon ylikuonnolliseen ilmapiiriin, tunnenkin häntä kohtaan kunnioitusta, vaan en rakkautta.

– Ja rakkaus, Filip, on sydämelleni välttämätön tunne, joka yhäti työnnettynä takaisin sydämeeni särkee sen.

– Isäni... Oi, hyvä Jumala, isäni! Se mitä nyt sanon ei ole sinulle uutta, Filip: paitsi että isäni ei ole minulle suojelija tai ystävä, hän ei koskaan edes katsahda minuun herättämättä minussa pelkoa. Niin, niin, minä pelkään, Filip, pelkään häntä, varsinkin sen jälkeen kun näen sinun lähtevän. Miksi pelkään? Sitä en ollenkaan tiedä. Oi, Jumalani, eivätkö pakenevat linnut, ammuttavat karjat, eivätkö nekin pelkää myrskyä, kun myrsky on tulossa?

– Se on vaistoa, sanot; mutta miksi kieltäisit kuolemattomalta sielultamme onnettomuuden vaiston? Viimeiseltä on perheemme saavuttanut kaikkinaista menestystä. Sen hyvin tiedän. Sinäkin olet nyt kapteeni, ja minä olen melkein joutunut kruununprinsessan lähimpään ystäväpiiriin; isäni kuuluu eilen syöneen illallista miltei kahden kesken kuninkaan kanssa. Niin, Filip, toistan sen sinulle, vaikka näyttäisin sinusta miltei järjettömältä, kaikki tuo peloittaa minua enemmän kuin leppoisa köyhyytemme eläessämme unohdettuina Taverneyssä.

– Ja kuitenkin, rakas sisar, – virkkoi Filip surumielisesti, – olit sielläkin yksinäsi; sielläkään en ollut kanssasi sinua lohduttamassa.

– Totta kyllä, mutta siellä olin edes yksinäni, yksinäni lapsuudenmuistojen! parissa. Minusta tuntui kuin täytyisi talon, missä äitini oli elänyt, hengittänyt ja kuollut, tarjota minulle kodikkuuden turvaa, jos niin voi sanoa; kaikki siellä oli minulle leppeätä, hyväilevää, ystävällistä. Näin tyynenä sinun lähtevän ja iloitsin tulostasi. Mutta joko sinä menit tai tulit, sydämeni ei kuulunut kokonaan sinulle, se oli kiintynyt tuohon rakkaaseen kartanoon, puutarhaani, kukkasiini, tuohon kokonaisuuteen, josta muinoin olit vain osana. Tänään sinä olet kaikkeni, Filip, ja jättäessäsi minut minä jään kaikesta.

– Ja kuitenkin, Andrée, – virkkoi Filip, – nautit sinä nykyisin monin verroin mahtavampaa suojelusta kuin se, minkä minä saatoin tarjota.

– Se on totta.

– Sinulla on hyvä tulevaisuus.

– Kuka tietää...?

– Miksi siis epäilet?

– En tiedä.

– Se on kiittämättömyyttä Jumalaa kohtaan, sisareni.

– Oi, ei, minä en, taivas olkoon ylistetty, nurise Herraa vastaan, vaan kiitän häntä aamuin, illoin. Mutta minusta tuntuu kuin, sen sijaan että hän vastaanottaisi kiitosuhrini, polveni notkistaessani joka kerta ääni korkeudesta sanoisi minulle: "Ole varuillasi, nuori tyttö, ole varuillasi"!

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.